

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

התהליכים הדמוגרפיים בארץ ישראל (1800-2013)

עדכון נייר העמדה¹
יעקב פייטלסון
אב תשע"ג – אוגוסט 2013

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

המכון לאסטרטגיה ציונית הוא גוף עצמאי הפועל למען שמירת צביונה היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל על פי עקרונות מגילת העצמאות.

המכון פועל לשמירת זכויות האדם במדינת ישראל ברוח עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל.

המכון פועל למען הידוק הקשר בין יהודי התפוצות למדינת ישראל על פי ערכי הציונות. המכון עוסק בעריכת מחקרים, כתיבת תוכניות והגשתן, הדרכת מנהיגים צעירים, ייזום כינוסים, סמינרים, סיורים ופעילויות אחרות למען חיזוקה של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי.

The Institute for Zionist Strategies is an independent non-partisan organization dedicated to the preservation of the Jewish and democratic character of the state of Israel, according to the principles of Israel's Declaration of Independence.

The Institute strives to promote human rights within Israel in the spirit of the principles of freedom, justice, integrity, and peace as prescribed by the Jewish Heritage.

The Institute strives to fortify the bond between the Jews in the Diaspora and the state of Israel, according to the values of Zionism.

The Institute engages in research, formulation and advancement of programs, training of young leadership, organization of policy conferences, seminars, and field study missions, and in other activities to strengthen the State of Israel as the National Homeland of the Jewish People.

העמדות המובעות במסמך זה הנן של המחבר

ואינן מייצגות בהכרח את עמדת המכון

רחוב המלך ג'ורג' 58, מיקוד: 9426223 ירושלים
58 King George St., 9426223 Jerusalem
Tel. +972 2 581 7196; Fax: +972 2 532 2422
info@izs.org.il; www.izs.org.il

תוכן עניינים

4	תקציר
5	1. התהליכים הדמוגרפיים במדינת ישראל
5	כללי
6	הילודה של אוכלוסיית מדינת ישראל לפי קבוצות האוכלוסייה
9	הפריון הכולל בישראל לפי קבוצות האוכלוסייה
12	הפריון הכולל של היהודים לפי רמת הדתיות במדינת ישראל
12	השפעת העלייה ההמונית מבריה"מ לשעבר על הפריון הכולל של היהודים במדינת ישראל
13	הפריון הכולל של הערבים במדינת ישראל
13	השפעת ההשכלה על הילודה של ערביי מדינת ישראל
14	ריבוי טבעי וגידול שנתי באוכלוסיית מדינת ישראל לפי לאום
17	עליה לישראל
18	התפלגות האוכלוסייה במדינת ישראל לפי קבוצות האוכלוסייה והגיל
20	התפתחות קבוצת הגיל 0-4 בישראל בשנים 1995-2012
22	התפתחות קבוצת הגיל 5-9 בישראל בשנים 1995-2017
24	התפתחות קבוצת הגיל 10-19 בישראל בשנים 1995-2021
26	התפתחות קבוצת הגיל 20-34 בישראל ובמדינות החברות בארגון OECD בשנים 2009-2029
29	2. המגמות הדמוגרפיות באוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה
29	כללי
31	גידול האוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון
34	גידול האוכלוסייה הערבית בחבל עזה
35	התפתחות השכלה ביהודה, השומרון וחבל עזה
37	התפתחות הפריון הכולל אצל ערביי יהודה, השומרון וחבל עזה
40	שיעור הפריון הסגולי לפי קבוצת גיל ספציפית - ASFR
41	גידול שנתי וריבוי טבעי של האוכלוסייה ביהודה, השומרון וחבל עזה
43	הגירה ערבית מיהודה, השומרון וחבל עזה לחו"ל
45	סיכום
46	מסקנות

תקציר

מתחילת פעילותה של התנועה הציונית, אנו שומעים על תחזיות קודרות המבשרות על האסון הדמוגרפי המתקרב אל היהודים בארץ ישראל. חרף תחזיות הללו במשך 120 שנים האחרונות האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל הצליחה לגדול מ-5.35% בשנת 1882 ל-64.84% מכלל האוכלוסייה בשנת 1972.

מעניין לציין כי בשנת 1960, לפי נתוני האו"ם, בארץ ישראל המנדטורית לשעבר היו 1,101,000 נפש ביהודה, שומרון וחבל עזה. לפי נתוני הלמ"ס, האוכלוסייה הערבית במדינת ישראל מנתה 239,200 נפש והאוכלוסייה היהודית - 1,911,300 נפש. לפי כך, שיעור היהודים היה 58.78%, שיעור ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה - 33.86% ושל ערבים, אזרחי ישראל, - 7.36% מכלל אוכלוסייה של ארץ ישראל המנדטורית לשעבר.

כפי שניתן לראות מהניתוח המובא במסמך זה, היהודים מצליחים לשמור על שיעור זה גם 52 שנה אחרי זה, בשנת 2012. לעומת זאת שיעור האוכלוסייה של ערבים, אזרחי מדינת ישראל, גדל עד ל-15.40% ושל ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה ירד לכדי 25.46% מכלל האוכלוסייה בארץ ישראל המנדטורית לשעבר.

בשנת 2012 כלל האוכלוסייה בארץ ישראל המערבית הגיעה לכ-10,755,000 נפש. היא כוללת אוכלוסייה יהודית מורחבת בת 6,332,900 נפש, כ-4,109,000 מוסלמים, 181,000 ערבים נוצרים וכ-132,000 דרוזים.

מכאן יוצא ששיעור האוכלוסייה היהודית המורחבת הוא 59.14% מכלל האוכלוסייה בארץ ישראל המערבית בשנת 2012 בהשוואה ל-63.68% בשנת 1967, ירידה של 7.12% תוך 45 שנה. שיעור כלל המוסלמים הוא 38.0%, בהשוואה ל-33% בשנת 1967, גידול של 15.1%. שיעור הערבים הנוצרים - 1.7% ושל הדרוזים - 1.2% בהתאמה.

אוכלוסיית ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה כוללת 2,726,000 מוסלמים וכ-52,000 נוצרים, בכ-1,331,000 נפש פחות מההערכות של הרשות הפלסטינית.

שיעור ערביי יהודה והשומרון מכלל האוכלוסייה בארץ ישראל המערבית בשנת 2012 הוא כ-14.2% בהשוואה ל-15.7% בשנת 1967. שיעור ערביי חבל עזה - כ-11.6%, בהשוואה ל-10.2% בשנת 1967.

בהנחה שהאוכלוסייה היהודית המורחבת תמשיך לגדול בשיעור שהיה בשנת 2012, דהיינו, ב-1.72% לשנה, היא עשויה להגיע ל-6,897,000 נפש בשנת 2017 ול-66.1% מכלל האוכלוסייה של אזרחי מדינת ישראל והתושבים הערביים של יהודה והשומרון ולשיעור של 58% מכלל האוכלוסייה של ארץ ישראל המערבית.

ההגירה של הצעירים הערבים מיהודה, שומרון וחבל עזה גורמת לירידה נוספת בריבוי הטבעי כפי שניתן לראות גם מהמגמה הקיימת בנתוני הפריור הכולל. למעשה, סביר להניח כי בעקבות הגירת הצעירים מאזורים האלה לחו"ל, הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית עשוי להצטמצם במהירות גבוהה עוד יותר.

להבדיל משנים קודמות, מתגברת מגמת ההגירה גם של הערבים, תושבי ישראל, לחו"ל. בעשור האחרון שיעור הערבים המהגרים ממדינת ישראל מגיע עד ל-15% מכלל אזרחי המדינה המהגרים מהארץ. מתוצאות סקר ראשון מסוגו בנושא עמדותיהם הפוליטיות-חברתיות של בני הנוער הערבים, שערכו עמותת 'באלאדנא' והמרכז הערבי 'מדה' למחקר חברתי יישומי, מתברר כי כ-25 אחוז מהם שוקלים הגירה². המגמה הזאת עשויה להביא לתאוצה נוספת בירידת הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית ותקטין את שיעורה מכלל אזרחי מדינת ישראל.

הירידה הנמשכת בילודה הערבית, הגירה של צעירים ערבים לחו"ל, התבגרות והזדקנות האוכלוסייה הערבית שתביא לגידול בתמותה הטבעית במרוצת הזמן, יביאו לכך שהגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית ילך ויפחת גם בשנים הבאות. כתוצאה מכך שיעור הערבים בכלל האוכלוסייה בארץ ישראל עשוי לרדת באופן דרסטי החל משנת 2030.

המגמות הדמוגרפיות בקרב הערבים בארץ ישראל ברבע האחרון של המאה העשרים ובעשור הראשון של המאה העשרים ואחת תואמות את האלגוריתם של 'המעבר הדמוגרפי'. המשך התהליך הזה, המתלווה לשיפור ברמת ההשכלה ולהעמקת העיור, משווה את הריבוי הטבעי של הערבים לזה של היהודים. אפשר להניח שגם בדורות הבאים היחס בין שיעורי הערבים והיהודים, כמו במאה העשרים השנים האחרונות, ימשיך להיקבע על ידי אותם תהליכים דמוגרפיים.

ללא פיתוח ויישום מדיניות דמוגרפית ציונית מושכלת, מדינת ישראל והעם היהודי עלולים להיגרר אחר הערכות דמוגרפיות מוטעות, מבוססות יותר על רגשות מאשר על עובדות, ולקבל החלטות גורליות אשר עלולות לפגוע קשות בעתיד המדינה היהודית. לעומת זאת, מדיניות דמוגרפית של עידוד העלייה היהודית והחזרת מהגרים ישראלים לישראל יחד עם שיפור מתמיד ברמת החיים בארץ, עשויים להביא לגידול נוסף בשיעור היהודים בכלל האוכלוסייה של ארץ ישראל.

1. התהליכים הדמוגרפיים במדינת ישראל

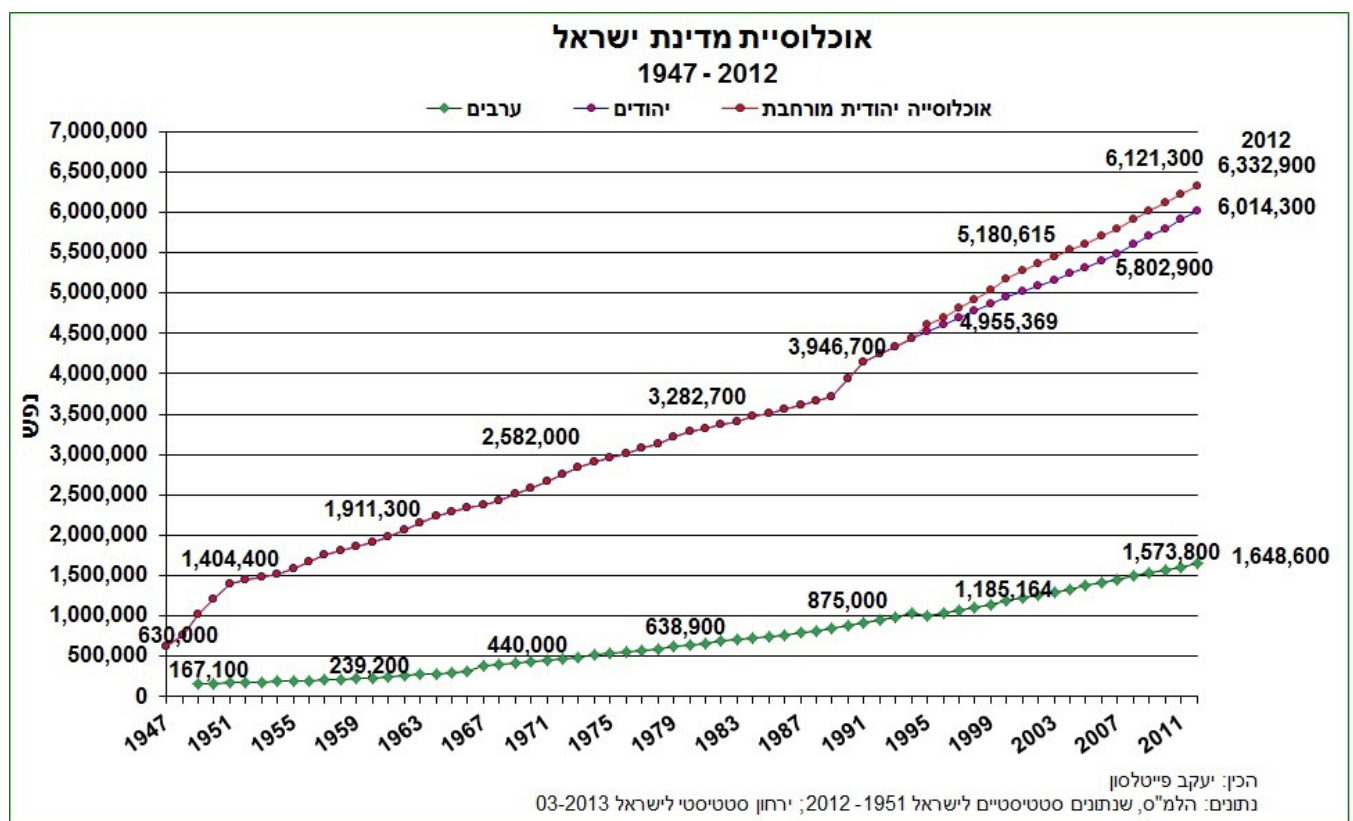
כללי

נכון לסוף 2012 האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל הגיעה לכדי 6,014,300 נפש³. החל משנת 2001 הגידול השנתי של האוכלוסייה היהודית הלך וגבר. אם בשנת 2001 היא גדלה ב-69,194 נפש, אזי בשנת 2012 הגידול השנתי היה ב-54.2% גבוה יותר והגיע ל-106,700 נפש.

בין השנים 2003-2007, הגידול השנתי של היהודים עמד על הממוצע של כ-76,800 נפש לשנה, ובארבע השנים האחרונות, 2009-2012, הגידול הממוצע השנתי עלה ב-33.9%, ל-102,800 נפש לשנה.

האוכלוסייה היהודית המורחבת⁴ גדלה בשנת 2012 ל-6,332,900 נפש. הגידול השנתי הסתכם ב-107,200 נפש, דהינו, ב-34.7% גבוה יותר משנת 2003. אך בהשוואה לשנת 2001 כאשר הגידול השנתי של האוכלוסייה היהודית היה 100,685 נפש, היא גדלה בשנת 2012 רק ב-6.5%.

מהשוואת הנתונים על הגידול השנתי של היהודים ושל כלל האוכלוסייה היהודית המורחבת, אפשר להסיק כי אם בשנת 2001 לאוכלוסייה הזאת התווספו 31,044 נפש שלא הוכרו כיהודים לפי ההלכה, אזי בשנת 2012 שיעורם של העולים שאינם מוכרים כיהודים על פי ההלכה הוא 500 נפש בלבד. סביר להניח כי תופעה זו היא תוצאה של ירידה משמעותית במספר העולים ארצה שאינם מוכרים כיהודים לפי ההלכה.

תרשים מס' 1

⁴ **אוכלוסייה יהודית מורחבת** – כאן ולהלן הכוונה ליהודים יחד עם בני המשפחות המעורבות של העולים מבריה"מ לשעבר אשר לא סווגו לפי לאום על ידי במשרד הפנים.

האוכלוסייה הערבית של תושבי מדינת ישראל גדלה בכ-37,700 נפש והגיעה לכ-1,648,600 נפש. בעשור האחרון הגידול השנתי הממוצע של האוכלוסייה הערבית עמד על 38,600 נפש. אך אם בשנת 2002 האוכלוסייה הערבית בישראל גדלה ב-37,054 נפש אזי בשנת 2012 היא גדלה ב-37,700 נפש.

בשנת 1989 האוכלוסייה היהודית הייתה גדולה מהאוכלוסייה הערבית ב-3,070,700 נפש אך בשנת 2012 הפער התרחב ל-4,365,600 נפש ובהתחשב באוכלוסייה היהודית המורחבת אף עד ל-4,684,300 נפש.

הגידול השנתי של האוכלוסייה מתקבל מסיכום של הריבוי הטבעי ושל מאזן ההגירה בשנה הנבחנת. הריבוי הטבעי השנתי הוא תוצאה של מספר לידות החי באוכלוסייה פחות מספר המיתות שהתרחשו באותה השנה. מאזן ההגירה הוא ההפרש בין מספר העולים החדשים למדינה שנקלטים במדינת ישראל, לבין מספר המהגרים שיוצאים ממנה ולא חוזרים אליה בתום השנה הנבחנת.

נבחן כעת איך השפיעו המרכיבים השונים הללו על הגידול השנתי של האוכלוסייה במדינת ישראל.

הילודה של אוכלוסיית מדינת ישראל לפי קבוצות האוכלוסייה

בעזרת תרשים מס' 2 אנו למדים כי לאחר שבע שנים מההכרזת העצמאות של מדינת ישראל, בשנים 1955-1962, הילודה באוכלוסייה היהודית התייצבה על כ-44,000 לידות חי לשנה בממוצע. בתקופה שבאה אחריה, החל משנת 1963, מספר לידות החי אצל היהודים עלה בהתמדה והגיע לכדי 73,248 לידות החי בשנת 1975.

משנת 1976 מספר לידות החי אצל היהודים ירד במקצת והתייצב עד שנת 1990 ברמה ממוצעת של כ-73,000 תינוקות בשנה. החל משנת 1991 מספר התינוקות שנולדו ליהודים גדל בהתמדה לכדי 125,492 ילדים בשנת 2012⁴, שיא של כל הזמנים מאז קום מדינת ישראל. מספר לידות החי אצל היהודים גדל בתקופה הזאת ב-73.1% בהשוואה ל-72,496 תינוקות שנולדו בשנת 1989. מספר הילדים שנולדו באוכלוסייה היהודית המורחבת הגיע ל-130,460 תינוקות בשנת 2012, בכ-80% יותר משנת 1989.

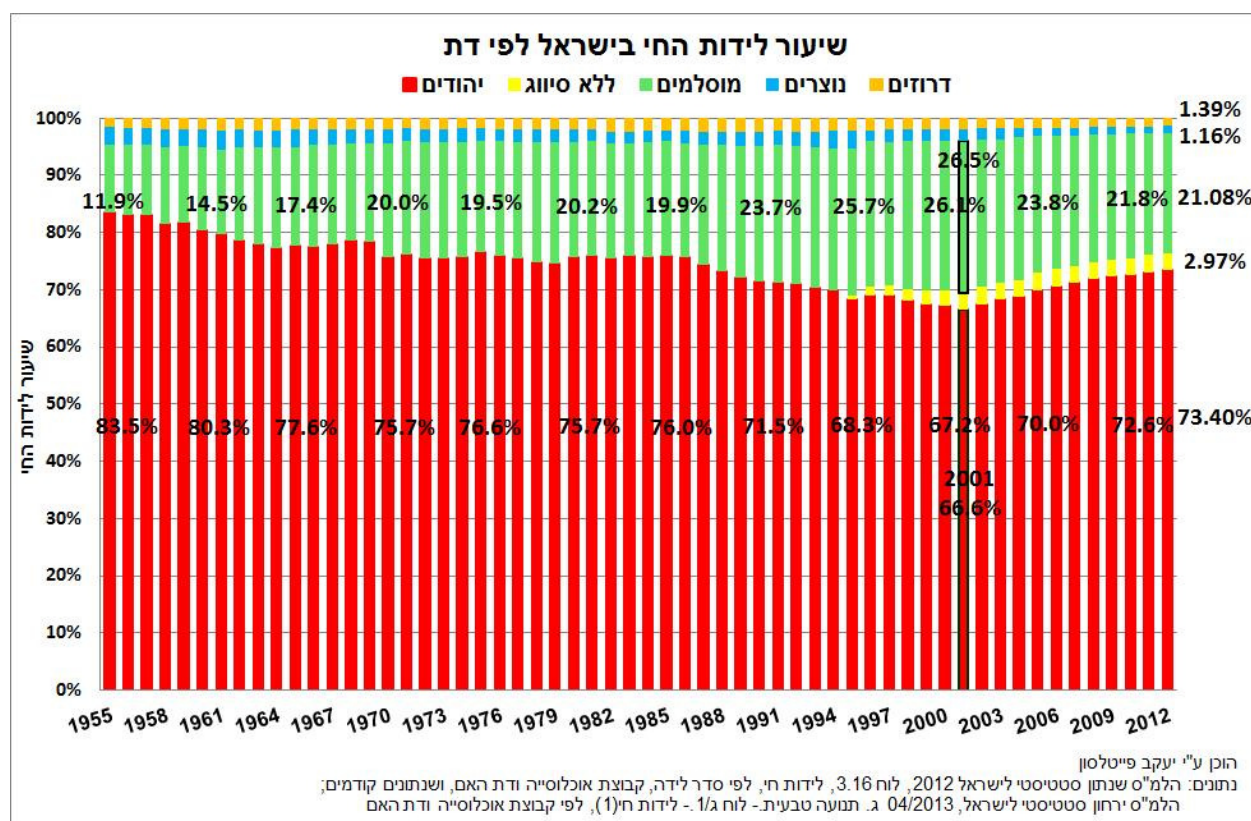
לעומת זאת מספר לידות החי אצל הערבים, תושבי מדינת ישראל ירד במקצת, מ-41,360 לידות בשנת 2001 - אז היה שיא הלידות בקרב אוכלוסייה זו, ל-40,405 לידות בשנת 2012, ב-43.2% יותר משנת 1989, אך ב-3.4% פחות משנת 2001. למעשה, החל משנת 2003 מספר לידות החי אצל ערביי ישראל ירד ונשאר כ-39,600 לידות לשנה בממוצע.

תרשים מס' 2

מספר לידות החי אצל המוסלמים, תושבי ישראל, גדל ב-53.0%, מ-23,354 לידות חי בשנת 1989 לכדי 36,033 בשנת 2012. מספר לידות החי אצל המוסלמים הגיע לשיא בשנת 2003 – 36,429 לידות חי. החל משנה זו הוא ירד ומשנת 2005 התייצב סביב 35,100 לידות חי לשנה.

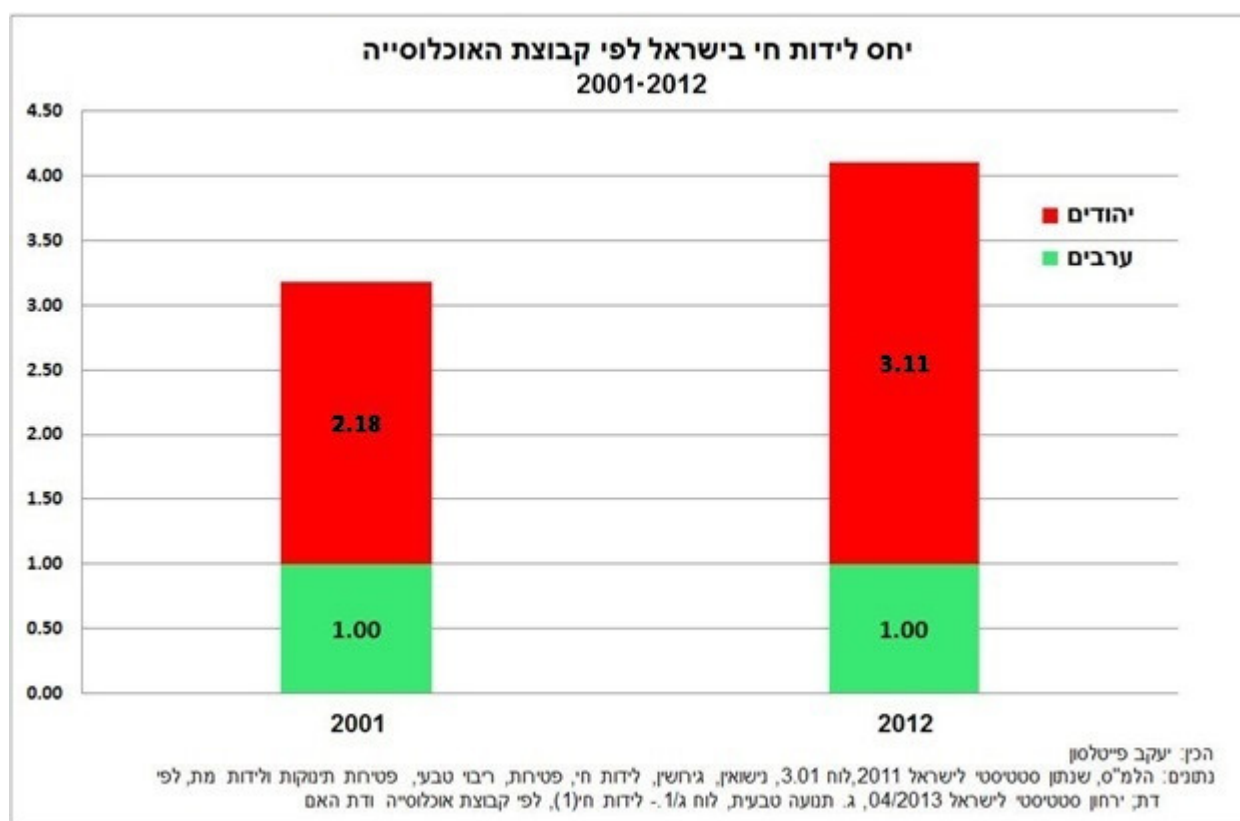
שיעור היהודים בכלל לידות החי במדינת ישראל עלה ל-73.4% בהשוואה לשנת 2001 - 66.6% בלבד. שיעור האוכלוסייה היהודית המורחבת עלה ל-76.4% בשנת 2012 וזאת בהשוואה ל-69.5% בלבד בשנת 2001. לעומת זאת שיעור לידות החי של המוסלמים ירד מ-26.5% בשנת 2001 לכ-21% מכלל לידות החי במדינת ישראל בשנת 2012. שיעור לידות החי של הנוצרים ושל הדרוזים ירד גם כן ולכן שיעור לידות החי של כלל ערביי ישראל ירד מ-30.5% בשנת 2001 ל-23.6% בלבד בשנת 2012. זהו שיעור הנמוך ביותר מזה 37 שנה, מאז שנת 1975 שבה שיעור לידות החי של הערבים עמד על 23.4% מכלל לידות החי בישראל.

תרשים מס' 3

אם בשנת 2001 על כל ילד ערבי נולדו 2.18 ילדים יהודים, אזי בשנת 2012, נולדו 3.11 ילדים יהודים על כל ילד ערבי, עלייה של כ-42.3%.

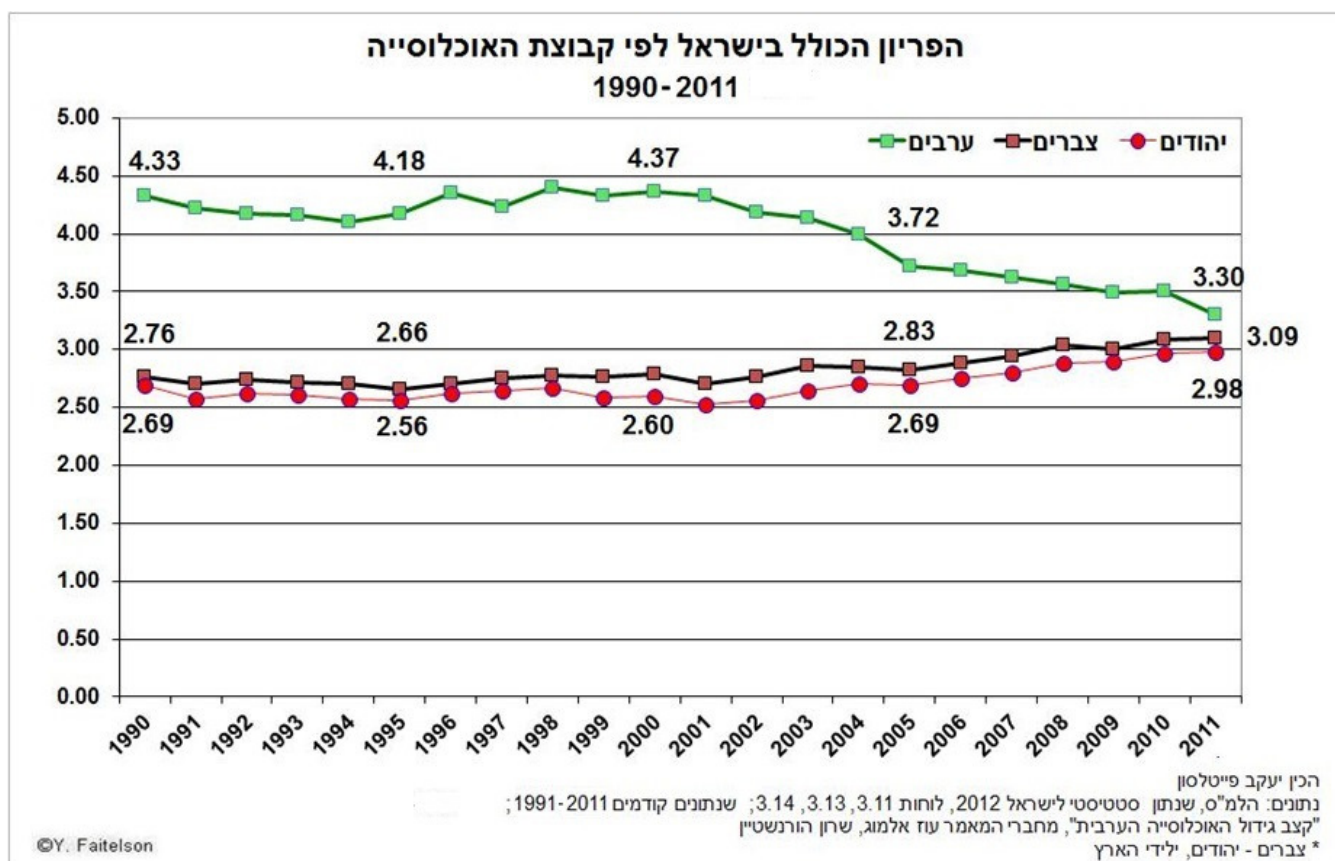
תרשים מס' 4

השוואת התפתחות של לידות החי של היהודים והערבים במדינת ישראל משקפת את השינויים הדמוגרפיים שחלו אצל שתי קבוצות האוכלוסייה. פועל יוצא ממספר לידות החי באוכלוסייה הוא מספר ילדים הממוצע שאישה יולדת בתקופת פריונה - הפריון הכולל. נתון זה מאפשר ניתוח השינויים הדמוגרפיים באוכלוסייה בדיוק טוב יותר מאשר מנתוני לידות החי בלבד.

הפריון הכולל בישראל לפי קבוצות האוכלוסייה

בשנת 2011 הפריון הכולל אצל היהודים בישראל היה הגבוה ביותר מזה 34 שנה ועמד על 2.98 ילדים לאישה, ב-17.8% גבוה יותר מרמתו בשנת 2001 - 2.53. הפריון הכולל של הצברים כלומר יהודים ילידי ישראל, הגיע ל-3.09 ילדים לאישה לעומת 2.71 בשנת 2001.

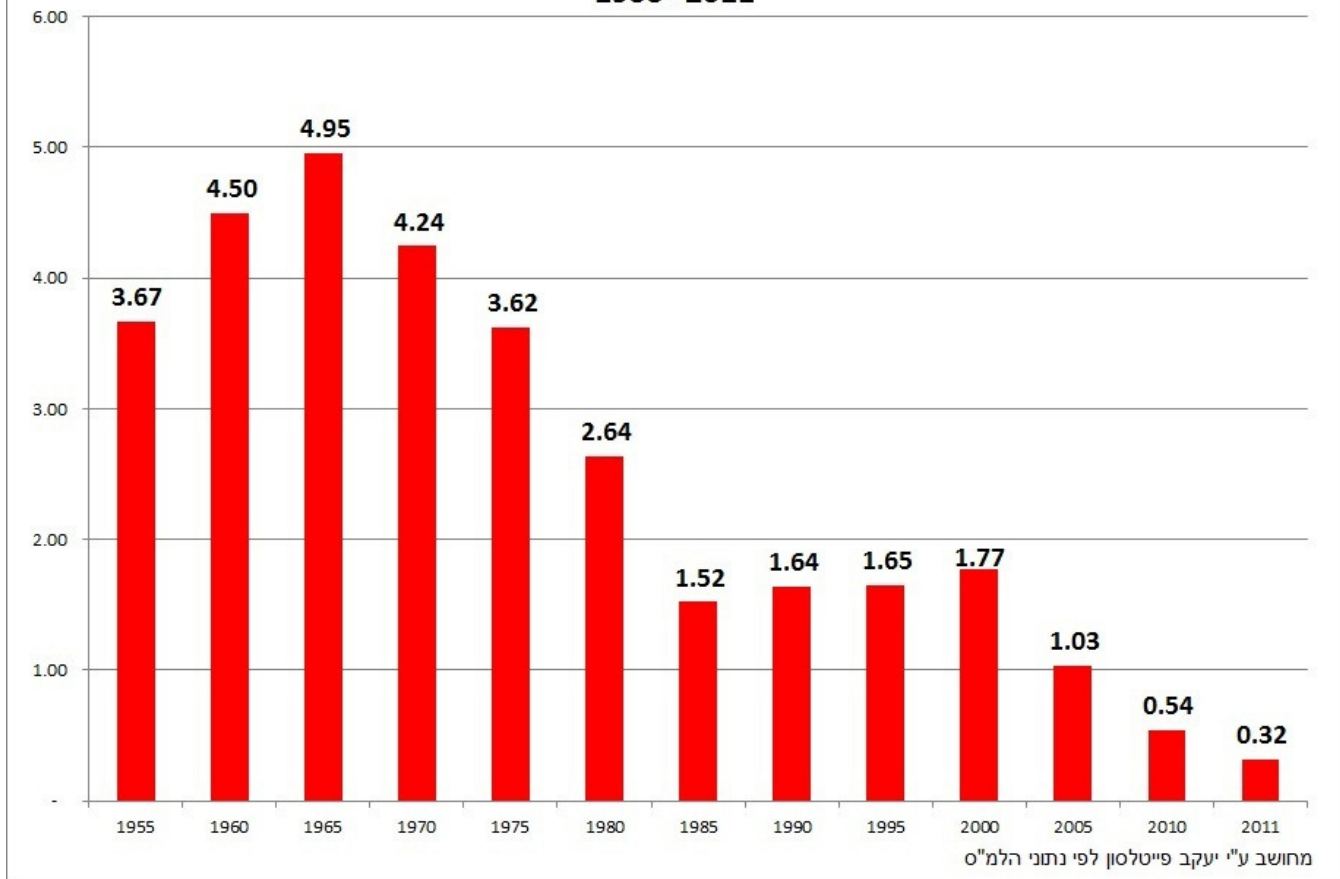

תרשים מס' 5

תוך 11 שנים בלבד הפריון הכולל של הערבים בישראל ירד ב-24.5%. מ-4.37 בשנת 2000 ל-3.30 ב-2011. ההפרש בין הפריון הכולל של היהודים וכלל הערבים בישראל עמד בשנת 1965 על 4.95 ילדים לאישה והצטמצם ל-0.32 ילדים לאישה בלבד בשנת 2011. (ראה תרשים מס' 6). ההפרש בין הפריון הכולל של היהודים ושל המוסלמים הצטמצם ב-95% תוך 47 שנה, מ-6.40 בשנת 1965 לכדי 0.32 ילדים לאישה בשנת 2012. הפריון הכולל של הערבים הנוצרים נמוך מזה של היהודים החל משנת 1980 וזה של הדרוזים - החל משנת 2004.

שינוי בהפרש בפריון הכולל של ערבים לעומת יהודים

1955 - 2011

תרשים מס' 6

בעזרת תרשים מס' 7 מוצג כיוון וגודל השינויים בהפרש בין הפריון הכולל של היהודים לזה של הערבים בישראל לפי פרקי הזמן בני חמש שנים. בחמש השנים הראשונות, 1955-1960, גדל ההפרש בפריון הכולל לטובת הערבים ב-22.7%, מ-3.67 ילדים לאישה בשנת 1955 ל-4.50 ילדים בשנת 1960. בחמש השנים הבאות ההפרש בפריון הכולל המשיך לגדול לטובת הערבים אך רק ב-10.1%, כמחצית מן שיעור הגידול שהיה בחמש השנים הקודמות. בשנת 1965 ההפרש בין הפריון הכולל של הערבים לזה של היהודים הגיע ל-4.95 ילדים לאישה.

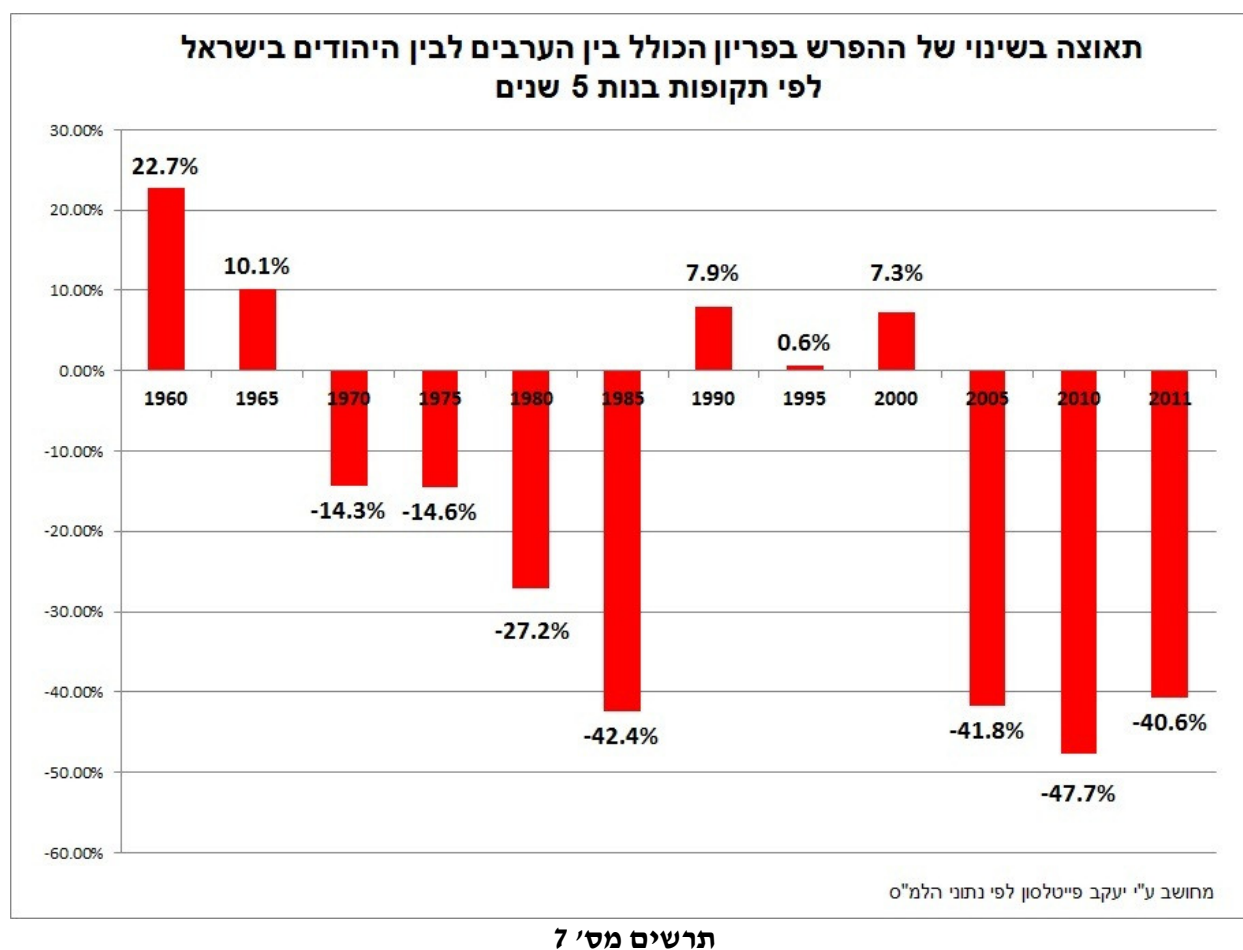
בחמש השנים לאחר מכן, 1965-1970, התחילה הירידה בהפרש בפריון הכולל בין היהודים לבין הערבים. בשנת 1970 הוא ירד ל-4.24 ילדים לאישה, ב-14.3% פחות מזה שהיה בשנת 1965. תהליך הירידה בהפרש בפריון הכולל בין היהודים לבין הערבים נמשך גם בחמש שנים הבאות עד שנת 1975. עד אז ההפרש ירד ב-14.6% נוספים, ל-3.62 ילדים לאישה.

בשנים 1975-1980 הירידה בהפרש בפריון הכולל נכנסה לתאוצה וההפרש בפריון בין הערבים ליהודים ירד עד שנת 1980 ב-27.1%, ל-2.64 ילדים לאישה. עד שנת 1985 המשיך והצטמצם ההפרש הזה ב-42.4% נוספים, במהירות כמעט כפולה מזאת שהייתה קיימת בחמש השנים שקדמו להן.

ב-15 השנים הבאות, 1985-2000, השתנה כיוון השינוי בהפרש בפריון הכולל של שתי קבוצות האוכלוסייה בישראל והוא שוב גדל לטובת הערבים בכ-16.4%, מהפרש של כ-1.52 ילדים לאישה בשנת 1985 לכדי 1.77 ילדים לאישה בשנת 2000.

אבל בעשר השנים הבאות, 2000-2010, התהפך כיוון השינוי בהפרש בין הפריון הכולל של היהודים לזה של הערבים. בשנים הללו הוא הצטמצם כמעט ב-69.5%, מ-1.77 ילדים לאישה בשנת 2000 ל-0.54 בשנת 2010. בשנת 2011

ההפרש בין הפריזון הכולל של היהודים הערבים המשיך להצטמצם והוא ירד באופן חד במיוחד - ב-40.7%, ל-0.32 ילדים לאישה.

תהליך זה מחזק את ההנחה כי מגמת הירידה בפריזון הכולל של הערבים, תושבי ישראל, ממשיכה ביתר שאת במיוחד בשנים האחרונות. תופעה כזאת אופיינית לשלב של "קריסה" במעבר הדמוגרפי העובר על ערבים בארץ ישראל בשנים האחרונות.

ניתוח של התפתחות הדמוגרפית בעזרת החישוב המערכי מצביע על כך כי המשך המגמה הזו עשוי להביא לשוויון בפריזון הכולל של יהודים וערבים בישראל כבר לקראת שנת 2017.

הפריון הכולל של היהודים לפי רמת הדתיות במדינת ישראל

הדעה הרווחת בציבוריות הישראלית היא שהצמיחה בילודה היהודית בישראל נובעת מהפריון הגבוה יותר של הנשים מהמגזר החרדי. בניגוד לדעה זו, לפי נתוני הלמ"ס, הפריון הכולל של החרדים דווקא ירד ב-14.3%, מ-7.62 בשנים 2003-2005 ל-6.53 ילדים לאישה בשנים 2007-2009.⁵

במקביל, הפריון הכולל של נשים דתיות ירד מ-4.33 ילדים לאישה ל-4.26, ואצל נשים מסורתיות דתיות - מ-2.74 ילדים לאישה ל-2.58 ילדים לאישה. לעומת זאת, צמח הפריון הכולל אצל נשים חילוניות מ-1.82 ילדים לאישה בשנים 2001-2003 ל-2.07 בשנים 2007-2009, גידול של 14.8%. הצמיחה המתמדת בפריון של כלל היהודים בישראל החל משנת 2001 התרחשה דווקא בזמן שבמגזר החרדי והדתי הוא ירד.

הצמיחה מחודשת בפריון של כלל היהודים גם סותרת, לכאורה, את חוקי ה'מעבר הדמוגרפי'. לפי תיאוריה מקובלת זו, לאחר ירידה בפריון כולל של אוכלוסייה הוא איננו חוזר לרמות הגבוהות שהיו בעבר. בשלב הסופי, הפריון הכולל יכול להתייצב ברמה מסוימת תוך תנודות קלות למעלה ולמטה.

במדינות רבות בעולם בהן כבר הסתיים המעבר הדמוגרפי, והפריון הכולל של האוכלוסייה התייצב ברמה נמוכה מזו הנדרשת לשמירה על גודלה מלפני תהליך הירידה בפריון. תופעה זאת קיימת כבר ב-77 מתוך 216 מדינות הכלולות ברשימת הבנק העולמי.⁶ זהו המצב הדמוגרפי לא רק במדינות המפותחות, במיוחד בארצות אירופה, אלא גם בחלק מן המדינות המתפתחות, כולל מדינות מוסלמיות.⁷ כך, בשנת 2012, הפריון הכולל בלבנון היה 1.76, ובאיראן - 1.87 ילדים לאישה בלבד, ב-20% מתחת לרמה הנדרשת לשמירת גודל האוכלוסייה הקיימת.

אחת הסיבות לתופעה החריגה הזו הקיימת אצל יהודי ישראל נובעת מגידול במספר הלידות אצל משפחות העולים החדשים מבריה"מ שהיו עדיין בגיל הפוריות כאשר עלו ארצה. לכך תורמת גם כניסתם לגיל הפוריות של ילדיהם שנולדו עוד בארץ מוצאם. הדור הצעיר של העולים מתנהג כמו צברים לכל דבר.

השפעת העלייה ההמונית מבריה"מ לשעבר על הפריון הכולל של היהודים במדינת ישראל

העלייה ההמונית בשנות ה-90 של המאה ה-20 השפיעה על החישוב של הפריון הכולל של כלל האוכלוסייה היהודית. מספר הנשים היהודיות צמח בתקופה קצרה ביותר באופן משמעותי אך מספר הילדים שנולדו לא גדל באותו השיעור.

הפריון הכולל של העולים המבוגרים היה דומה לזה שהיה בבריה"מ לשעבר, דהינו, ברמה של 1.2 ילדים לאישה. כך, לפי נתוני הלמ"ס, ליוצאי בריה"מ לשעבר בשנת 1990 נולדו 701 תינוקות בלבד, מספר זעום עבור אוכלוסיית העולים בת 184,300 נפש שהגיעו ארצה בשנה זו.⁸ שיעור הילודה בקרב יוצאי בריה"מ לשעבר היה 3.8 לידות חי ל-1000 נפש בשנת 1990 לעומת 19.5 לידות חי בקרב יהודי ישראל בשנת 1989. השפעת העלייה היהודית הורגשה עד שנת 1995. ההשפעה התבטאה בירידה ל-17.78 לידות חי ל-1000 נפש בקרב כלל האוכלוסייה היהודית. הפריון הכולל של יהודי ישראל ירד מ-2.72 בשנת 1989 ל-2.56 ילדים לאישה בשנת 1995.

החל משנת 1996, במקביל לירידה במספר העולים מבריה"מ לשעבר, חלה עלייה בשיעור לידות החי בקרב יהודי ישראל. בשנת 1998 הוא הגיע ל-18.7 ל-1000 נפש. אצל העולים מבריה"מ שיעור לידות החי היה 13.1 ל-1000 נפש, יותר מפי 3.4 לעומת שיעורן בשנת 1990. הפריון הכולל של כלל היהודים בישראל עלה גם כן לכדי 2.67 ילדים לאישה בשנת 1998.

בשנים 2000-2001 גדל מספר העולים מבריה"מ שהגיעו ארצה בעקבות המשבר הכלכלי החרף שהתרחש ברוסיה. נתון זה גרם להתייצבות הילודה של כלל עולי בריה"מ, אזרחי מדינת ישראל, ברמה של 12.5 לידות החי ל-1000 נפש בתחילת שנות ה-2000. בתקופה זו שוב ירד שיעור לידות החי בקרב יהודי ישראל לרמה של 18.3 ל-1000 נפש בשנת 2001. בו זמנית ירד הפריון הכולל של כלל היהודים בישראל לרמה הנמוכה ביותר בכל שנות קיומה של מדינת ישראל - 2.53 ילדים לאישה בשנת 2001. השתלבותם של העולים שהגיעו ארצה בתחילת שנות ה-90 הביאה לכך שבשנת 2001 מספר התינוקות שנולדו ליוצאי בריה"מ לשעבר כבר הגיע ל-10,333 נפש.

בשנים 2002-2008 הצטמצמה העלייה מבריה"מ באופן ניכר, עד כדי 5,616 עולים בלבד. לכן, הצטמצמה גם ההשפעה של העולים החדשים על שיעור הילודה בקרב יהודי ישראל והפריון הכולל שלהם גדל ל-2.98 ילדים לאישה בשנת 2012.

סביר להניח כי אחרי תקופת ההשתלבות של העולים החדשים בחברה הישראלית עשוי הפריון הכולל של הנשים היהודיות לעלות שוב כפי שקרה במקרה של גל העלייה מבריה"מ לשעבר בשנות התשעים של המאה ה-20, לכן, גם רמת

הפריון של כלל הנשים היהודיות במדינת ישראל תגיע בהדרגה לרמת הפריון הכולל של נשים יהודיות ילידות ישראל - 3.09 ילדים לאישה בשנת 2011.

הפריון הכולל של הערבים במדינת ישראל

לאחר התייבבות ברמה של 4.6 ילדים לאישה בראשית שנות התשעים, ירד הפריון הכולל של ערביי ישראל ל-3.3 ילדים לאישה בשנת 2011, 24.5% פחות מרמתו בשנת 2000. ההתפתחות הזאת אצל ערביי ישראל תואמת שלבים של 'המעבר הדמוגרפי'.

שיפור ברמת שירותי הרפואה, ירידה מהירה בתמותה מחד, והתרחבות ההשכלה של האוכלוסייה הערבית בכלל וזו של הנשים בפרט, יחד עם השתלבותם בחברה המודרנית מאידך, גורמים לירידה מהירה בילודה. דבר זה בולט במיוחד במגזר המוסלמי שמהווה כ-84% מכלל האוכלוסייה הערבית במדינת ישראל.

במשך 22 השנים האחרונות, גדל מספר התינוקות שנולדו במגזר המוסלמי במדינת ישראל, מ-23,354 תינוקות בשנת 1989 ל-35,833 בשנת 2012¹⁰. אך למעשה, נעצר תהליך הגידול כבר בשנת 2003 אז נולדו 36,429 תינוקות מוסלמים, ב-56% גבוה יותר משנת 1989. החל משנת 2004 ירד מספר התינוקות שנולדו במגזר המוסלמי ובמשך שמונה שנים האחרונות הוא עומד על כ-35,200 תינוקות לשנה בממוצע.

הפריון הכולל של מוסלמים במדינת ישראל ירד ב-25.9%, מ-4.74 ילדים לאישה בשנת 2000 לכדי 3.51 בשנת 2011. בתוך כך הפריון הכולל בקרב הבדואים במחוז הדרום ירד באופן חריף במיוחד ביותר - 38.7%. זוהי הירידה הגדולה ביותר בפריון הכולל של ערביי מדינת ישראל בעשור האחרון: מ-9.47 ילדים לאישה בשנת 2000 לכדי 5.82 בשנת 2010.

בעקבות ההשתלבות בחברה הישראלית, חלה ירידה חדה בשיעור הפריון הכולל של האוכלוסייה המוסלמית בישראל. אחת הסיבות לקיום המגמה הזאת נובעת מעלייה מתמדת בשיעורי ההשכלה בקרב הנשים המוסלמיות בישראל. כמו כן, עד שנת 2003 כל ילד נוסף תרם לגידול בהכנסות המשפחה בזכות קצבאות הילדים הנדיבות. החל משנה 2003 השתנתה מדיניות קצבאות הילדים והן ירדו באופן משמעותי. כתוצאה מכך, במקום הכנסה נוספת שכל ילד חדש היה מוסיף קודם לתקציב המשפחה, גדלו ההוצאות לאחזקת וחינוך הילדים שלא היה להן כיסוי. בעקבות זאת, חלה ירידה נוספת בילודה בקרב המוסלמים בכלל ואצל הבדואים בדרום במיוחד. גם במגזר היהודי החרדי החלה ירידה בפריון הכולל אשר עד שנת 2009 ירד ב-14.3% לעומת שנת 2003.

השפעת ההשכלה על הילודה של ערביי מדינת ישראל

בדו"ח של האו"ם משנת 1999 על מצב אוכלוסיית העולם נאמר: "ככל שאישה משכילה יותר, כך ייוולדו לה פחות ילדים"¹¹. בעבודת מחקר שבוצעה בשנת 1999 עבור מועצת האוכלוסייה מיסודה של קרן רוקפלר נאמר: "המסקנה המרשימה ביותר היא כי נשים משכילות יותר הן פוריות הרבה פחות ומעניקות לילדיהם השכלה טובה יותר. ממצא זה עקבי על פני כל המדינות ולפי כל בסיסי הנתונים"¹².

בקרב האוכלוסייה הערבית בשנות השישים של המאה הכ' ירדה רמת תמותת התינוקות עקב השיפור בתנאי הרפואה. עם זאת רמת הילודה עדיין נשארה גבוהה. כתוצאה מכך התרחש "הפיצוץ הדמוגרפי", תופעה שתואמת את שלב השני של 'המעבר הדמוגרפי'.

אחת הסיבות העיקריות לשינוי דרסטי בפריון הכולל של הערבים במדינת ישראל נובעת משינוי ברמת ההשכלה בקרבם. במחקר שנערך על ידי ד"ר ח'אלד אבו-עסבה³ ואמירה קראקרה⁴ בשנת 2006 נאמר: "עליית רמת החינוך של הנשים הערביות היא בולטת מאוד: בשנת 1961, 69% מהנשים הערביות לא למדו בבתי ספר, לעומת 30% מהגברים. בשנת 2002, רק 10% מהנשים (3% מהגברים) מעולם לא למד בבית ספר כלשהו"¹³.

בעקבות השתלבותם של התושבים במגזר הערבי במערכת החברתית והשירותים הממלכתיים של מדינת ישראל, גדל חציון שנות הלימוד במגזר עד שהגיע ל-12 שנים כבר בשנת 2008.

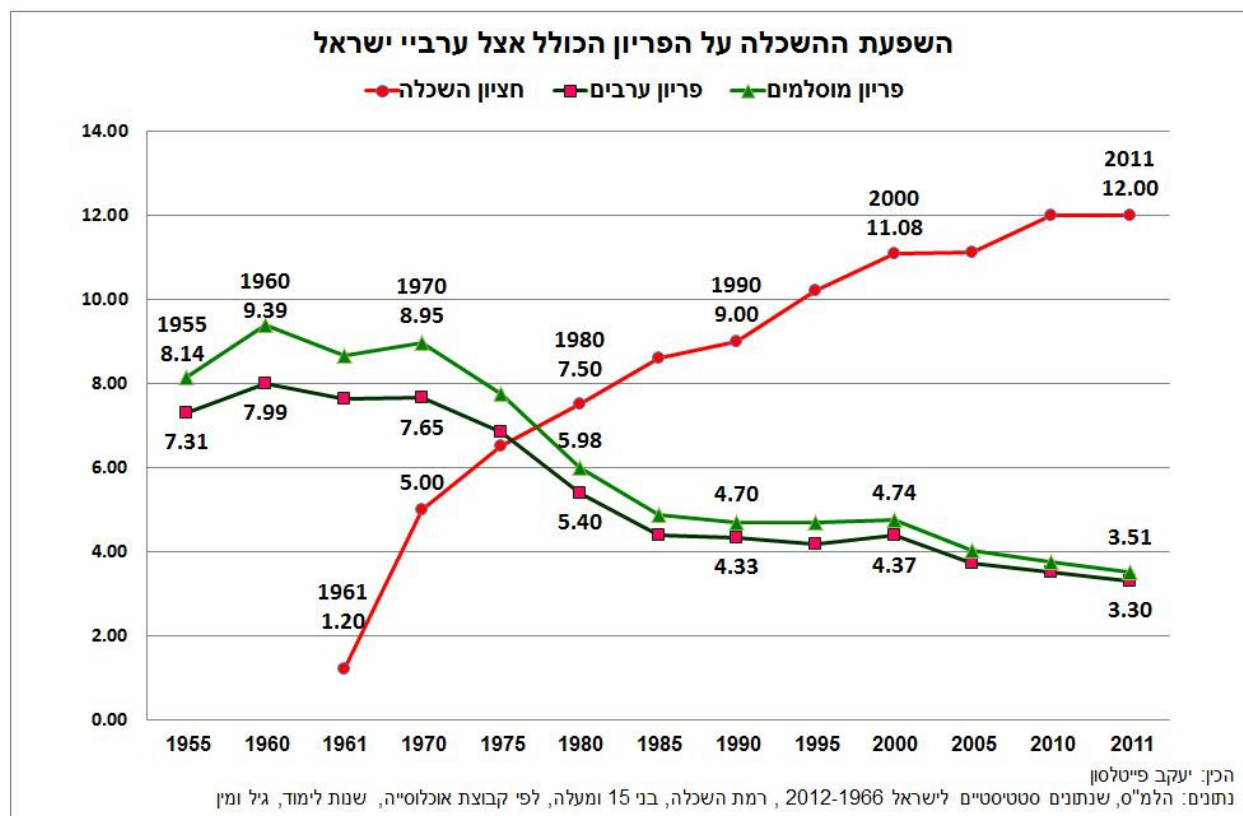
³ ד"ר ח'אלד אבו-עסבה הוא מנהל מכון מסאר למחקר, לתכנון אסטרטגי ולייעוץ חברתי בג'ת, ומרצה לחינוך ולסוציולוגיה במכללת בית ברל

⁴ אמירה קראקרה-אברהמים היא רכזת מחקרי בריאות במכון מסאר

בשנת 1990 שיעור בעלי ההשכלה מעבר ל-13 שנות לימוד בקרב ערביי מדינת ישראל עמד על 16.3% מכלל קבוצת הגיל של בני 18-54 שנים¹⁴. לאחר 20 שנה, שיעור זה הגיע לכדי 29.3% מכלל בני קבוצת הגיל הזאת (בשנת 2011). לצורך השוואה שיעור היהודים בני הגיל 18-54 בעלי השכלה מעל 13 שנה בשנת 2011 היה 55.5%.

בקרב הנשים הערביות הגידול ברמת ההשכלה היה מהפכני עוד יותר. בשנת 1990 שיעור בעלות ההשכלה מעבר ל-13 שנות לימוד בקבוצת הגיל 18-54 שנים, עמד על 14.4% בלבד. בשנת 2011 שיעורן הגיע לכדי 30.6% מכלל הנשים הערביות בקבוצת גיל זו¹⁵.

להשוואה שיעור היהודיות בעלות השכלה מעל 13 שנה היה 58.2% בשנת 2011 עבור נשים בגיל 18-54. בתוך פחות משני דורות החציון של שנות הלימוד של הנשים הערביות במדינת ישראל עלה פי 10. בו זמנית, משנת 1960 ועד שנת 2011 ירד הפריון הכולל של ערביי ישראל ב-58.7% וזה של המוסלמים ב-62.6%. (ראה תרשים מס' 8).

תרשים מס' 8

המשך מגמת השיפור ברמת ההשכלה של נשים הערביות בישראל מצביע על התקרבות מרשימה של חציון שנות הלימוד שלהן לרמת ההשכלה של נשים יהודיות שאצלן עמד חציון שנות הלימוד על 13 שנים בשנת 2011. סביר להניח כי המגמה הזאת תביא גם לשוויון ברמת הפריון הכולל של הערבים והיהודים בישראל.

ריבוי טבעי וגידול שנתי באוכלוסיית מדינת ישראל לפי לאום

היהודים תחילה, ואחריהם הערבים הנוצרים, כבר עברו את רוב שלבי 'המעבר הדמוגרפי' ונכנסו לשלב התייצבות האוכלוסייה ותנודתיות איטית בריבוי הטבעי שלה. היהודים נכנסו לשלב הזה בתחילת שנות השישים והערבים הנוצרים הצטרפו אליהם בתחילת שנות השמונים של המאה העשרים. הדרוזים נכנסו לשלב הזה בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת.

בשנים האחרונות קיים גידול בריבוי הטבעי של היהודים בארץ, שנחשב לגבוה ביותר בקרב המדינות המפותחות¹⁶. ב-12 שנים האחרונות הריבוי הטבעי הנומינלי של היהודים גדל ב-53.1%, מ-58,515 נפש בשנת 2000 עד ל-89,597 נפש בשנת 2012. הריבוי הטבעי של האוכלוסייה היהודית המורחבת גדל באותה התקופה ב-52.0%, מ-61,356 נפש ל-93,252 נפש¹⁷. שיעור הריבוי הטבעי אצל היהודים גדל ב-26.3%, מ-1.2% בשנת 2000 לכדי 1.52% בשנת 2012.

הריבוי הטבעי של כלל ערביי ישראל גדל עד שנת 2001. משנה זו ירד הריבוי הטבעי שלהם ב-6.1%, עד ל-35,904 נפש בשנת 2012. תוך 14 שנה בלבד פחת שיעור הריבוי הטבעי השנתי אצל הערבים, תושבי מדינת ישראל, ב-34.5%, מ-3.36% בשנת 1998 לכדי 2.20% בשנת 2012. הריבוי הטבעי של המוסלמים ירד ב-3.0%, משיאו של 33,548 נפש בשנת 2001 עד ל-32,543 נפש בשנת 2012. שיעור הריבוי הטבעי השנתי אצל המוסלמים ירד מ-3.54% בשנת 1998 לכדי 2.38% בשנת 2012, ירידה של 32.9%.

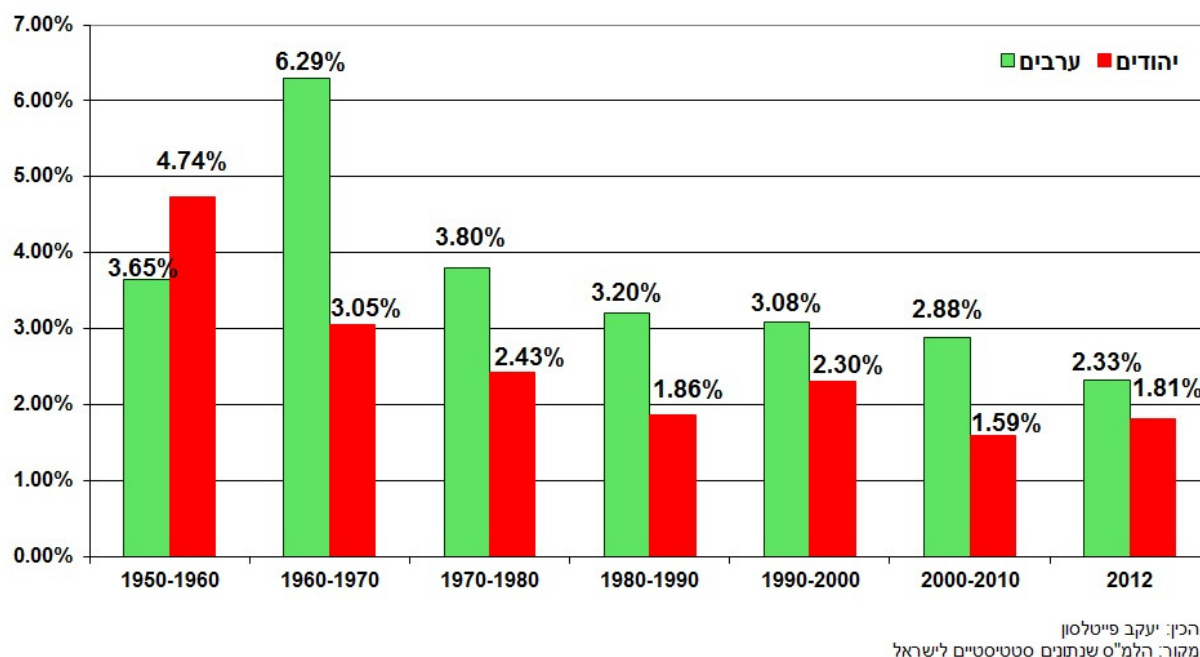
תרשים מס' 9

הירידה החריפה ביותר בריבוי הטבעי השנתי של המוסלמים התרחשה בקרב הבדואים המתגוררים במחוז הדרום של מדינת ישראל. אם בשנת 2000 הריבוי הטבעי שלהם היה 5.84% אזי עד שנת 2011 הוא ירד ב-38.3% ל-3.6%¹⁹. חשוב לשים לב לכך שלהבדיל מהתפתחות הדמוגרפית הקיימת באוכלוסייה הערבית במדינת ישראל שמושפעת בעיקר ממגמות ההתפתחות בריבוי הטבעי שלה, הגידול השנתי של האוכלוסייה היהודית מושפע במידה רבה מאוד גם ממאזן ההגירה היהודית לישראל. תוספת האוכלוסייה הבאה בעקבות מאזן ההגירה החיובי אצל היהודים מקזזת במשך השנים את ההפרש הקיים בין הריבוי הטבעי של היהודים והערבים. כך, למרות שבשנת 1990 הריבוי הטבעי של היהודים היה 1.29% בלבד, הגידול השנתי בקרב אוכלוסייה זו היה 6.18%, גבוה יותר מפי שניים מהגידול באוכלוסייה הערבית שבשנה זו היה 3.01%. אם בשנת 2005 הריבוי הטבעי של הערבים היה גבוה יותר מפי שניים מהריבוי הטבעי של היהודים וב-77.9% מהגידול השנתי של היהודים, אז בשנת 2012 הוא היה גבוה כבר רק ב-44.7% מהריבוי הטבעי וב-21.5% מהגידול השנתי של היהודים. ניתן לעקוב אחרי מגמת השינויים בגידול השנתי של היהודים והערבים, תושבי ישראל, לפי העשורים בעזרת תרשים מס' 10.

בשנים 1950-1960 בולטת השפעת העלייה ההמונית למדינת ישראל על הגידול השנתי של היהודים. שיעור הגידול הממוצע הגיאומטרי השנתי שלהם בעשור זה 4.74% היה גבוה בכ-30% לעומת הגידול השנתי הממוצע הגיאומטרי של הערבים - 3.65%.

התפתחות של שיעורי הגידול השנתי הממוצע הגיאומטרי של אזרחי ישראל (לפי העשורים)

תרשים מס' 10

בעשור הבא, 1961-1970, המצב היה שונה בתכלית. שיעור הגידול הממוצע הגיאומטרי השנתי של הערבים היה בשיאו – 6.29% לשנה. הגידול השנתי הגבוה כל כך של האוכלוסייה הערבית הוא תוצאה של "הפיצוץ הדמוגרפי" שהתרחש בשנים הללו בעקבות שיפור ניכר ברמת החיים באופן כללי ובמיוחד ברמת השירותים הרפואיים אותם סיפקה מדינת ישראל לכלל האוכלוסייה. שיעור הגידול הממוצע הגיאומטרי השנתי של היהודים אמנם ירד ב-16.4%, ל-3.05% לשנה, אך היה עדיין גבוה מאוד.

בעשור השלישי של המדינה, 1971-1980, ירד שיעור הגידול הממוצע הגיאומטרי השנתי של האוכלוסייה הערבית בכ-40% לעומת העשור הקודם, ל-3.80% לשנה. אצל היהודים ירד שיעור גידול הממוצע הגיאומטרי ב-20%, ל-2.43% לשנה, אך ירידה זו הייתה רק כמחצית מהירידה בשיעור הגידול של הערבים.

בעשור הרביעי, 1981-1990, המשיכה מגמת הירידה בגידול הממוצע הגיאומטרי השנתי של שתי האוכלוסיות: אצל היהודים הוא ירד ב-23.5% ואצל הערבים – ב-15.8%. מגמת הירידה אצל הערבים המשיכה גם בעשור החמישי בשנים 1991-2000 באופן מתון ביותר והוא ירד ב-3.8% בלבד לעומת העשור הקודם. כתוצאה מהעלייה ההמונית מבריה"מ לשעבר, שיעור הגידול הממוצע הגיאומטרי השנתי עלה אצל היהודים בעשור זה ב-23.7% לעומת העשור הקודם – ל-2.30% לשנה.

המגמה הזאת השתנתה בעשור השישי, 2001-2010. הפעם ירד שיעור הגידול הממוצע הגיאומטרי השנתי אצל היהודים בכ-31%. אצל הערבים הוא ירד גם כן, אך ב-6.5% בלבד. בשנים 2010-2012 שוב גדל שיעור הגידול הממוצע השנתי אצל היהודים והוא עמד על 1.81%, בכ-14% גבוה מהגידול השנתי שהיה בשנים 2000-2010. לעומת זאת שיעור הגידול הממוצע הגיאומטרי השנתי אצל הערבים המשיך לרדת והוא היה 2.33% בשנים 2010-2012, בכ-19% נמוך יותר מגודלו בשנים 2000-2010.

השינויים הללו בשנים האחרונות נבעו בעיקר משינויים מהותיים ברמת הריבוי הטבעי של שתי האוכלוסיות בישראל – היהודית והערבית כאחת. הירידה בריבוי הטבעי של הערבים נובעת מהירידה המתמשכת והרציפה במספר לידות החי שלהם. הגורם השני המשפיע על גודל הריבוי הטבעי היא התמותה. הירידה בריבוי הטבעי של האוכלוסייה הערבית הייתה יכולה להיות מהירה בהרבה אך היא עדיין מקוזזת על ידי הירידה בו זמנית בתמותה.

כך בשנת 1961 שיעור התמותה אצל הערבים היה 7.25 פטירות ל-1,000 נפש²⁰ והוא ירד עד שנת 2010 ב-63%, ל-2.69 פטירות ל-1000 נפש. להשוואה, שיעור התמותה אצל היהודים היה 5.68 פטירות ל-1,000 נפש בשנת 1961 ו-6.06 בשנת 2012.

כאמור, הירידה בתמותה נובעת משיפור ניכר ברמת החיים וכתוצאה מכך לעלייה מתמשכת בתוחלת החיים בכלל האוכלוסייה של מדינת ישראל ובקרב הערבים, תושבי ישראל, בפרט. יחד עם זאת, בעקבות התבגרות והזדקנות האוכלוסייה הערבית, מגמת הגידול בתמותה מתחילה להשתנות בשנים האחרונות והיא מתחילה לגדול בהדרגה. בשנת 1990 מספר הפטירות בקרב הערבים, תושבי ישראל, עמד על 2,970 פטירות, ובמשך 22 שנים הוא גדל ב-52%, ל-4,515 פטירות בשנת 2012. בשנת 2010 שיעור התמותה הערבית הגיע לשפל ועמד על 2.69 פטירות ל-1,000 נפש. מאז שיעור התמותה הערבית התחיל לעלות בהדרגה ובשנת 2012 הוא הגיע ל-2.78 פטירות ל-1,000 נפש. ברור לחלוטין שהתבגרות והזדקנות של הדור של "בייבי בומרס" שנוצר בתקופת 'הפיצוץ הדמוגרפי' אצל ערביי ישראל שהתרחש בשנות החמישים ובשנות השישים של המאה העשרים, יגרמו בעשור הקרוב לעליה בשיעור התמותה הטבעית הערבית באוכלוסייה הערבית וכתוצאה מכך הירידה בריבוי הטבעי שלהם תכנס לתאוצה נוספת. המשך המגמה הקיימת ב-15 השנים האחרונות בריבוי הטבעי של היהודים והערבים במדינת ישראל בשילוב עם מגמת הגידול בעליית היהודים ועם התבגרות הזרם של חזרת ישראלים יורדים ארצה, עשוי להביא לגידול בשיעור היהודים בכלל האוכלוסייה במדינת ישראל לקראת סוף העשור השני של המאה העשרים ואחת.

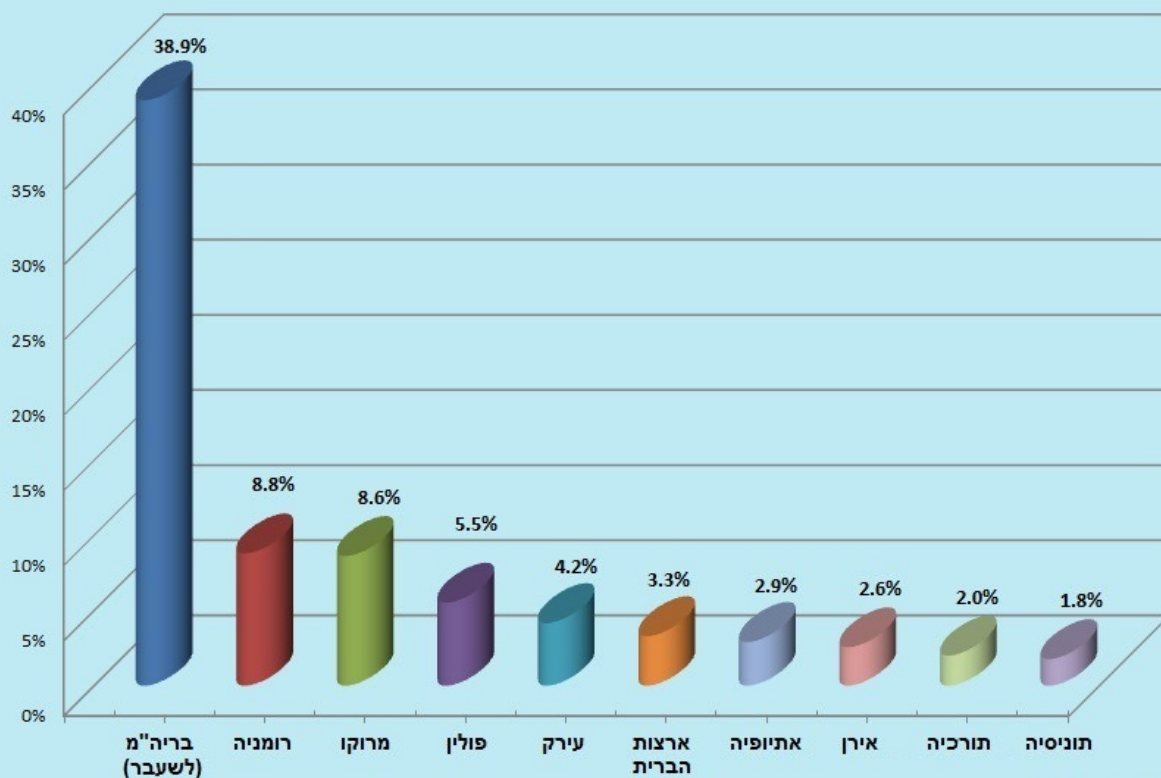
עליה לישראל

משברים כלכליים ופוליטיים במדינות שונות השפיעו על מצבם של היהודים באותן ארצות והיוו את הסיבה להיווצרות גלי העלייה ההמונית. הצלחותיה של מדינת ישראל בהגנת הארץ ובפיתוח הכלכלה סייעו להגברת העלייה. גלי העלייה הללו הביאו לפריחה כלכלית במדינה. לעומת זאת, כישלונותיה של המדינה הגבירו את הירידה מן הארץ והנמיכו את מאזן ההגירה היהודית. אך גם בהתחשב בתקופות משבר, מאזן ההגירה היהודית נשאר חיובי רוב הזמן מאז קום המדינה, למעט מספר שנים בודדות.

משנת 1948 עלו ארצה 3,143,654 יהודים מכ-120 מדינות. רוב מוחלט - 1,861,685 נפש, או 59.2% מכלל העולים ארצה, הגיעו מארצות אירופה. 541,498 עולים, שהם 17.2% מכלל העולים, עלו מארצות אפריקה, 460,341 עולים, שהם 14.6% מאסיה, 127,626 עולים, שהם 4% ממרכז ודרום אמריקה, 119,946 עולים, או 3.8% מצפון אמריקה ו-5,530 עולים מאוקאניה.

רוב העולים הגיעו ממדינות בריה"מ לשעבר - 1,224,285 עולים. מרומניה עלו ארצה 276,650 עולים, ממרוקו-271,285 עולים, מפולין - 173,504 עולים, מעירק - 130,984 עולים, מארה"ב - 103,646 עולים ומאתיופיה - 91,419 עולים.

עלייה לישראל 1948-2012

הכין: יעקב פייטלסון
נתונים: הלמ"ס, שנתונים סטטיסטיים לישראל; משרד הקליטה, עלייה לישראל, נתוני סיכום

תרשים מס' 11

לפי דיווח של משרד הקליטה והסוכנות היהודית בשנת 2012 הגיעו לישראל 18,576 עולים חדשים²¹. רוב העולים הגיעו מבריה"מ לשעבר – 7,355 נפש, שהם 39.6%. השיעור הגדול ביותר של עולים הגיע מרוסיה – 3,566 עולים, שהם 19.2% מכלל העולים בשנת 2012. קבוצת העולים השנייה בגודלה באה מארה"ב – 3,074 עולים שהם 16.5% מכלל העולים. מאתיופיה עלו ארצה – 2,492 עולים שהם 13.4% מכלל העולים, מאוקראינה – 2,100 עולים שהם 11.3% ומצרפת – 1,923 עולים שהם 10.4% מכלל העולים ארצה בשנת 2012²².

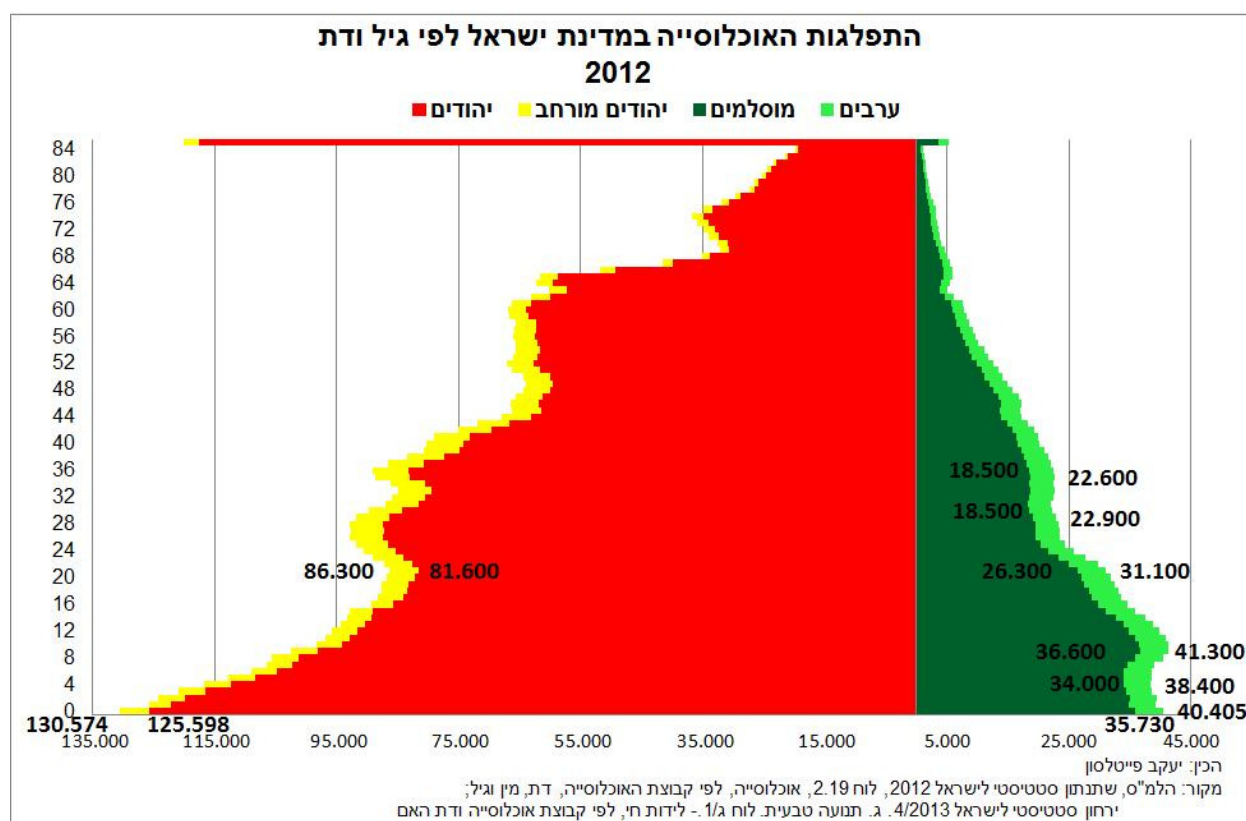
בדיקת נתוני העלייה ממדינות מהם עלו ארצה יותר מ-200 עולים לשנה מראה כי באופן יחסי שיעור הגידול הגבוה ביותר בעלייה בשנת 2012 היה מאיטליה – ב-41% יותר לעומת שנת 2011. אחריה הייתה בריטניה הגדולה עם גידול של 23.3%, בלרוס – 20.6%, גאורגיה – 18.9% ואוזבקיסטאן – 15.7%. 25.9% מן העולים הם בני קבוצת הגיל 0-18, 37.1% בני 19-34, 14.2% בני 35-49 ו-12.6% בני הגיל 50-65. 10.2% מכלל העולים היו בני 65 ויותר.

בני קבוצת הגיל 18-49, שנמצאת בתקופת הפוריות, מנו 4,716 עולים, או 52.9% מכלל העולים בשנת 2012²³. להשוואה, בשנת 2011 בני קבוצת הגיל 18-49 מנו 41.9% מכלל היהודים ו-44.5% מכלל הערבים במדינת ישראל²⁴. לפי כך, תוספת העולים בגיל הזה מרחיבה את גודל האוכלוסייה בגיל הפוריות בקרב היהודים בישראל מה שמוסיף על ממדי פוטנציאל הילודה היהודית בארץ ישראל.

התפלגות האוכלוסייה במדינת ישראל לפי קבוצות האוכלוסייה והגיל

נבדוק איך משתקפת מגמת העלייה בפיריון הכולל של היהודים ומגמת הירידה בפיריון אצל הערבים בהרכב קבוצות הגיל של כלל אוכלוסיית ישראל בשנת 2012. בעזרת תרשים מס' 12 ניתן לראות כי מספר בני קבוצת הגיל 22-28 באוכלוסייה היהודית הולך ופוחת ביחס למספר בני גיל 26. בכל שנה, קטן מספר ילדי השנתון: כך מספרם של בני 28 היה 87,300, של בני 27 – 87,400, של בני 26 – 86,600. מספר בני 25 – 85,300, בני 24 – 84,100, בני 23 – 82,700,

ומספרם של בני 22 עמד על 81,200 נפש. החל מבני גיל 21 (82,200 נפש) השנתונים מתחילים לגדול שוב. תהליך זה אופייני גם לכלל האוכלוסייה היהודית המורחבת כפי שניתן לראות בעזרת תרשים מס' 12. התפתחות המתוארת כאן מצביע על ירידה בילודה היהודית שהתרחשה בשנים 1986-1989. ואכן, אם בשנת 1985 אצל היהודים היו 75,267 לידות חי, עד שנת 1989 מספרם ירד ל-72,496 לידות חי. החל משנת 1990 גדל מספר לידות החי אצל היהודים בהתמדה עד שבשנת 2012 נולדו 125,492 תינוקות יהודים ב-73.1% יותר משנולדו בשנת 1989. ההפרש שנוצר בין מספר לידות החי בשנים האמורות לעיל לבין מספרם של בני הגיל המתאים בשנת 2012 נובע מתוספת עולים החדשים בכל גיל וגיל. כך ל-75,036 תינוקות שנולדו בשנת 1986 היו בני 26 בשנת 2012 התווספו עוד כ-12,364 עולים חדשים. לתינוקות שנולדו בשנת 1989 והיו בני 23 בשנת 2012 נוספו 11,604 עולים בני אותו גיל. בשנת 1996 נולדו 83,710 תינוקות שבשנת 2012 היו בני 16. עד שנת 2012 אליהם התווספו עוד 1,990 עולים חדשים בני אותו הגיל.

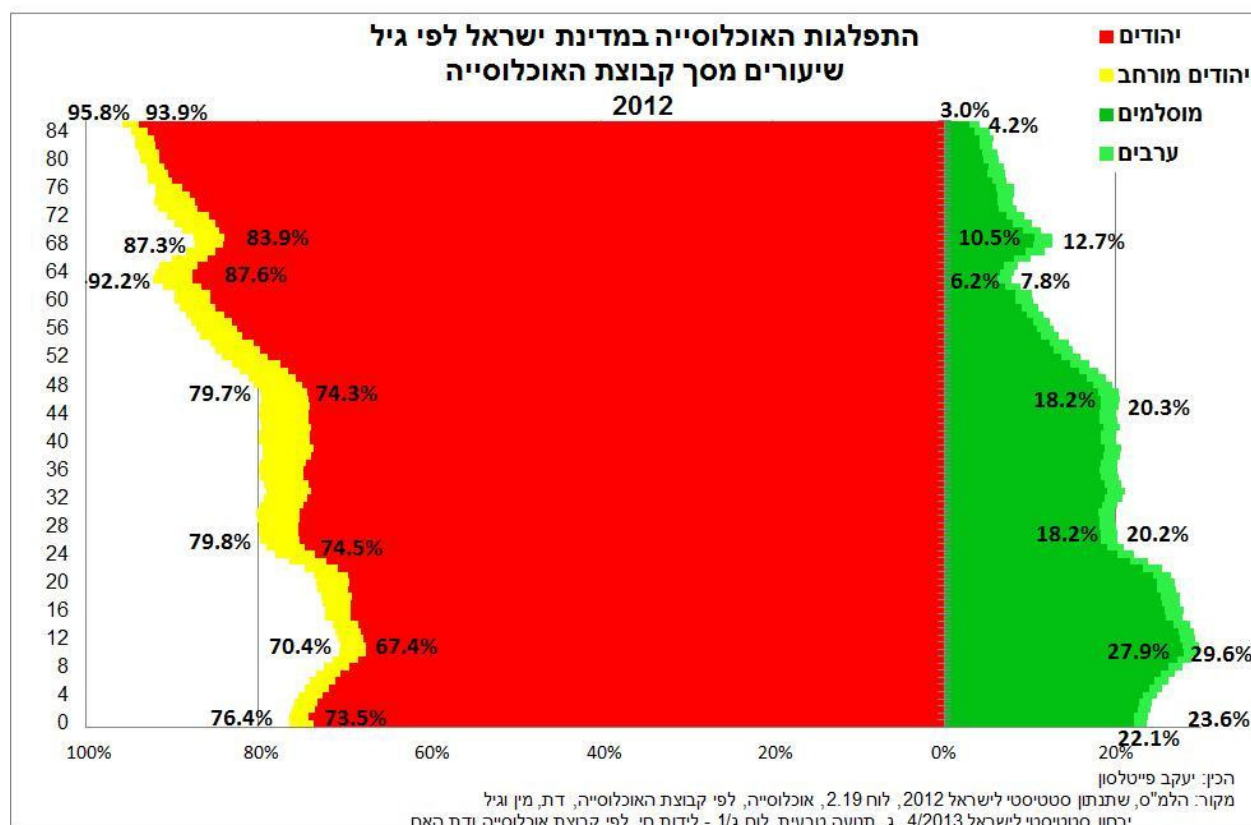

תרשים מס' 12

כפי שרואים בעזרת תרשים מס' 12, האוכלוסייה המוסלמית המשיכה לגדול עד שנת 2003. לכן, מספר בני ה-9, הוא 36,600 נפש בשנת 2012, הוא המספר הגדול ביותר של קבוצת גיל מוסלמית החל מקום המדינה. החל משנה זו התהפכה המגמה והילודה של המוסלמים במדינת ישראל התחילה לקטון. משנת 2006 ועד שנת 2008 היא התייצבה ומספר בני 4-6 בשנת 2012 עמד על 34,000 נפש בכל שנתון. הילודה המוסלמית חזרה לגדול במקצת משנת 2009 ועד שנת 2012. יחד עם זאת, מספר לידות החי של המוסלמים בשנת 2012, 35,730 לידות, היה עדיין נמוך יותר מזה שהיה בשנת 2003.

הירידה בילודה הערבית בכלל והמוסלמית בפרט משתקפת גם בהתפלגות לפי שיעור קבוצת האוכלוסייה בכל גיל וגיל בכלל האוכלוסייה הישראלית. כפי שניתן לראות בעזרת תרשים מס' 13, שיעור הערבים בכלל והמוסלמים בפרט עולה ושל היהודים יורד בהתאמה בקבוצת הגיל 69-85. בגיל 63-68, עולה שיעור היהודים. מגמת הירידה בשיעור היהודים והעלייה בשיעור הערבים חוזרת על עצמה ונמשכת בקבוצת הגיל 43-62. שיעורי התפלגות קבוצות האוכלוסייה לפי גיל מתייצבים החל מגיל 47 ועד גיל 26 מסביב ל-79.7% אצל היהודים ובהתאמה על 20.3% אצל הערבים. ושוב חוזרת על עצמה מגמת הירידה בשיעור היהודים והעלייה בשיעור הערבים שנמשכת עד גיל 11 אז שיעור היהודים מגיע ל-67.4%, של האוכלוסייה היהודית המורחבת ל-70.4% ושל הערבים ל-29.6%.

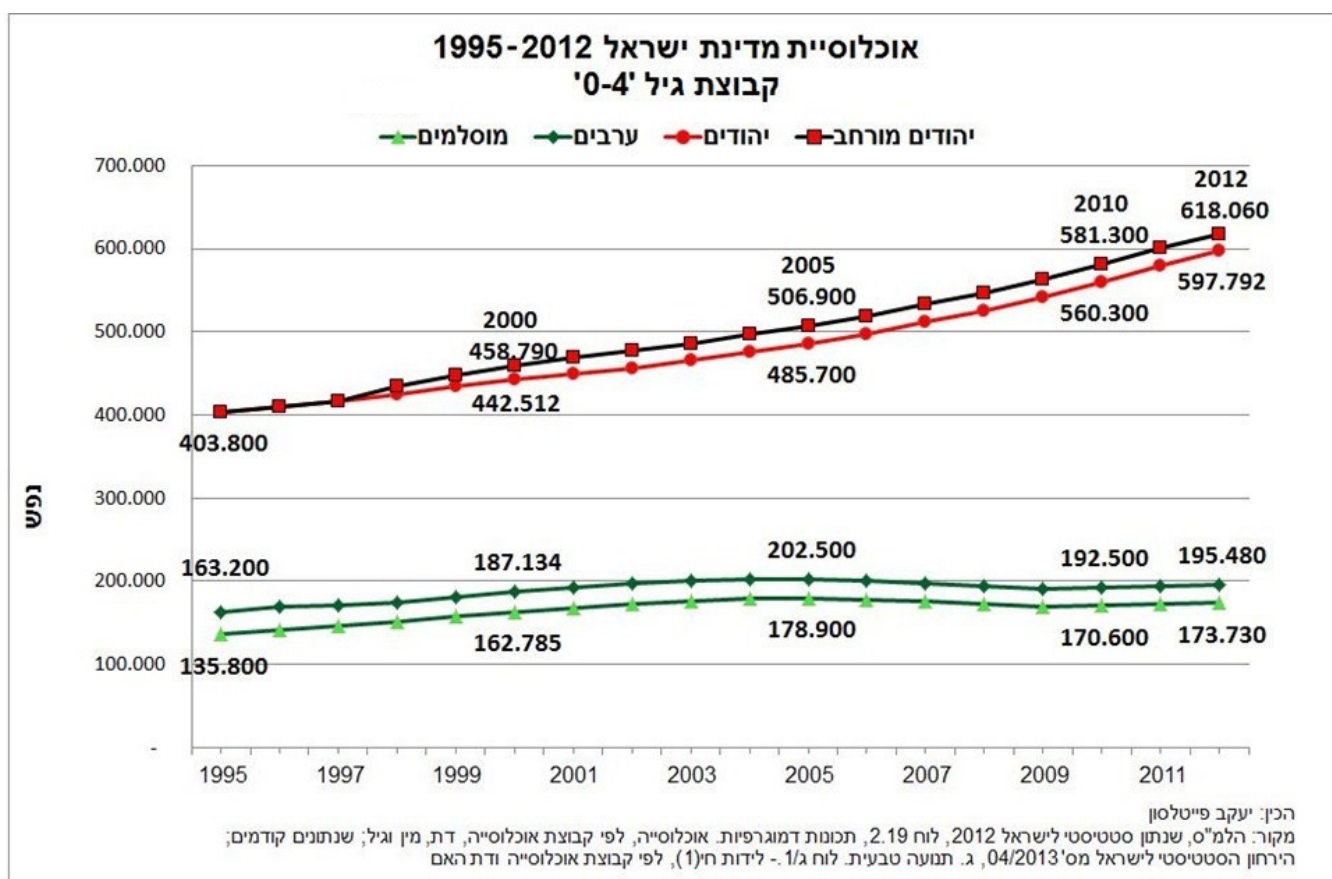
מכאן והלאה מתהפכת המגמה: הילודה היהודית עולה בהתמדה ובמקביל יורדת הילודה הערבית. בעקבות המגמה הזאת שיעור היהודים בגילים 0-11 מתחיל לעלות בהתמדה כך שלקראת שנת 2012 הוא מגיע כבר ל-73.5% ושל האוכלוסייה היהודית המורחבת ל-76.4%. במקביל יורד שיעור הערבים ל-23.6% ושל המוסלמים ל-22.1% בלבד.

תרשים מס' 13

התפתחות קבוצת הגיל 0-4 בישראל בשנים 1995-2012

לפי נתוני הלמ"ס המוצגים בעזרת תרשים מס' 14, אפשר לראות שמגמה זו בולטת במיוחד בקבוצת הגיל 0-4. בשנת 1995 היו בקבוצת הגיל הזו 403,800 יהודים ו-135,800 מוסלמים, ובשנת 2012 כבר היו בקבוצת גיל זו 597,792 יהודים ו-173,730 מוסלמים. מספר היהודים עלה בהתמדה מדי שנה בשנה כך שבשנת 2012 מספרם היה ב-48% גבוה יותר ממספרם בשנת 1995. מספר בני ה-0-4 באוכלוסייה היהודית המורחבת גדל באותה התקופה ב-53%, עד ל-618,060 נפש בשנת 2012. לעומת זאת, מספרם של הערבים בקבוצת 0-4 גדל עד לשיא של 202,500 נפש בשנת 2004. מספר זה נשמר גם בשנת 2005. החל משנת 2006 הוא ירד עד ל-191,500 נפש בשנת 2009. הוא עלה במקצת ל-195,480 נפש בשנת 2012, גבוה ב-19.8% בלבד ממספרם בשנת 1995. מספרם של המוסלמים בני 0-4 הגיע לשיא של 178,900 נפש בשנת 2005. מספרם ירד עד ל-169,500 נפש בשנת 2009 וחזר ועלה עד 173,700 נפש בשנת 2012 והיה גבוה ב-27.9% בהשוואה למספרם בשנת 1995. למעשה, בעשור 2003-2012 מספרם של המוסלמים בני 0-4 נשאר סביב למוצע של 174,448 נפש. בו זמנית מספר היהודים גדל בעשור זה בכ-31%.

תרשים מס' 14

שיעור בני 0-4 היהודים שהיה 71.2% בשנת 1995 וירד עד ל-67.7% בשנת 2002, עלה מאז עד ל-73.5% בשנת 2012. שיעור בני גיל זה באוכלוסייה היהודית המורחבת עלה מ-70.7% בשנת 2002 ל-76% מכלל בני קבוצת הגיל 0-4 באוכלוסייה הישראלית בשנת 2012.

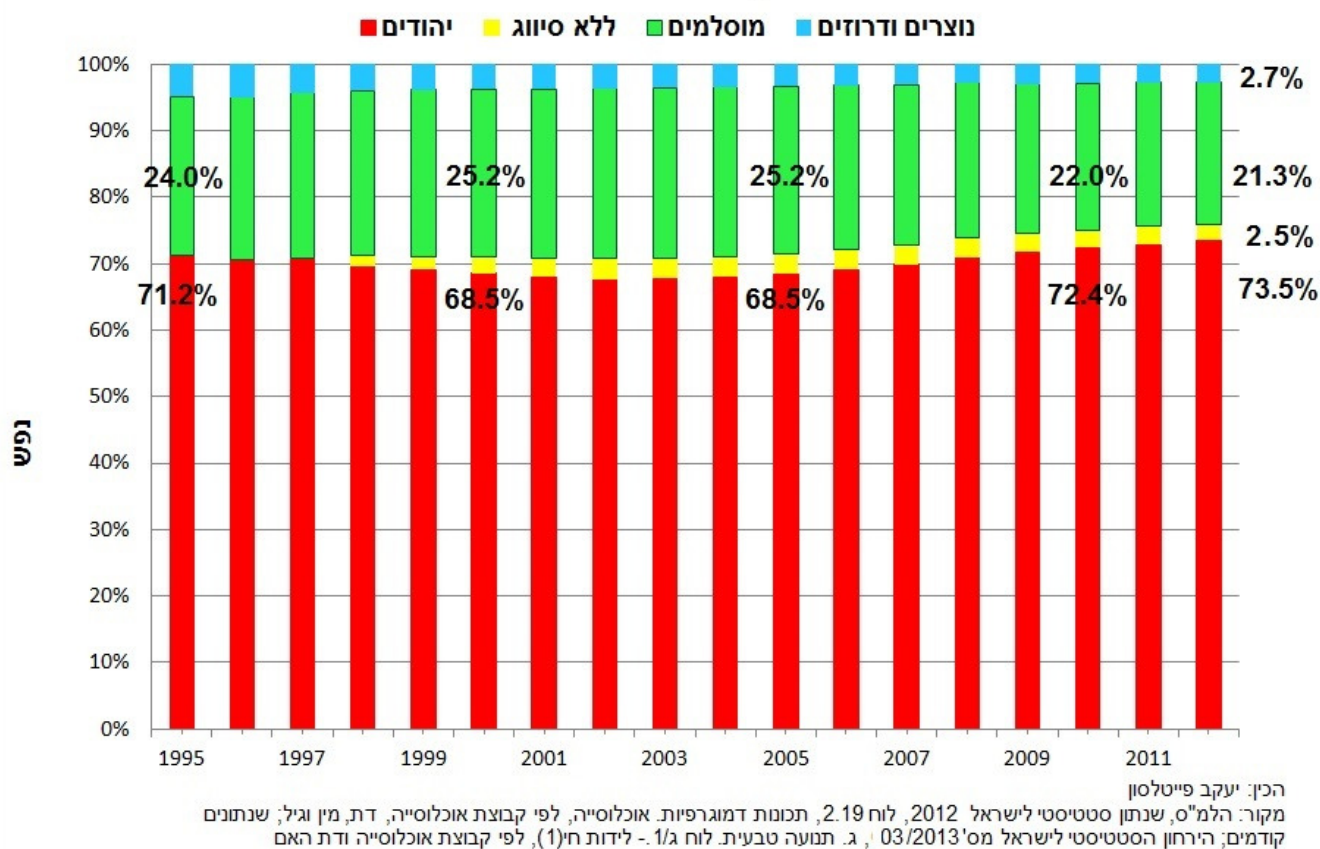
שיעור המוסלמים בכלל בני קבוצת הגיל 0-4 בישראל היה 25.2% בשנת 2000 ועד שנת 2003 הוא עלה ל-25.7%. החל משנת 2004 הוא ירד בהתמדה ובשנת 2012 עמד כבר על כ-21.4% בלבד²⁵. (ראה תרשים מס' 16). שיעור הערבים הגיע לשיאו 29.2% בשנת 2002 ותוך עשור אחד ירד לכדי 24% בלבד בשנת 2012.

המשמעות של תהליך זה היא בכך, שהחל משנת 2010, כשילידי שנת 2004 הגיעו לגיל 6, התחיל גידול משמעותי בשיעור התלמידים הלומדים בחינוך הממלכתי העברי מכלל התלמידים של כיתה א' בישראל.

לפי נתוני הלמ"ס לגבי קבוצת הגיל של בני 0 המוצגים בעזרת תרשים מס' 3 אפשר לקבוע בוודאות כי בשנת הלימודים 2018/19 שיעור התלמידים בחינוך הממלכתי העברי בכלל הלומדים בכיתה א' בישראל עשוי לגדול ל-76.4% לעומת 70.4% בשנת 2006/07. בהתחשב בתוספת של ילדי העולים החדשים שעומדים להתווסף עד לשנה הזאת, שיעור התלמידים של החינוך העברי בכלל תלמידי כיתה א' עשוי לגדול עוד יותר.

אוכלוסיית מדינת ישראל 1995-2012 קבוצת גיל '0-4'

תרשים מס' 15

התפתחות קבוצת הגיל 5-9 בישראל בשנים 1995-2017

בעזרת נתוני הלמ"ס לשנים 1995-2012 לגבי הילדים בקבוצת הגיל 5-9 אפשר לעקוב אחר מגמת השינויים בשיעורי התלמידים אשר עשויים ללמוד במערכת החינוך היסודית העברית והערבית.

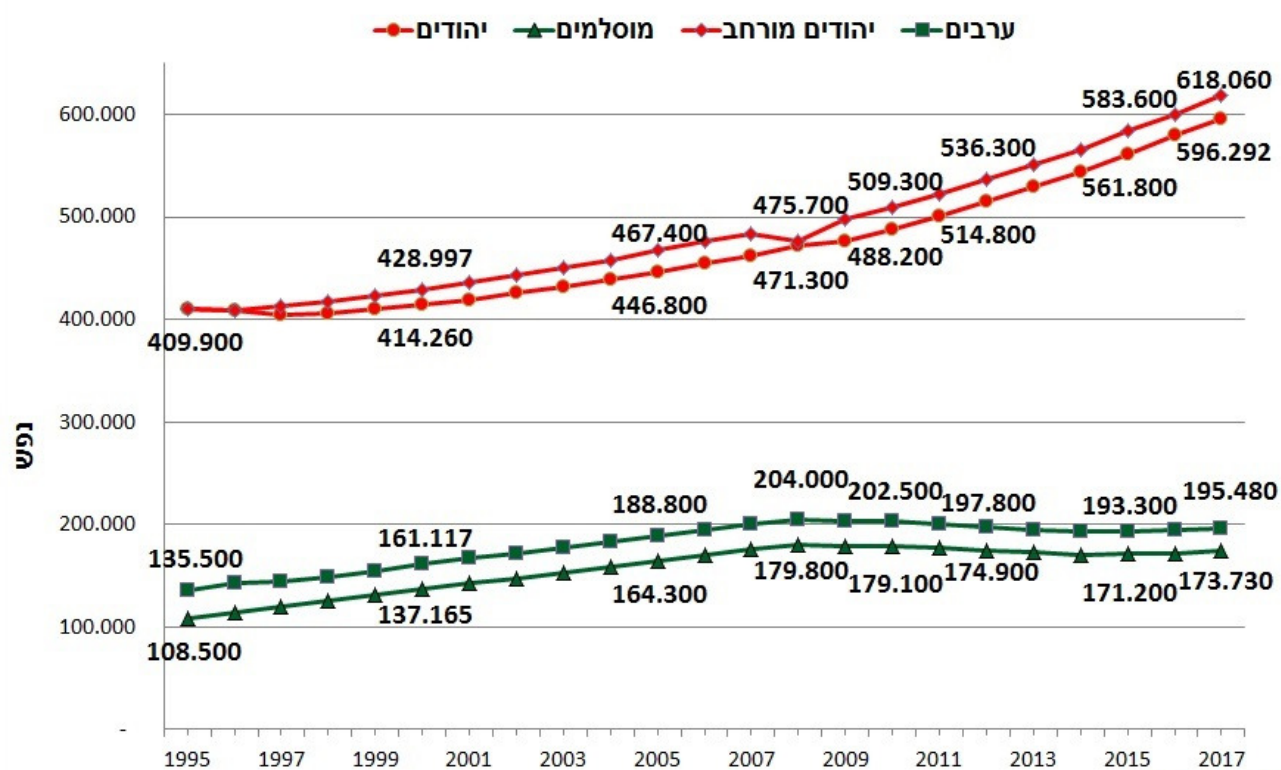
בעזרת תרשים מס' 16 ניתן להבחין בשתי תקופות משנה שונות בתקופה זו. בתקופת המשנה הראשונה בת 13 שנה גדל מספר בני 5-9 באוכלוסייה היהודית המורחבת בכ-15%, מ-410,000 ילדים בשנת 1995 עד ל-471,300 בשנת 2008. מספרם של בני קבוצת גיל זו באוכלוסייה הערבית גדל ב-47.3%, מ-138,500 ילדים בשנת 1995 עד 204,000 ילדים בשנת 2008. בשנת 2012 קבוצת בני 5-9 באוכלוסייה היהודית המורחבת מנתה 536,300 ילדים, ב-13.8% יותר ממספרם בשנת 2008. בו זמנית, באוכלוסייה הערבית מספר בני הגיל הזה התחיל להצטמצם והוא ירד ב-3%, ל-197,800 ילדים בשנת 2012.

בעזרת נתוני הלמ"ס אפשר לבחון את המשך ההתפתחות העתידית של מספרם של בני קבוצת הגיל 5-9 במדינת ישראל עד לשנת 2017. כפי שניתן לראות בעזרת תרשים מס' 16 מספרם של בני קבוצת גיל זו באוכלוסייה היהודית עשויה להגיע לכדי 596,292 ילדים ושל האוכלוסייה היהודית המורחבת לכדי 618,060 ילדים בשנת 2017. זאת מבלי להתחשב בתוספת הילדים-עולים אשר עשויים להצטרף לקבוצת הגיל 5-9 במשך התקופה האמורה.

לעומת זאת מספרם של בני קבוצת גיל זו באוכלוסייה הערבית במדינת ישראל תקטן עד שנת 2014 ל-192,400 ילדים ותחזור לעלות במקצת עד ל-195,480 ילדים בשנת 2017.

בני הגיל '5-9' בישראל לפי קבוצת האוכלוסייה 1995-2017

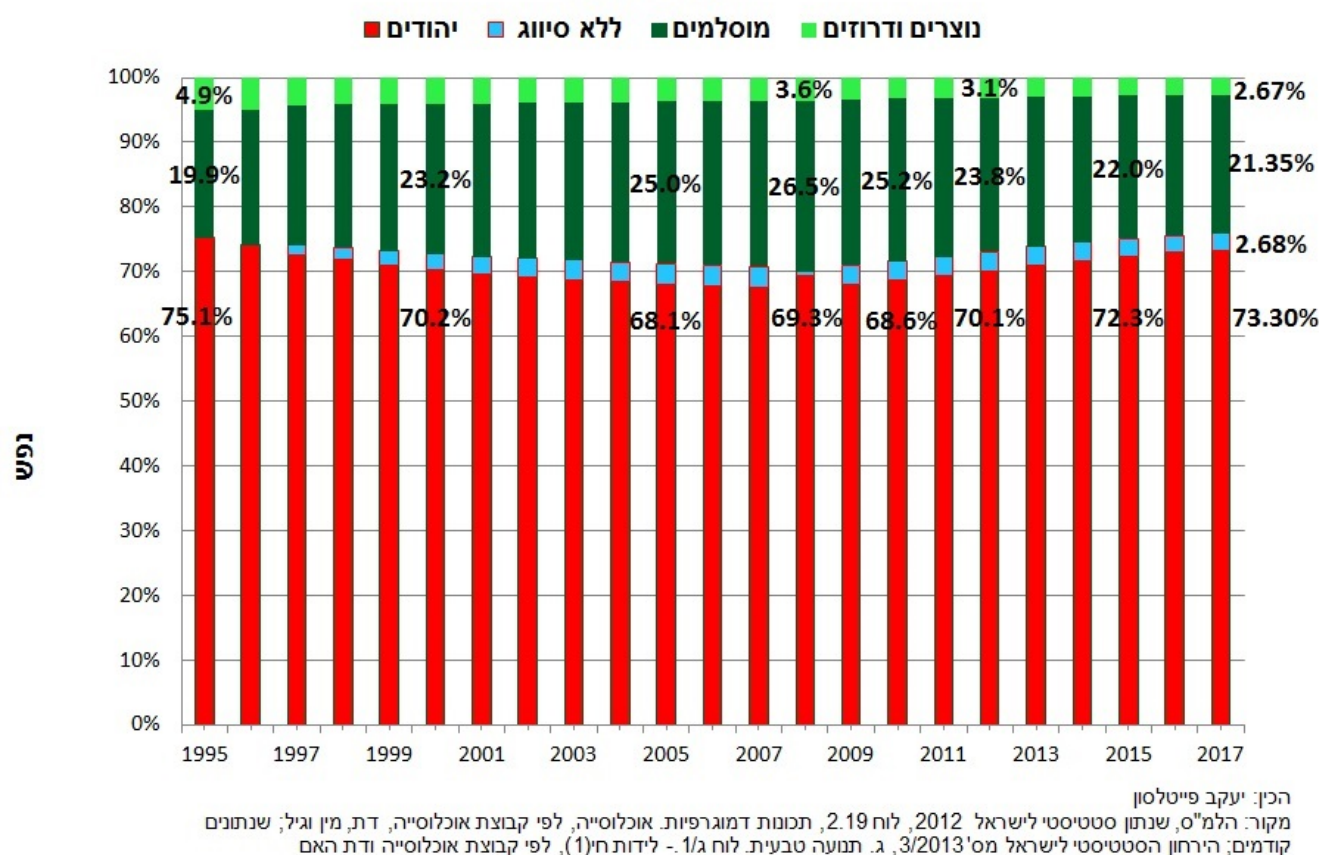

הכין: יעקב פייטלסון
מקור: הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2012, לוח 2.19, תכונות דמוגרפיות. אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה, דת, מין וגיל; שנתונים קודמים: הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 3/2013, ג. תנועה טבעית. לוח ג/1 - לידות חי(1), לפי קבוצת אוכלוסייה ודת האם

תרשים מס' 16

בעזרת תרשים מס' 17 ניתן לראות התפתחות שיעורי של שני המגזרים באוכלוסיית מדינת ישראל בקבוצת הגיל 5-9 במשך התקופה הנבחנת 1995-2017.

שיעורי בני הגיל '5-9' בישראל לפי קבוצת האוכלוסייה 1995 - 2017

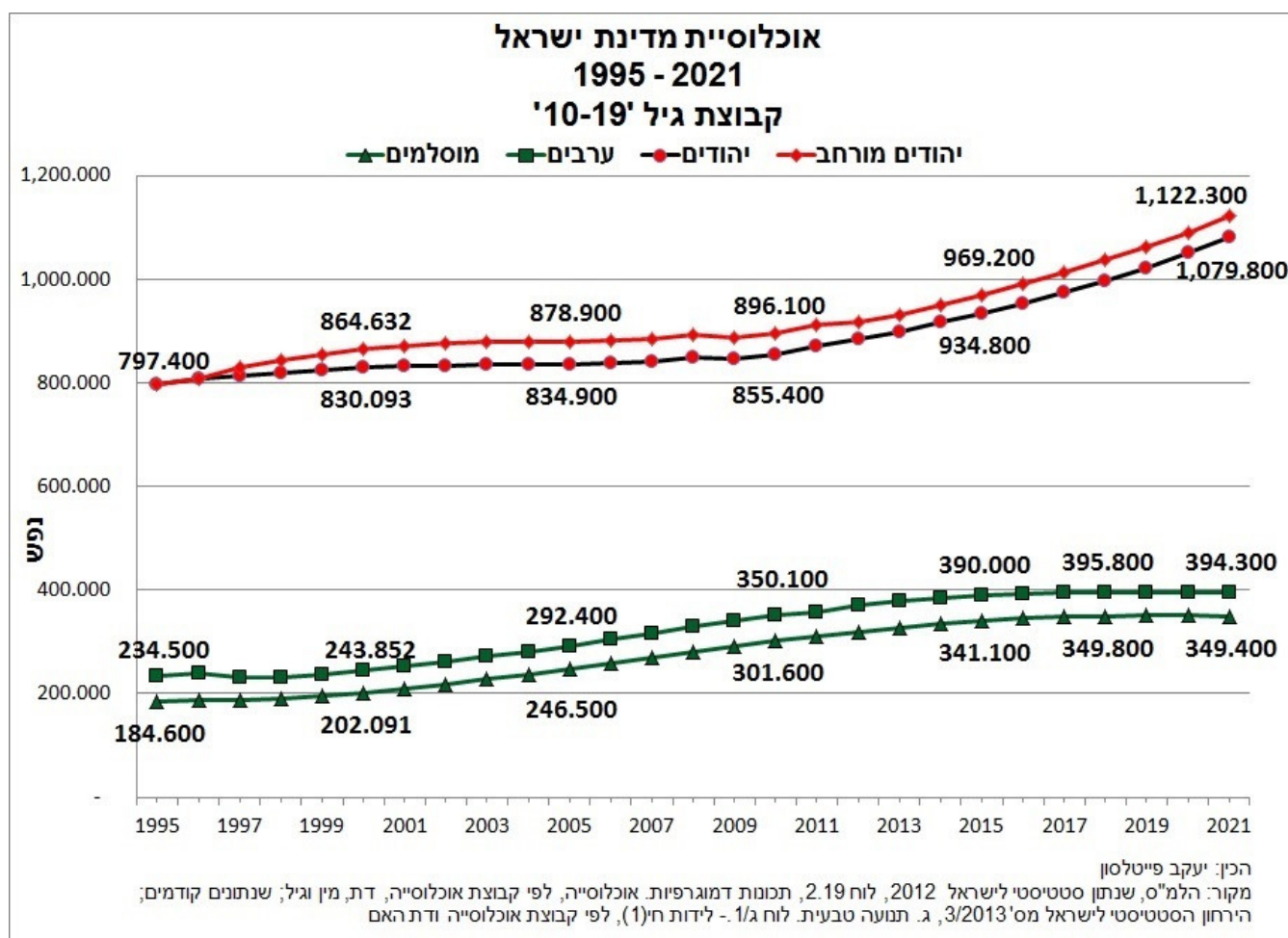

תרשים מס' 17

שיעור האוכלוסייה הערבית בקבוצת הגיל 5-9 עלה מ-24.9% בשנת 1995 עד ל-30.1% בשנת 2008 ולאחר מכן ירד בהתמדה ל-26.9% בשנת 2012 והוא ימשיך לרדת עד ל-24.0% בשנת 2017. כאמור, תוספת של היהודים, בני הגיל 5-9 מקרב העולים החדשים, עשויה להוריד את השיעור הערבים בקבוצת גיל זו עוד יותר ומהר יותר.

התפתחות קבוצת הגיל 10-19 בישראל בשנים 1995-2021

בשנת 2008 מתחיל שינוי במגמת ההתפתחות בקבוצת הגיל 10-19 באוכלוסייה היהודית. לאחר האטה והתייצבות במספר בני קבוצת גיל זו מסביב ל-880,000 ילדים בין השנים 2002-2009, משנת 2010 הוא התחיל לצמוח מחדש. בשנת 2012 הוא היה 915,800 נפש ובשנת 2015 מספרם עשוי להגיע ל-969,200 נפש ועד שנת 2021 ל-1,122,300 נפש. מספר בני קבוצת גיל זו באוכלוסייה הערבית ממשיך לגדול עד- 395,800 נפש בשנת 2018 והוא ירד ל-394,300 נפש בשנת 2021. (ראה תרשים מס' 18).

תרשים מס' 18

התפתחות זו משתקפת בשיעורי קבוצות האוכלוסייה הללו בקרב כל בני קבוצת הגיל 10-19. (ראה תרשים מס' 19).

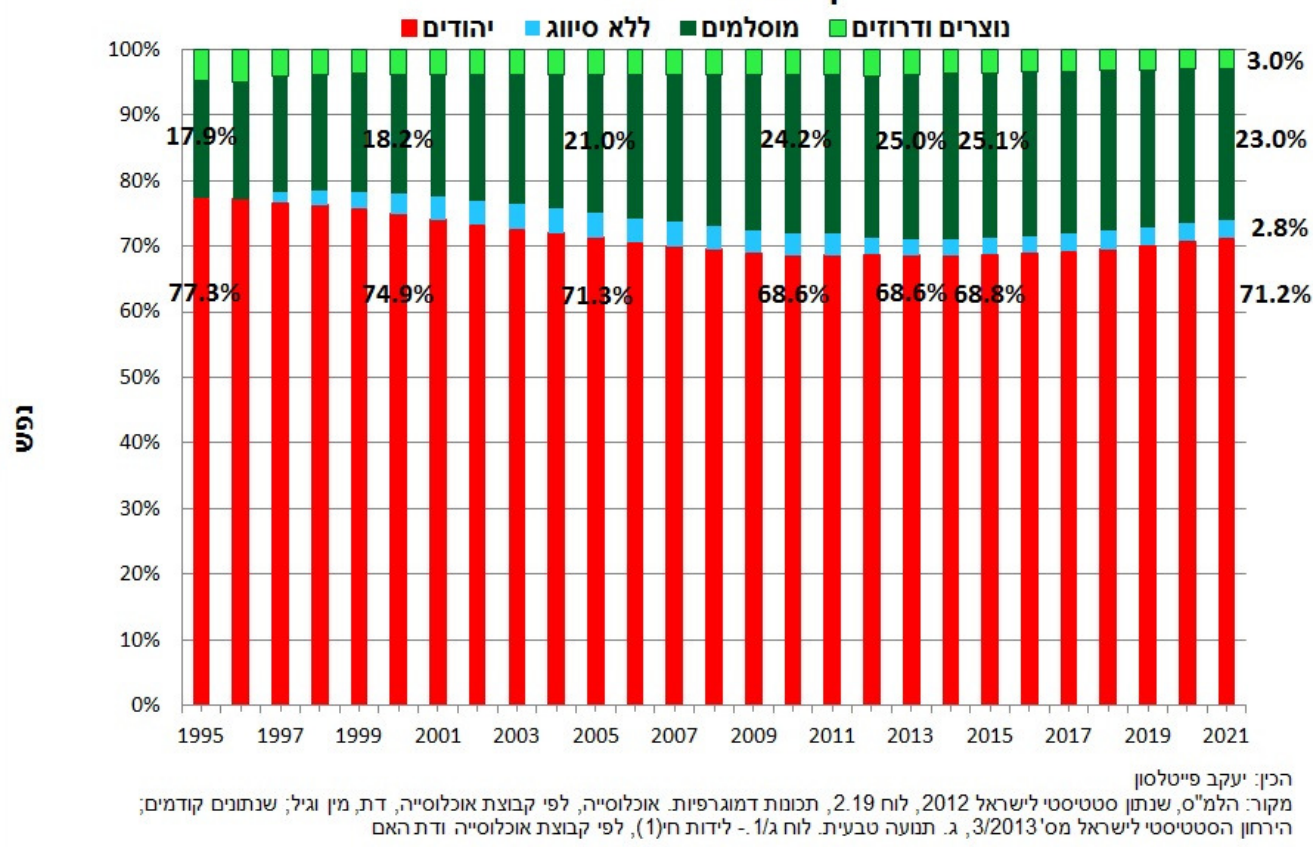
שיעור היהודים בכלל קבוצת גיל זו באוכלוסיית מדינת ישראל ירד מ-74.9% בשנת 2000 לכדי 68.6% בשנת 2010. שיעור זה ימשיך להישאר באותה רמה עד שנת 2013. החל משנת 2014 שיעור היהודים בקבוצת הגיל 10-19 יתחיל לגדול בהדרגה ויגיע ל-70.1% בשנת 2019 ול-71.2% בשנת 2021. באותה שנה שיעור האוכלוסייה היהודית המורחבת יגיע בהתאמה לכדי 74%.

שיעור הערבים בכלל קבוצת גיל זו באוכלוסיית מדינת ישראל מגיע ל-28.9% בשנת 2013 ואחרי התייצבות קצרה החל משנת 2015 הוא יתחיל לרדת ויגיע ל-26.0% בשנת 2021.

שיעורי אוכלוסיית מדינת ישראל

1995-2021

קבוצת גיל '10-19'

תרשים מס' 19

נבחן כעת את ההתפתחות של האוכלוסייה הצעירה, הפוריה והנמרצת ביותר של בני גיל 20-34 אשר לה יש השפעה מירבית על ההתפתחות הכלכלית העתידית של כל מדינה ומדינה. נשווה התפתחות קבוצת גיל זו במדינת ישראל עם שאר מדינות החברות במועדון היוקרתי של OECD.

התפתחות קבוצת הגיל 20-34 בישראל ובמדינות החברות בארגון OECD בשנים 2009-2029

החישובים המובאים להלן נעשו על בסיס הנתונים כפי שהתפרסמו על ידי ארגון OECD עבור השנים 2000-2010¹. מתוך גישה שמרנית החישובים נעשו ללא התחשבות במאזן ההגירה והשינויים האפשריים בפריור הכולל אשר עשויים להשפיע לכאן ולכאן על גודל האוכלוסייה בקבוצת הגיל הנבחרת של בני 20-34. מכיוון שהנתונים עבור שנת 2010 לא היו שלמים לגבי חלק מהמדינות החברות בארגון, החישובים התבססו על הנתונים הנכונים לשנת 2009. שיטת החישוב התבססה על פילוח האוכלוסייה לפי קבוצות הגיל 0-4, 5-9, 10-14, 15-19, 20-24, 25-29, ו-30-34, והזתם לפי התקדמות בשנים עד שנת 2029, בהתאמה. לפי נתוני ה-OECD, תוך 20 שנה תפחת אוכלוסיית קבוצת הגיל 20-34 של כלל המדינות החברות בארגון ב-10.6%, מ-255,032,891 נפש בשנת 2009 ל-228,020,017 נפש בשנת 2029.

¹ <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=254> Data extracted on 03 Mar 2012 05:49 UTC (GMT) from OECD.Stat

בשנת 2009, עמדה ישראל במקום 22 מתוך 34 מדינות החברות בארגון לפי הגודל הנומינלי של קבוצת הגיל 20-34. ישראל תשמור על המקום הזה גם בשנת 2014 אך בשנת 2019 היא תעמוד כבר במקום 17 ובשנת 2024 תעבור למקום 16. היא תישאר במקום הזה גם בשנת 2029.

בעשור 2009-2019 תגדל אוכלוסיית קבוצת הגיל 20-34 רק ב-8 מדינות החברות ב-OECD והיא תפחת בכל שער 26 מדינות האחרות. בישראל תגדל קבוצת גיל זו ב-6.7%, מ-1,690,100 נפש בשנת 2009 עד 1,803,400 נפש בשנת 2019. זהו הגידול הרביעי בגודלו אחרי מקסיקו שתגדל ב-13.8%, צ'ילי – 9.5% וניו-זילנד – 8.3% ולפני דנמרק – 2.4%, נורבגיה ותורכיה – 1.3% וארה"ב – 0.3%.

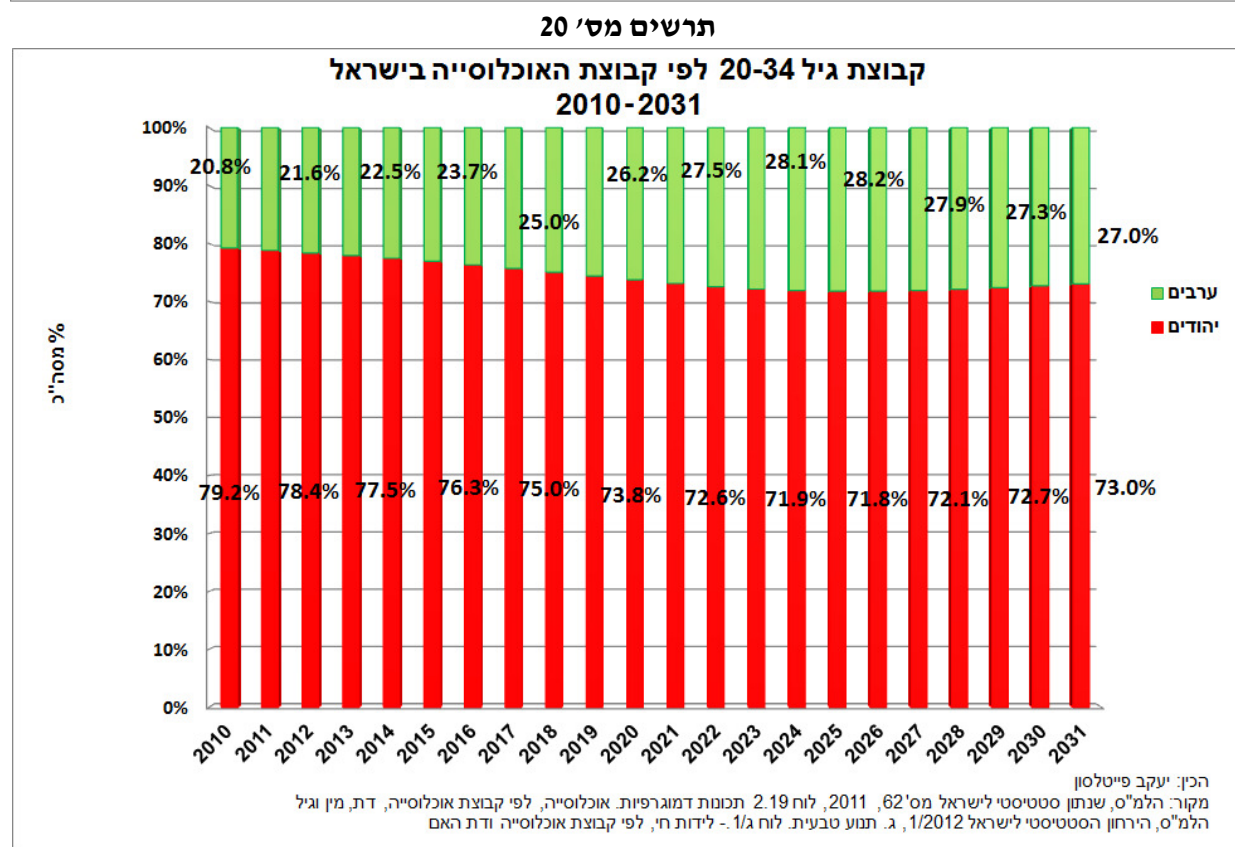
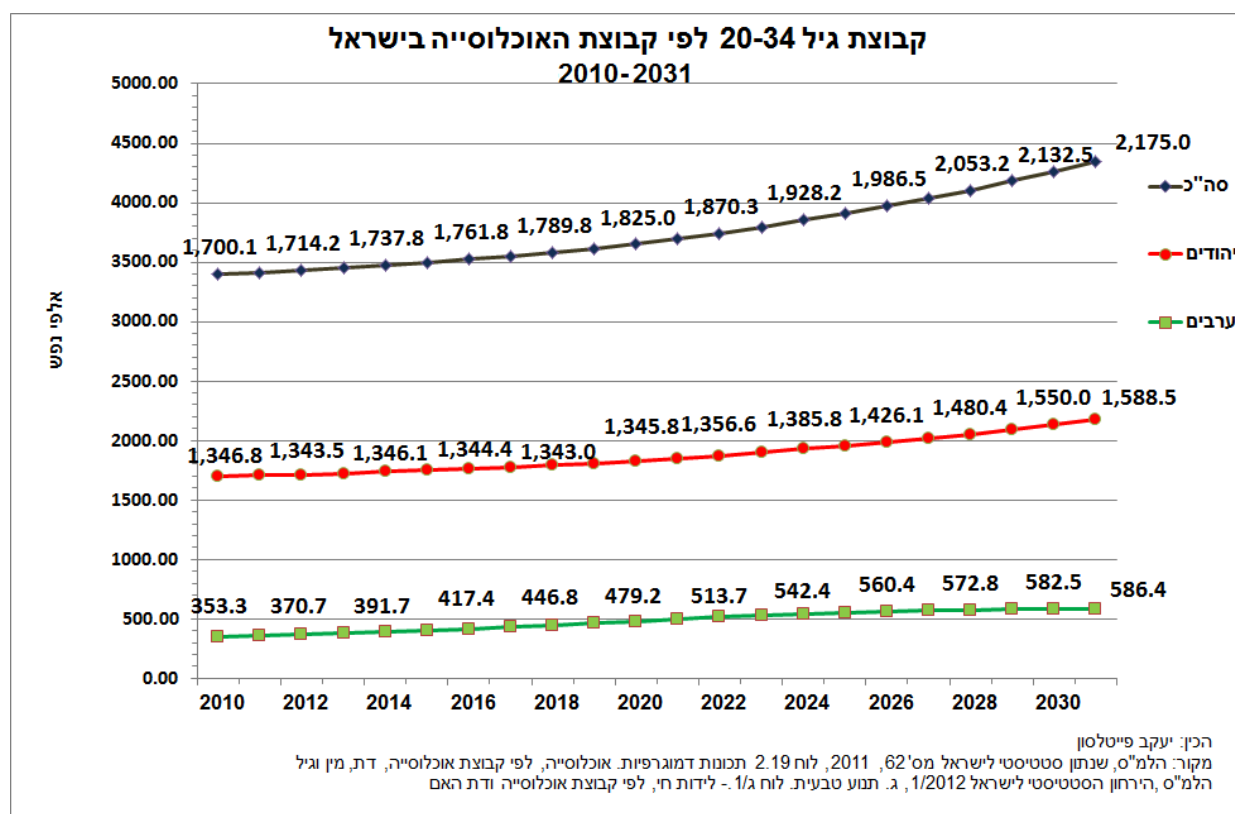
בעשור הבא, 2020-2029, תגדל קבוצת הגיל 20-34 רק בשלוש מדינות: ישראל – ב-15.7%, אירלנד – 7.7% ותורכיה – 0.8% ובכל שאר המדינות החברות ב-OECD היא תרד.

בסך הכול, במשך שני העשורים, תגדל קבוצת גיל זו בישראל ב-23.5% - הגידול הגבוה ביותר מכל המדינות החברות ב-OECD, לפני מקסיקו – 13.4%, ניו-זילנד – 4.4%, תורכיה – 2.1% ודנמרק – 1.6%. בכל שאר המדינות תקטן קבוצת הגיל 20-34 ובשש מדינות היא אף תפחת ב-1% (נורבגיה) ועד 5.9% (איסלנד), בשמונה מדינות – ב-10.6% (בלגיה) ועד 19% (קנדה), בשמונה מדינות נוספות ב-22% (אוסטריה) ועד 29.5% (יוון) ובשבע מדינות ב-32.9% (אסטוניה) ועד 38.3% (צ'כיה).

ראוי לציין גם כי התפתחות קבוצת גיל זו במדינת ישראל לפי קבוצת האוכלוסייה מצביע על שינוי המגמה הרב שנתית כפי שמוצג בתרשים מס' 1 ומס' 2. לפי נתוני הלמ"ס¹ תגדל קבוצת הגיל 20-34 באוכלוסייה היהודית המורחבת עד ל-1,346,800 נפש בשנת 2010 ולמעשה, במשך עשור הקרוב, 2011-2020, היא תהיה מיוצבת מסביב לממוצע של 1,344,700 נפש. רק החל משנת 2020 היא תתחיל לגדול שוב ותצמח ב-18%, עד 1,588,500 נפש בשנת 2031. לעומת זאת אצל האוכלוסייה הערבית בישראל תגדל קבוצת גיל זו תוך 21 שנה ב-65%, מ-353,300 נפש בשנת 2010 עד 586,400 נפש בשנת 2031. אך, הגידול החרף של קבוצת גיל זו באוכלוסייה הערבית יסתיים למעשה כבר בשנת 2021. משנת 2022 מתחילה האטה בגידול קבוצת גיל זו ומשנת 2025 ועד שנת 2031 היא תגדל ב-6.1% בלבד לעומת גידול של-13% אצל היהודים. בשנת 2031 תגדל קבוצת הגיל 20-34 הערבית ב-0.7% בלבד ביחס לשנת 2030, כאשר במקביל, תגדל קבוצת גיל זו אצל היהודים ב-2.5%.

^ה הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2011, לוח 2.19. תכונות דמוגרפיות. אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה, דת, מין וגיל
¹ הלמ"ס, ירחון סטטיסטי לישראל 1/2012. ג. תנועה טבעית. לוח ג/1. לידות חי, לפי קבוצת אוכלוסייה ודת אם

תרשים מס' 21

לכן שיעור הערבים בכלל האוכלוסייה של קבוצת הגיל 20-34 בשנת 2025 יגיע לשיא של 28.2%, ובשנת 2031 יחזור ל-27.0%.

שנים	אחורה	בשנת	ל-27%
בשנת 2021	-		

2. המגמות הדמוגרפיות באוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה

כללי

ההודעות על הפיכת המיעוט הערבי לרוב באוכלוסיית ארץ ישראל מתפרסמות על ידי הפלסטינים מדי שנה ושנה. נבדוק עד כמה הערכות של הלמס"פ מבוססות בהשוואה לנתונים שלה עצמה אותם היא פרסמה במרוצת השנים השונות.

לדוגמה, בהודעה שהתפרסמה ב-14 בפברואר 2005 טען פרופ' יוסף אברהים מאוניברסיטת אל-אקצא בחבל עזה, שישראל כבר הובסה בקרב הדמוגרפי וכי בשנת 2010 יהיו בארץ 6,300,000 ערבים ו-5,700,000 יהודים²⁶. הירחון האמריקאי הנפוץ "זה אטלנטיק" פרסם בעקבות זה מאמר תחת הכותרת: "האם תשרוד ישראל עד 100?"²⁷. אך בדצמבר שנת 2006, הודיע הלמס"פ כי "השוויון של 5,700,000 נפש צפוי להיות בסוף 2010"²⁸. תוך פחות משנתיים גודל האוכלוסייה הערבית שצפוי היה להיות בשנת 2010 הצטמצם ב-600,000 נפש לעומת התחזית מפברואר 2005.

ב-29 בדצמבר 2010 התפרסמה ההודעה תחת הכותרת: "הלמס"פ: רוב הערבי בפלסטין ההיסטורית אחרי שנת 2014"²⁹. לפי פרסום זה, האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה תגיע ל-6,100,000 ולשוויון עם היהודים בסוף 2014. עכשיו מתברר כי גם בשנת 2014 מספרם של הערבים יהיה עדיין נמוך ב-200,000 נפש מתחזית של הלמס"פ לשנת 2010 אשר פורסמה, כאמור, בפברואר 2005.

לפי נתוני הלמס"פ בסוף שנת 2010 האוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון מנתה 2,546,725 נפש ובחבל עזה – 1,561,906 נפש, ובסך הכול – 4,108,631 נפש³⁰.

לקראת סוף שנת 2012 פרסמה הלמס"פ כי כלל האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל מונה 5.8 מיליון נפש לעומת 6 מיליון היהודים. לפי הערכת הלמס"פ האוכלוסייה הערבית תשתווה לזו היהודית בשנת 2016 כאשר היא תגיע ל-6.5 מיליון נפש ובשנת 2017 היא תגיע אף ל-6.6 מיליון נפש, ב-13.8% יותר משנת 2012. מכאן והלאה היהודים יהיו למיעוט בארץ ישראל, הודיעו נציגי הלמס"פ הפלסטיני.

כך משנת 2005, תוך שבע שנים בלבד, שינו הפלסטינים את התחזית שלהם למועד שבו הם יהפכו לרוב בארץ ישראל ארבע פעמים. תוך כדי כך, כל פעם השתנה גודל האוכלוסייה הערבית באופן משונה ביותר.

לפי התחזית האחרונה יוצא כי האוכלוסייה הערבית תגדל עד שנת 2017 ב-800,000 נפש תוך 5 שנים, או בממוצע של כ-160,000 נפש לשנה. זהו שיעור גידול השנתי של 2.61% בחישוב הממוצע הגאומטרי. אמנם, לפי אותה ההודעה של הלמס"פ יוצא גם כי בשנת 2017 האוכלוסייה הערבית תגדל רק ב-100,000 נפש לעומת גודלה בשנת 2016. זהו שיעור הגידול השנתי של 1.54%, ב-41% פחות מהגידול השנתי הממוצע שאמור היה להיות משנת 2012 ועד שנת 2017. לפי נתוני הלמס"פ הישראלי לסוף שנת 2012 האוכלוסייה הערבית בישראל מונה 1,648,600 נפש. לכן, בשנת 2012, בהסתמך על הפרסום של הלמס"פ, האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה מונה 4,151,400 נפש. מכאן יוצא כי משנת 2010 ועד שנת 2012 האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה גדלה בכ-42,769 נפש בלבד, או בממוצע בכ-21,386 נפש לשנה. זהו גידול שנתי של כ-0.5%, פחות מחמישית משיעור הגידול השנתי הממוצע עליו מתבססת הלמס"פ בתחזית שלה עד שנת 2017.

החישוב הזה מקבל משנה תוקף כאשר בודקים הערכות הבנק העולמי לגבי גודל האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה. לפי נתוני הבנק העולמי בתקופה בת שלוש השנים, 2008-2011, האוכלוסייה הזאת גדלה ב-82,118 נפש בלבד או ב-27,373 נפש לשנה בממוצע³¹.

בהתחשב בכך שהאוכלוסייה הערבית של תושבי ישראל גדלה בשנתיים הללו ב-37,100 נפש בממוצע לשנה, סך כל הגידול השנתי של ערבים בארץ ישראל אמור היה להסתכם ב-58,600 נפש. קצת יותר משליש בלבד מהתחזית של הגידול השנתי של הלמס"פ.

ראוי לציין כי בשנתיים האמורות לעיל, 2011-2012, האוכלוסייה היהודית גדלה ביותר מ-212,000 נפש או ב-106,000 נפש לשנה בממוצע, כמעט פי שניים מהגידול השנתי הממוצע הערבי המחושב לעיל.

כפי שכתב בזמנו פרופ' ג'סטין מק'קרתי: "אלה שעסקו בהערכות הקשורות באוכלוסייה הפלסטינית הגזימו או המעיטו במידה רבה את המספרים בהתאם לכוונות הפוליטיות של המעריכים עצמם. את זה יש לזכור כאשר מוצגים הנתונים הסטטיסטיים על הפלסטינים, לרבות אלו שהוצגו כאן. כל הנתונים הקשורים לאוכלוסייה הפלסטינית הן הערכות בלבד"³².

לצורך בדיקת התפתחות הריאלית בגידול האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה נשתמש בנתוני הלמ"ס הישראלי, הפלסטיני והאמריקני ובהערכות הדמוגרפים של האו"ם. נבחן את ההבדלים הקיימים בנתונים של שלושת המקורות הללו ונעמוד על הסיבות להבדלים שנוצרו.

הלמ"ס הישראלי פרסמה את הנתונים הדמוגרפיים על יהודה, שומרון וחבל עזה החל משנת 1967, אז נערך מפקד האוכלוסין הראשון. הנתונים הללו התפרסמו בשנתונים הסטטיסטיים לישראל עד שנת 1993 לגבי חבל עזה ועד 1994 לגבי יהודה ושומרון. האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה מנתה 966,700 נפש בשנת 1967, מתוכם 585,900 נפש ביהודה ושומרון ו-380,800 נפש בחבל עזה, ועד שנת 1990 היא גדלה ל-1,599,700 נפש³³.

לפי הערכות של יועץ לוועידת האו"ם למסחר ופיתוח ד"ר ואיל ר. עננאב (Dr. Wael R. Ennab) מאוניברסיטת א-נג'אח בשכם, בשנת 1990 האוכלוסייה הערבית ביהודה ושומרון מנתה 933,577 נפש ובחבל עזה - 625,391 נפש³⁴, בסך הכול - 1,558,968 נפש, בכ-40,000 נפש פחות מנתוני הלמ"ס. מכיוון שתושבי מזרח ירושלים נכללו בנתונים כאזרחי ישראל הציג ד"ר עננאב את נתונים לגבי אוכלוסייה זו בנפרד. לפי הערכה שלו במזרח ירושלים גרו 143,380 נפש בשנת 1990, מספר זהה לנתוני הלמ"ס.

לפי דעתו של ד"ר עננאב, אחת הסיבות העיקריות להבדלים בין נתוני הלמ"ס לבין הערכותיו של עשויה להיות מוסברת, מתת-דיווח על התמותה הערבית לשלטונות. ד"ר עננאב מסביר כי תופעה זו נובעת מחוסר רצון של האוכלוסייה הערבית לשתף פעולה עם הסקרים שנערכו על ידי השלטונות הישראליים. כך, הוא כותב, לפי הערכה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, כשני שליש ממקרי המוות ביהודה ושומרון לא דווחו לרשויות³⁵.

כאן ראוי לציין כי קיימת סיבה נוספת ולדעתי מהותית הרבה יותר לתת-הדיווח על התמותה הערבית. הסיוע שאותו מקבלים רוב תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה ממקורות בינלאומיים ניתן לפי מספר התושבים המדווחים. לכן, תת-דיווח על תמותה מגדיל בפועל את נתח הסיוע החומרי שאותו מקבלת משפחת הנפטר לנפש.

מכאן אנחנו מקבלים כי לפי נתוני הלמ"ס לשנים 1967-1990, האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה, לא כולל האוכלוסייה במזרח ירושלים, גדלה תוך 23 שנה ב-65.5%. מכאן, שיעור הגידול השנתי בחישוב הממוצע הגיאומטרי היה 2.22% לשנה. לכן, במידה ושיעור זה היה נמשך ללא שינויים 20 שנים נוספות, אזי האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה הייתה עשויה להגיע לכדי 2,573,703 נפש בשנת 2010, ב-1,534,928 נפש פחות מההערכה של הלמ"ס פ.

המשך הגידול השנתי לפי אותו שיעור הגידול השנתי לעוד שבע שנים נוספות היה מביא את גודל האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה לכדי 2,956,210 נפש בשנת 2017. אך כפי שנראה בהמשך הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית לא נשאר קבוע במשך התקופה הנבחרת. הוא הושפע משני גורמים עיקריים – ירידה מואצת בריבוי הטבעי וההגירה הערבית המתמשכת מיהודה, שומרון וחבל עזה.

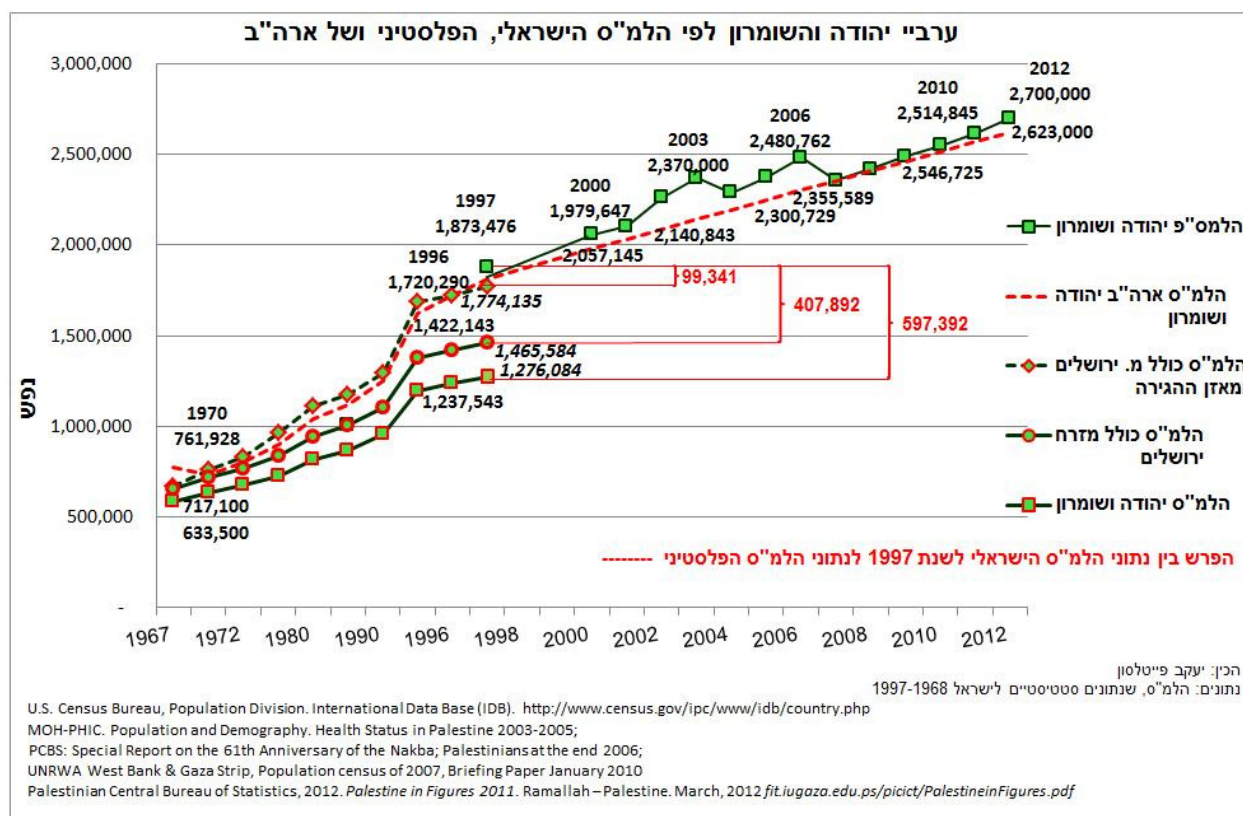
לנוחיות הבדיקה המפורטת יותר נבחן נתוני האוכלוסייה הערבית לפי שני האזורים הנפרדים – יהודה, שומרון וחבל עזה.

גידול האוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון

נציב את נתוני הגידול של האוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון לפי המקורות הישראליים³⁶, הפלסטיניים^{37, 38, 39}, האמריקנים⁴⁰ ושל האו"ם⁴¹ בלוח מס' 1. נציג את הנתונים הללו בעזרת תרשים מס' 22 כאשר נתוני הלמ"ס הישראלי יוצגו בשלוש גרסאות שונות:

1. לפי אומדני האוכלוסייה כפי שהתפרסמו בשנים 1968-1997,
2. בתוספת האוכלוסייה הערבית במזרח ירושלים
3. כולל תושבי מזרח ירושלים ונתוני מאזן ההגירה הערבית מיהודה והשומרון

כפי שאפשר להתרשם מתרשים מס' 22, הקו המייצג נתונים של הלמ"ס האמריקני לשנים 1967-1996 חופף את הקו המייצג את נתוני הלמ"ס הישראלי לגבי האוכלוסייה הערבית ביהודה ושומרון כולל תושבי מזרח ירושלים ובתוספת של נתוני מאזן ההגירה הערבית מאזור זה. ראוי לציין כי הלמ"ס האמריקני איננו מכיר בתושבי מזרח ירושלים כתושבי ישראל ובמוצהר איננו מתחשב בממדי המאזן ההגירה הערבית מיהודה, שומרון וחבל עזה⁴². תוצאת המפקד הראשון של הלמ"ס הפלסטיני שנערך בשנת 1997 היו גבוהים ב-585,031 נפש מנתוני הלמ"ס הישראלי לשנת 1996. אך כאשר לנתוני הלמ"ס הישראלי מוסיפים גם את הנתונים של מספר תושבי מזרח ירושלים מצטמצם ההפרש בין נתוני שתי הלשכות ל-400,431 נפש. כאשר מצרפים לכך גם נתונים על המאזן ההגירה הערבית מיהודה והשומרון, כפי שפורסמו על ידי הלמ"ס בתקופת 1967-1996, מצטמצם ההפרש בין נתוני שתי הלשכות ל-102,284 נפש.

תרשים מס' 22

בהתחשב בכך שלפי נתוני הלמ"ס הישראלי הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון בין השנים 1995-1996 היה 32,004 נפש לשנה בממוצע ובהנחה שגם בין השנים 1996-1997 היה גידול דומה, אזי אוכלוסיית יהודה ושומרון בשנת 1997 הייתה עשויה להגיע לכדי 1,276,084 נפש. הנתון הזה קטן מההערכה של הלמ"ס של האמריקני ב-538,135 נפש וב-546,490 נפש פחות מתוצאות המפקד הפלסטיני.

משנת 1998 ועד שנת 2012 הקו המייצג נתוני הלמ"ס האמריקני הופך להיות ליניארי לחלוטין. סביר להניח כי הסיבה לכך היא שהוא בנוי על בסיס הערכות מתמטיות בלבד. הלמ"ס האמריקני לוקח בחשבון את הירידה המואצת בריבוי הטבעי הערבי רק באופן חלקי, וכאמור, הוא מניח כי מאזן ההגירה הערבית מיהודה, שומרון וחבל עזה שווה לאפס⁴³.

לעומת זאת, בשנים 2003-2006 הקו המייצג של נתוני הלמ"ס הפלסטיני עולה ויורד באופן מוזר ביותר. כך הלמס"פ מדווח על אוכלוסייה בת 2,370,000 נפש ביהודה ובשומרון בשנת 2003. אך בשנת 2004 מספרם המדווח על ידי הלמס"פ יורד ל-2,290,000 נפש, בשנת 2005 הוא שוב חוזר ל-2,372,216 תושבים ובשנת 2006 הוא עולה ל-2,480,762 נפש. (ראה לוח מס' 1).

לאחר מפקד האוכלוסין השני מדווחת הלמס"פ על 2,355,589 תושבים הנמצאים בשנת 2007, ב-125,173 נפש פחות מהנתון שלה לשנת 2006 ואפילו ב-14,400 פחות מהנתון שלה עבור שנת 2003. מה שמעניין לא פחות היא העובדה שהחל משנת 2007 הופך פתאום הקו המייצג נתוני הלמ"ס הפלסטיני לצמוד וחופף את הקו של הלמ"ס האמריקני. גם אם רק ההפרש שנוצר ב-1997 בין נתוני המפקד של הלמ"ס הפלסטיני לנתוני הלמ"ס הישראלי היה נשאר בעינו, ומבלי להתחשב בהשפעתו על ממדי הילודה והריבוי הטבעי של אוכלוסייה זו, מספר התושבים ביהודה ובשומרון בשנת 2007 עשוי היה להיות כ-1,949,000 נפש. בהתחשב בממדי ההגירה המואצת שהתרחשה בשנים 1993-2010, ובהמשך תהליך הירידה המהירה בפריון הכולל של ערביי יהודה ובשומרון, מספרם היה צריך להיות אף נמוך מזה.

אפשר לחשב את הנתון המייצג גודל האוכלוסייה ביהודה ובשומרון כאשר בוחרים כבסיס לחישוב את הנתון של הלמ"ס הישראלי לשנת 1996 שהיה 1,237,543 נפש ובהנחה שהגידול היחסי של האוכלוסייה הזו בעשר השנים בין שני המפקדים הפלסטיניים היה נכון.

ניקח כבסיס לחישוב את גודל האוכלוסייה ביהודה ובשומרון לפי נתוני הלמ"ס לשנת 1996 - 1,237,543 נפש ונחשב את גודלה בשנת 2007. לפי נתוני הלמ"ס, האוכלוסייה ביהודה ובשומרון גדלה משנת 1967 ב-112.2% תוך 29 שנים. מכאן הגידול השנתי הממוצע בחישוב גיאומטרי היה 2.61% לשנה. בהנחה ששיעור הגידול השנתי הממוצע הזה היה תקף גם לשנים 1996-2007, ומבלי להתחשב במאזן ההגירה, האוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון הייתה עשויה להגיע לכדי 1,643,370 נפש בשנת 2007. הרחבה של החישוב הזה לעוד שלוש שנים נוספות, 2007-2010, הייתה מביאה גודל האוכלוסייה הזאת לכ-1,775,532 נפש בלבד, ב-575,501 נפש פחות מתוצאות המפקד של 2007. לפי אותו עיקרון, האוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון עשויה הייתה להגיע לכדי 1,869,494 נפש בשנת 2012 ול-2,126,731 נפש בשנת 2017. זאת, כאמור, בלא התחשבות במאזן ההגירה הקיים ביהודה ובשומרון.

אך כפי שנראה בפרק על ההגירה המובא בהמשך, מאזן ההגירה נטו מיהודה, שומרון וחבל עזה בכל התקופה הנמדדת החל משנת 1967 היה שלילי והסתכם בממוצע של כ-10,000 מהגרים בשנה⁴⁴. אי-התחשבות במאזן ההגירה השלילי המתמשך מיהודה, שומרון וחבל עזה יוצרת עיוות מצטבר באומדני הגודל האמיתי של האוכלוסייה הערבית בשטחים הללו במשך עשרות השנים וכתוצאה מכך לניפוח מלאכותי של גודלה האמיתי של האוכלוסייה.

לוח מס' 1

אוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון (1987-2012)
(אלפים)

שנה	1987	1990	1992	1995	1996	1997	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
הלמ"ס: אומדני אוכלוסייה	868.1	957.0	1,051.3	1,199.0	1,237.5	*1,276.1 ^ר											
כולל מזרח ירושלים	1,004.5	1,103.3	1,207.0	1,378.3	1,422.1	*1,465.6											
כולל מהגרים ומזרח ירושלים	1,173.5	1,291.4	1,479.0	1,678.3	1,726.1	*1,774.1											
הלמ"ס האמריקני ⁴⁵	1,121.3	1,252.8	1,387.0	1,620.9	1,720.8	1,814.2	1,979.6	2,140.8	2,194.2	2,247.4	2,300.7	2,354.2	2,407.7	2,461.3	2,514.8	2,568.6	2,623.5
הלמ"ס הפלסטיני	1,004.5					1,873.5	2,057.1	2,370.0	2,290.0	2,372.2	2,480.8	2,350.6	2,420.0	2,500.0	2,546.7	2,614.6	2,700.0
האו"ם - חטיבת אוכלוסין ⁴⁶	838.0	916.0	1,006.0	1,485.0			1,925.0			2,243.0					2,587.0		2,733.0

לוח מס' 2

אוכלוסייה הערבית בחבל עזה (1987-2012)
(אלפים)

שנה	1987	1990	1992	1995	1996	1997	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
הלמ"ס: אומדני אוכלוסייה	565.6	642.7	716.2	841.6	873.6	*905.6 ^ר											
כולל מהגרים	672.0	757.1	823.3	907.9	965.2	*997.2											
הלמ"ס האמריקני	570.0	646.0	720.0	886.0	951.6	1,020.2	1,130.0	1,274.9	1,324.9	1,376.3	1,428.8	1,482.4	1,500.2	1,551.9	1,604.2	1,657.2	1,710.3
הלמ"ס הפלסטיני	559.8					1,022.2	1,167.4	1,371.0	1,336.0	1,389.8	1,471.6	1,420.5	1,463.6	1,500.0	1,561.9	1,616.5	1,700.0
האו"ם - חטיבת אוכלוסין	545.0	610.0	747.0	905.0			1,209.0			1,487.0					1,790.0		1,917.0

^ר - בהנחה שהגידול השנתי בשנת 1997 היה דומה לגידול השנתי אשר דווח על ידי הלמ"ס הישראלי עבור בשנת 1996 – 38,541 נפש

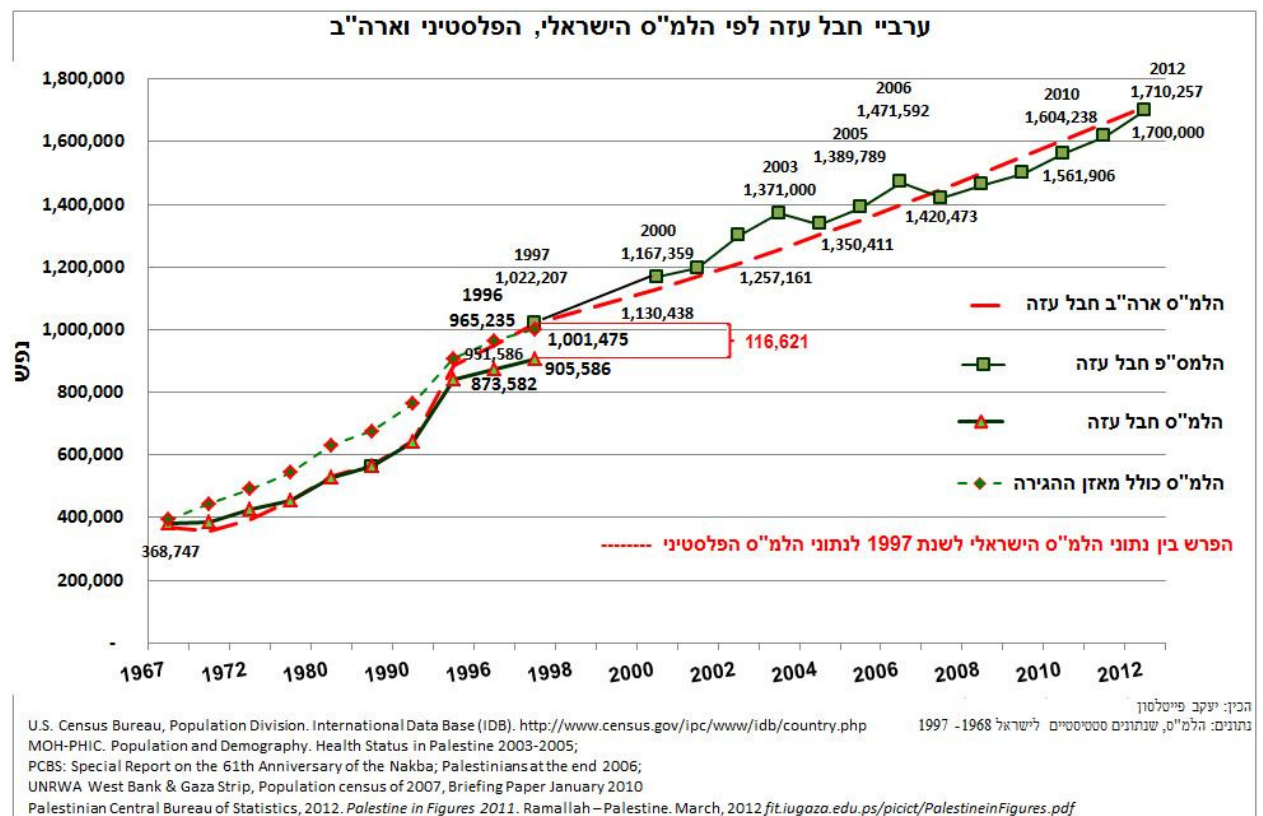
^ה - בהנחה שהגידול השנתי בשנת 1997 היה דומה לגידול השנתי אשר דווח על ידי הלמ"ס הישראלי עבור בשנת 1996 – 32,004 נפש

גידול האוכלוסייה הערבית בחבל עזה

בדיקת נתוני הלמ"ס הישראלי לגבי האוכלוסייה הערבית בחבל עזה לתקופה 1967-1997 ונתוני הלמ"ס האמריקני מצביעים על חפיפה מלאה ביניהם עד שנת 1995. משנה זו ועד שנת 1997 קיימת חפיפה מלאה של הנתונים של הלמ"ס האמריקני עם נתוני הלמ"ס הישראלי בו נכללו נתוני מאזן ההגירה הערבית מחבל עזה. בשנים 1997-1998 הקו המייצג נתונים של הלמ"ס האמריקני חופף את נתוני הלמ"ס הפלסטיני לשנים הללו. החפיפה הזאת נפסקת בשנת 1998 ומכאן והלאה הקו המייצג את האומדן של הלמ"ס האמריקני הופך להיות ליניארי וממשיך כך בכל התקופה עד שנת 2012.⁴⁸⁴⁷

גם נתון הלמ"ס הפלסטיני לשנת 1997 קרוב מאוד לנתון הישראלי שכולל תוספת של נתוני המהגרים. ההפרש בין שני הנתונים הללו מגיע ל-20,732 נפש, סטייה של 2% בלבד מהנתון הישראלי. אך ההפרש בין אומדן הישראלי של האוכלוסייה הערבית שהייתה נוכחת בפועל בחבל עזה בשנת 1997 לבין האומדן הפלסטיני מגיע ל-116,621 נפש, סטייה של כ-12.9% מהנתון הישראלי.

החל משנת 1997 נתוני הלמ"ס הפלסטיני חוזרים על התופעה המוכרת כבר מניתוח הנתונים של האוכלוסייה הערבית ביהודה והשומרון. שוב חוזר על עצמו הזיגזג של עליות וירידות באומדן גודל האוכלוסייה הערבית כאשר הלמ"ס מודיע על 1,371,000 נפש בחבל עזה בשנת 2003,⁴⁹ 1,336,000 בשנת 2004,⁵⁰ 1,389,789 נפש בשנת 2005,⁵¹ 1,471,592 בשנת 2006,⁵² ו-1,420,473 בשנת 2007.⁵³ (ראה לוח מס' 2 ותרשים מס' 23).

תרשים מס' 23

משנת 2007, שוב כמו במקרה של יהודה והשומרון, הופך הקו המייצג נתוני הלמ"ס הפלסטיני חופף את זה של הלמ"ס האמריקני. נתוני הלמ"ס אף נמוכים במקצת מנתוני הלמ"ס האמריקני עד שנת 2012.^{54 55 56 57} נחשב את הנתון המייצג גודל האוכלוסייה בחבל עזה ולצורך זה נבחר כבסיס לחישוב את הנתון של הלמ"ס הישראלי לשנת 1996 - 873,582 נפש. מכאן, משנת 1967 האוכלוסייה הערבית בחבל עזה גדלה ב-129.4%, או בשיעור הגידול בממוצע הגיאומטרי של 2.9% לשנה בכל שנה.

נניח שהגידול השנתי הממוצע של אוכלוסייה זו היה תקף גם בתקופה בין השנים 1997-2007. במקרה זה ובלי להתחשב במאזן ההגירה השלילי, האוכלוסייה הערבית בחבל עזה הייתה עשויה להגיע לכדי 1,196,966 נפש בשנת 2007, ב-223,507 נפש פחות מתוצאות מפקד האוכלוסין בשנה זו. הרחבה של החישוב הזה לעוד שלוש שנים נוספות, 2007-2010, הייתה נותנת גודל האוכלוסייה הזאת המגיע לכ-1,304,322 נפש בשנת 2010, ב-257,584 נפש פחות מאומדן הפלסטיני לסוף שנת 2010. הרחבה דומה בעוד שנתיים נוספות מעלה את גודל האוכלוסייה הערבית בחבל עזה לכדי 1,381,190 נפש בשנת 2012. המשך המגמה הזאת ללא שינויים בגידול השנתי היה מביא גודל האוכלוסייה של חבל עזה לכדי 1,593,769 נפש בשנת 2017. גם במקרה זה סביר להניח כי התחשבות בהשפעת מאזן ההגירה השלילי שהיה קיים בפועל הייתה מקטינה את ממדי אומדן האוכלוסייה הערבית בחבל עזה. נבחן כעת את הגורמים המשפיעים על מגמת הירידה בגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה. ראשון הגורמים הללו הוא התפתחות ההשכלה בקרב ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה, ובמיוחד בקרב הנשים הערביות.

התפתחות השכלה ביהודה, השומרון וחבל עזה

כפי שפורסם בדו"ח של משרד הבריאות הפלסטיני⁵⁸, הפריז הכולל בקרב ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה גדל מידית אחרי מלחמת ששת הימים בשנת 1967 ולאחר מכן ירד בכל האזורים. הוא התחיל לרדת במזרח ירושלים ובקרב ערביי ישראל בתחילת שנות השבעים, וביהודה, שומרון וחבל עזה - באמצע שנות השבעים. כותבי הדו"ח הזה הגיעו למסקנה ששינוי בפריז הכולל בין השנים 1967 ו-1987 קשור לתנאים סוציו-אקונומיים, כמו רמת ההשכלה של האם, עבודתה מחוץ לבית ומיקום המגורים של המשפחה. שינוי בפריז לא היה קשור לעמדה האידיאולוגית המעודדת את הפריז הגבוהה.

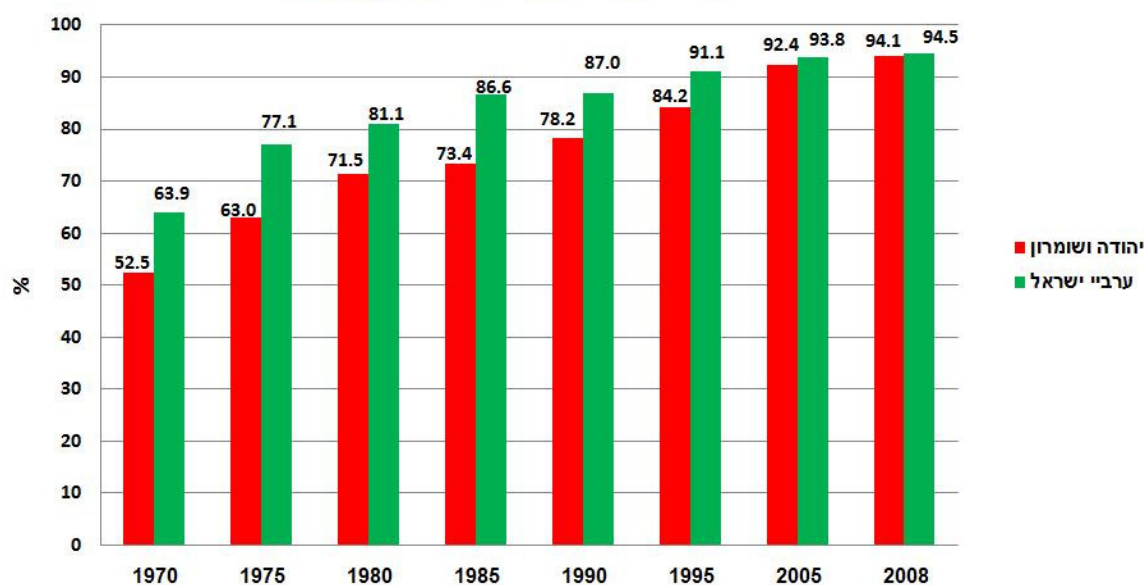
לפי נתוני הלמ"ס בשנת 1970 47.5% מכלל תושבי יהודה והשומרון שהם 27.8% מהגברים ו-65.1% מהנשים ביהודה ובשומרון לא למדו בבית-ספר. לשם השוואה בשנת 1970 שיעור חסרי ההשכלה אצל ערביי ישראל היה 36.1% ושל בעלי השכלה של 9 שנים ויותר – 14.7% מכלל התושבים הערבים, בני 15 ומעלה. בשנת 1995 שיעורם של חסרי כל השכלה מכלל התושבים ביהודה ובשומרון היה 15.8% כאשר בין הגברים הוא היה 7.5% ובין הנשים 25.7%. שיעור הנשים הערביות בעלות השכלה של 9 שנים ויותר גדל מ-9.3% בשנת 1970 לרמה של 42.4% בשנת 1995^{59 60}. בחבל עזה שיעור הנשים בעלות רמת השכלה דומה הגיע ל-45.5% כבר בשנת 1990.

כפי שפורסם בדו"ח של הבנק העולמי בשנת 2006: "עם שיעור האוריינות של המבוגרים העומדת על 91%, הפלסטינים הם האוכלוסייה המשכילה ביותר באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה"⁶¹.

לפי נתוני הבנק העולמי, נכון לשנת 2008, שיעור בני 15 ומעלה חסרי השכלה כלל ביהודה, שומרון וחבל עזה עמד על 5.9% כשרק 2.9% מהגברים ו-9.1% מהנשים מעולם לא למדו בבית-ספר⁶². להשוואה, בשנת 2009 שיעור הנשים הערביות, אזרחיות ותושבות ישראל, בנות 15 שנה ומעלה, שלא למדו בבתי הספר היה 8.4% ושל הגברים - 2.2%.

בשנת 2010 שיעור האוריינות ביהודה ובשומרון וחבל עזה מגיע ל-99.3% בקרב הצעירות ול-99.1% בקרב הצעירים, בני קבוצת הגיל 15-24⁶³.

שיעור ידיעת קרוא וכתוב ערביי ישראל לעומת ערביי יהודה ושומרון

הכין: יעקב פיטלסון
 נתונים: הלמ"ס 1987, לוח כ"ו46 - יהודה ושומרון בני 14 ומעלה, לפי שנת לימוד, גיל ומין;
 הלמ"ס 1987, לוח כ"ב/1 - בני 14 ומעלה, לפי קבוצת אוכלוסייה, שנות לימוד בבית ספר, גיל ומין;
 הלמ"ס 1996, לוח 27.35, תושבי יהודה ושומרון בני 15 ומעלה, לפי שנת לימוד, גיל ומין;
 הלמ"ס 2009, לוח 8.64, בני 15 ומעלה, לפי קבוצת אוכלוסייה, שנות לימוד, גיל ומין;
 TradingEconomics.com

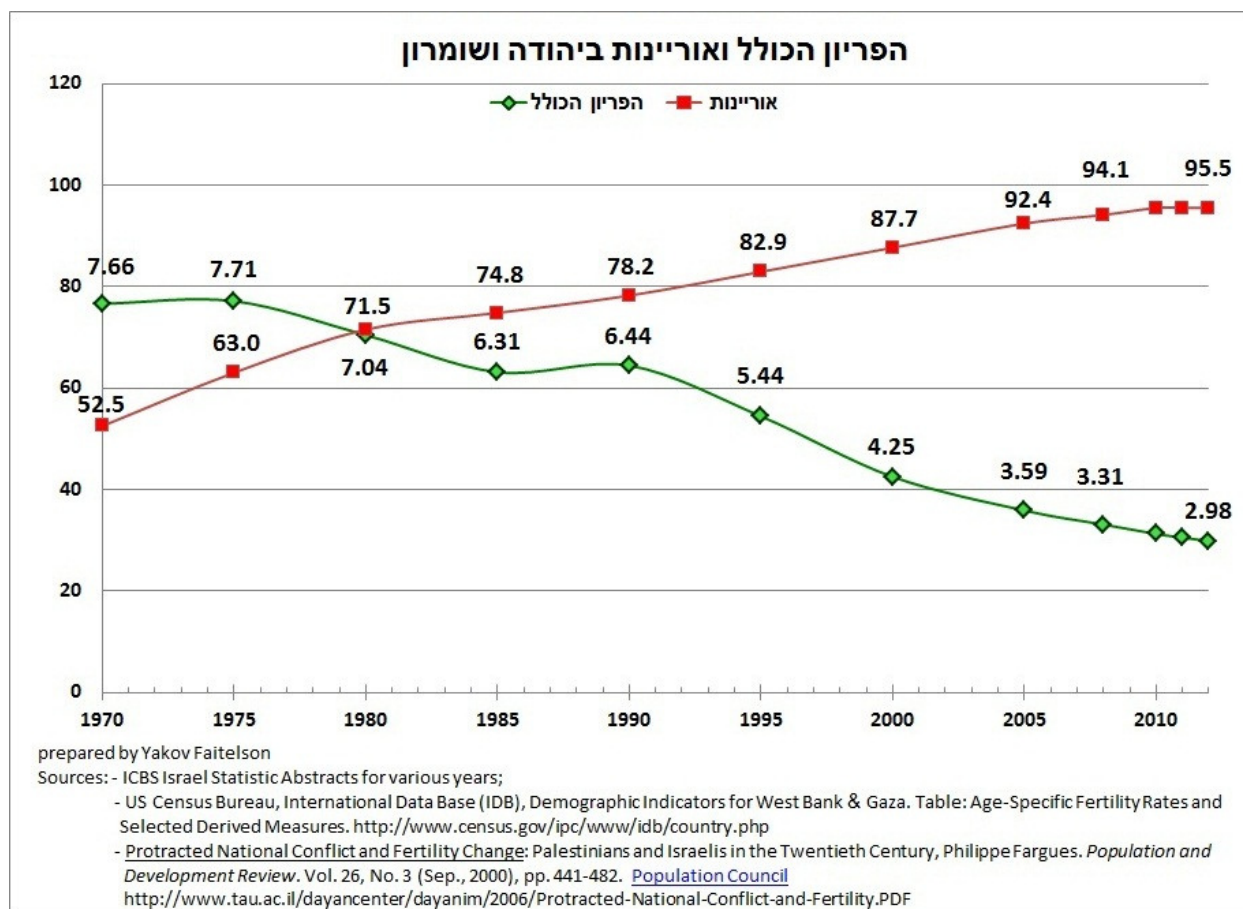
תרשים מס' 24

בהתאם לנתוני הסקר של מוסדות החינוך שנערך בשנת הלימודים 2006-2007 פעלו ברשות הפלסטינית 3,282 בתי ספר וגני ילדים⁶⁴, 11 אוניברסיטאות ותשע מכללות אוניברסיטאיות שמעניקות תואר ראשון BA. שמונה אוניברסיטאות ושש מכללות אוניברסיטאיות מתוכן פעלו ביהודה ובשומרון ושלוש אוניברסיטאות ושלוש מכללות אוניברסיטאיות - בחבל עזה. בנוסף לכך פעלו עוד 20 מכללות רגילות, מתוכן 16 ביהודה ובשומרון ו-4 בחבל עזה⁶⁵.

כבר לפני 24 שנים כתבה פרופסור ג'נט אבו-לוגהודⁱ (Janet Abu-Lughod), היועצת לאו"ם בנושאים דמוגרפיים, את הדברים הבאים: "הפלסטינים עכשיו הם הקהילה בעלת "ההשכלה הטובה ביותר" בעולם הערבי, והשכלה, כפי שהוזכר מקודם, היא אחד הגורמים החזקים ביותר לבלימת פוריות הגבוהה"⁶⁶. תוך פחות מ-40 שנה רמת ההשכלה של הערבים, תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה, השתוותה עם זאת של הערבים, תושבי ישראל, והתקרבה מאוד לרמת ההשכלה של כלל האוכלוסייה במדינת ישראל. בתרשים מס' 25 נציג נתונים על התפתחות שיעור האוריינות אצל ערביי יהודה ושומרון לעומת התפתחות הפריין הכולל שלהם. אפשר לראות איך לקראת שנת 2010 עולה שיעור ערביי יהודה ושומרון שלמדו לקרוא ולכתוב ויחד עם תהליך זה יורד אצלם הפריין הכולל.

ⁱ פרופסור ג'נט אבו-לוגהוד (Janet Abu-Lughod) - אלמנתו של פרופ' אברהם אבו-לוגהוד, סגן נשיא של אוניברסיטת ביר זית וחבר בהנהגת אש"ף

תרשים מס' 25

בהתחשב בהשפעת שיפור ברמת השירותים תחת השלטון הישראלי, התהליכים הדמוגרפיים שעברו על הערבים, אזרחי ישראל, חוזרים על עצמם גם בקרב תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה ורמת ההשכלה והפריון הכולל שלהם מתקרבים לרמה הקיימת במדינת ישראל. נתוני משרד הבריאות הפלסטיני, כפי שהתפרסמו ב-15 בינואר 2007⁶⁷, הראו שמגמה זו אכן מתממשת, ובמהירות גבוהה בהרבה מכפי שקרה בקרב המוסלמים הישראליים.

התפתחות הפריון הכולל אצל ערביי יהודה, השומרון וחבל עזה

לפי נתוני הלמ"ס הישראלי, המועצה לאוכלוסייה⁶⁸, הלמ"ס האמריקני⁶⁹, ה-CIA⁷⁰ ומקורות הפלסטיניים^{72 73} הפריון הכולל של הערבים ביהודה ובשומרון ירד מ-6.44 בשנת 1991 ב-36.6% ל-4.08 בשנת 2001⁷⁴.

עד שנת 2011 הפריון הכולל של ערביי יהודה והשומרון ירד ב-25.2% נוספים ל-3.05 ילדים לאישה⁷⁵. הוא היה נמוך בכ-7.6% מזה של הפריון הכולל של הערבים, אזרחי ישראל, (3.30 ילדים לאישה), נמוך ב-27.7% מהפריון הכולל של היהודים, תושבי מחוז ירושלים (4.22 ילדים לאישה), ונמוך בכ-40% מפריון הכולל של היהודים החיים ביישובי יהודה והשומרון (5.07 ילדים לאישה)⁷⁶.

לפי הערכה של הלמ"ס האמריקני הפריון הכולל של ערביי יהודה והשומרון ירד ל-2.98 ילדים לאישה בשנת 2012. מכאן יוצא שתוך שני עשורים אחרונים בלבד הפריון הכולל של ערביי יהודה והשומרון ירד ב-53.7% לעומת שנת 1991.

לפי נתוני הלמ"ס הישראלי והפלסטיני הפריון הכולל של ערביי חבל עזה ירד ב-41.7%, מ-8.13 ילדים לאישה בשנת 1991 ל-4.74 בשנת 2011. לפי נתוני הלמ"ס האמריקני, הפריון הכולל של ערביי חבל עזה ל-4.57 בשנת 2012⁷⁷, ב-43.8% פחות משנת 1991.

לפי תחזית של הלמ"ס האמריקני לשנת 2020, הפרייון הכולל של ערביי יהודה והשומרון ירד ל-2.49 ילדים לאישה ועד 2.10 ילדים לאישה עד שנת 2035. הפרייון הכולל אצל ערביי חבל עזה ירד עד ל-3.24 ילדים לאישה בשנת 2020 ועד 2.12 בשנת 2035.

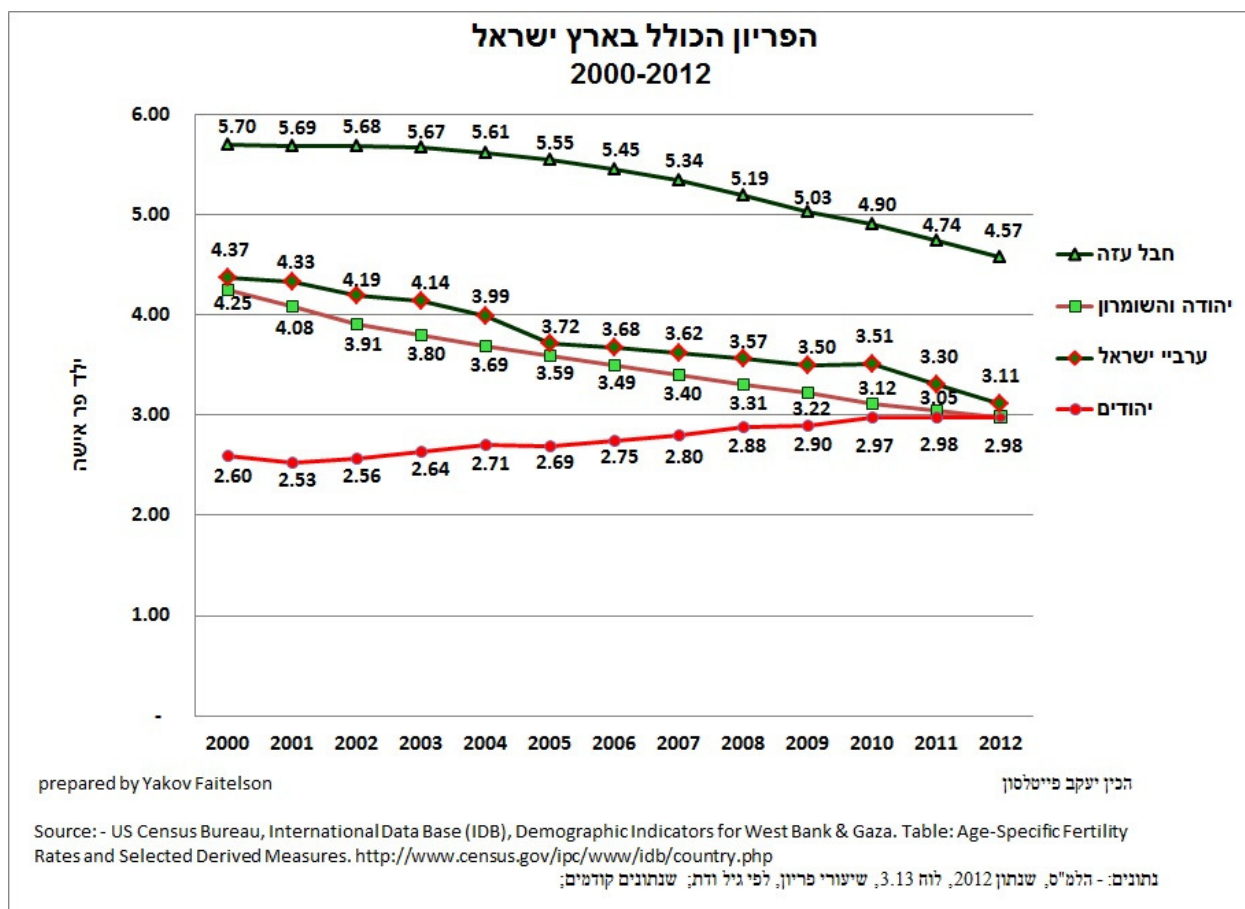
כאמור, אלו חישובים שנעשו על בסיס הנתונים שמספקים המקורות הערביים בעצמם. לכן בהתחשב בעובדה שהערבים מנהלים מלחמה פסיכולוגית נגד מדינת ישראל, המציאות שונה לגמרי, אפילו בהסתמך על הנתונים של הלמ"ס והלמ"ס האמריקני שמצביעים על תהליך הקריסה המואצת המתרחש בפרייון של ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה.

תרשים מס' 26

מגמת ההתפתחות הדמוגרפית של ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה היא ברורה לחלוטין. בדיוק כמו הערבים, תושבי מדינת ישראל, הם נמצאים בשלב הקריסה שלהמעבר הדמוגרפי. אמנם, כפי שרואים מתרשים מס' 27, הירידה בפרייון הכולל אצל ערביי יהודה והשומרון מהירה יותר מזו של הערבים, תושבי מדינת ישראל.

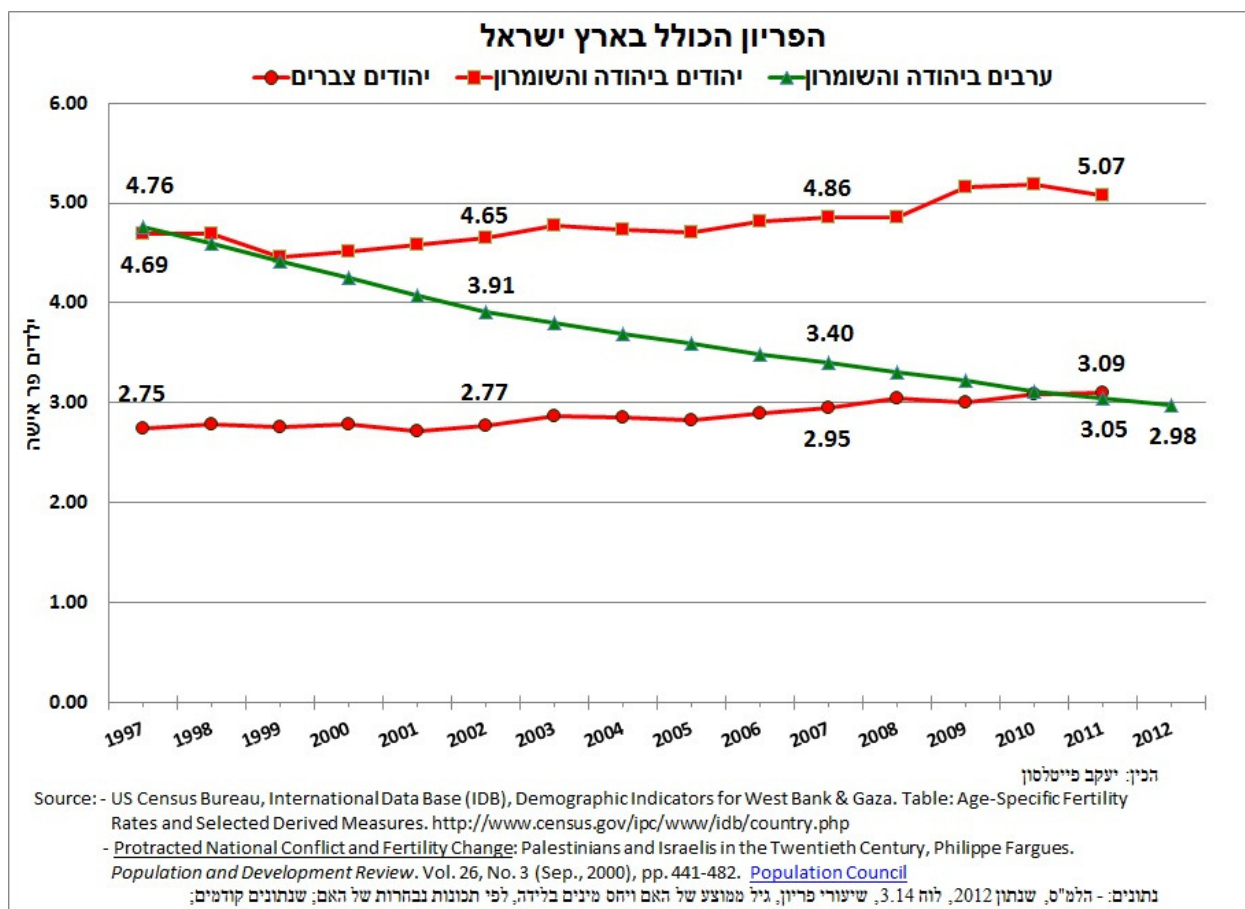
כך בין השנים 2001-2011 ירד הפרייון הכולל של ערבי יהודה והשומרון ב-25.2% כשאצל ערביי ישראל הוא ירד ב-17.7% בלבד. הפרייון הכולל של ערביי עזה ירד באותה התקופה ב-16.7%. לעומת זאת, הפרייון הכולל של היהודים עלה תוך עשור ב-17.7%, מ-2.53 ילדים לאישה בשנת 2001 ל-2.98 ילדים לאישה בשנת 2011.

תרשים מס' 27

ראוי לציין גם כי אצל היהודים, ילידי הארץ - "הצברים", שמהווים 71.3% - רוב מוחלט באוכלוסייה היהודית בישראל⁷⁸, הפריון הכולל עמד בשנת 2011 על 3.09 ילדים לאישה⁷⁹. (ראה תרשים מס' 28). זהו גידול ב-14% לעומת רמתו בשנת 2001 – 2.71 ילדים לאישה.

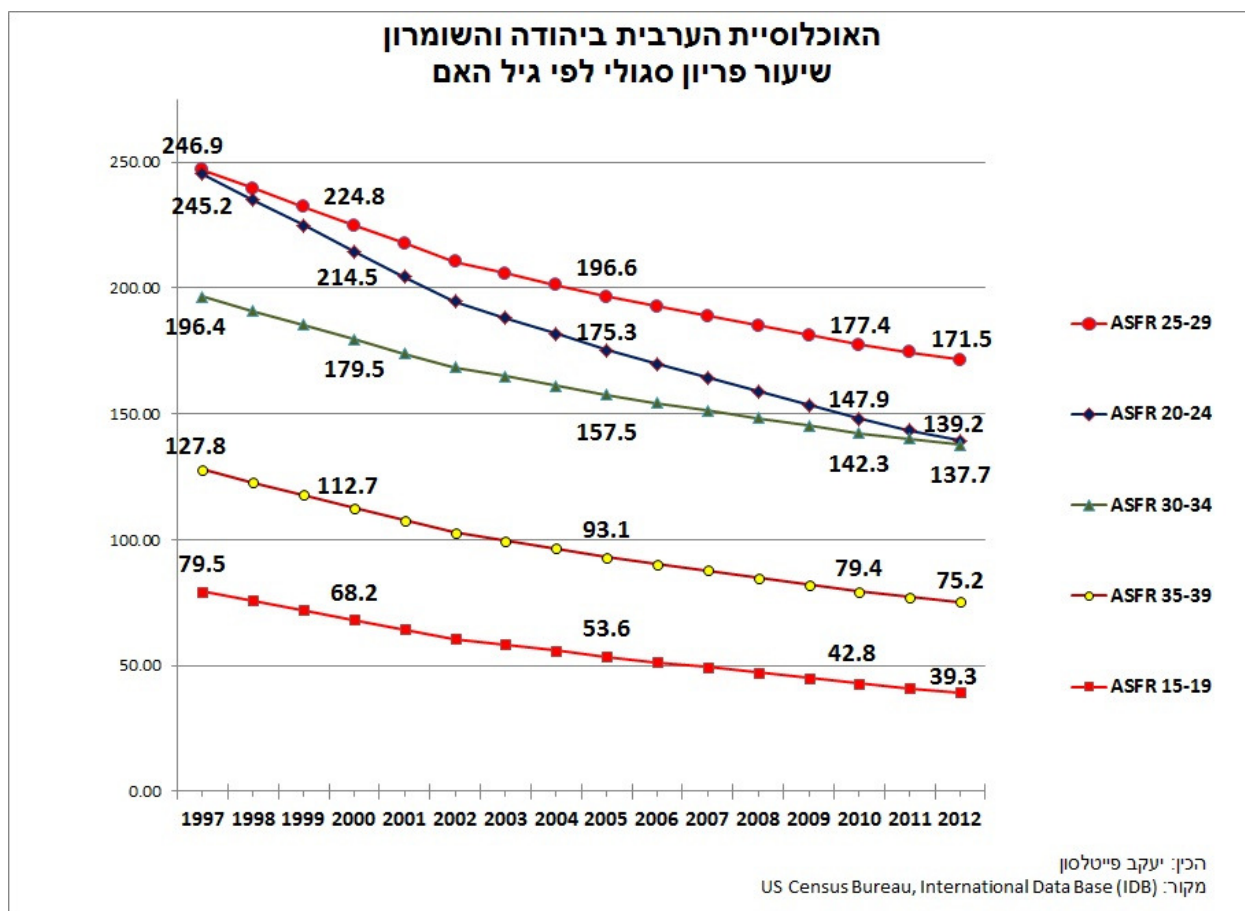
הפריון הכולל של האוכלוסייה היהודית ביישובי יהודה והשומרון היה 4.69 ילדים לאישה בשנת 1997 לעומת 4.76 ילדים לאישה אצל ערביי יהודה והשומרון. החל משנת 1998 הפריון של היהודים נהיה גבוה מזה של ערביי יהודה והשומרון והפער ביניהם הולך וגדל מדי שנה ושנה. בשנת 2011 הפריון הכולל של התושבים היהודים ביהודה ובשומרון היה 5.07 ילדים לאישה לעומת 3.05 אצל הערבים. לפי הערכת הלמ"ס האמריקני בשנת 2012 הפריון הכולל של ערביי יהודה והשומרון ירד עוד - ל-2.98 ילדים לאישה.

תרשים מס' 28

שיעור הפרייון הסגולי לפי קבוצת גיל ספציפית - ASFR

קריסת הילודה בקרב ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה בולטת במיוחד כאשר בודקים את שיעורי הפרייון הסגולי לפי קבוצות הנשים לפי גיל. כך באוכלוסייה הערבית ביהודה ושומרון ירד שיעור הפרייון הסגולי בקרב בנות קבוצת הגיל 15-19 ב-50.6% תוך 15 שנה, מ-79.5 בשנת 1997 לכדי 39.3 לידות חי ל-1000 נשים בנות קבוצת גיל זו בשנת 2012.⁸⁰ בו זמנית, שיעור פרייון הסגולי ירד ב-43.2% אצל בנות קבוצת הגיל 20-24, ב-30.5% - אצל בנות 25-29, 30% אצל בנות 30-34, ב-41.2% אצל בנות 35-39, ב-42.9% בקרב בנות 40-44 וב-32.7% אצל בנות 45-49.

תרשים מס' 29

בקרב האוכלוסייה הערבית בחבל עזה ירד שיעור הפריון הסגולי לאט יותר. כך, אצל בנות 15-19 הוא ירד ב-26% תוך 15 שנה, מ-104.40 בשנת 1997 לכדי 77.4 לידות חי ל-1000 נשים בקבוצת גיל זו בשנת 2012. באותה תקופה ירד שיעור הפריון הסגולי בקרב בנות 20-24 ו-ב-22%, אצל בנות 25-29 ו-30-34 ב-16.7%, אצל בנות 40-44 ב-23.3% ואצל בנות 45-49 הוא ירד ב-19.7%.

גידול שנתי וריבוי טבעי של האוכלוסייה ביהודה, השומרון וחבל עזה

מכיוון שהדמוגרפים של האו"ם, הלמ"ס האמריקני, המכון הנורבגי FAFO והלמ"ס הפלסטיני לא מתחשבים במאזן ההגירה השלילי שקיים באופן מתמיד מאזורי יהודה, שומרון וחבל עזה ומניחים שהוא שווה לאפס, הנתונים שלהם לגבי הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית זהה לנתוני ריבוי הטבעי באזורים הללו. אך למרות ההבדלים הקיימים בהערכות השונות, נתוני שיעורי הגידול השנתי אצל ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה המוצגים על ידי מצביעים על מגמת הירידה המהירה והמתמדת בו. כך, לפי נתוני האומות המאוחדות הגידול השנתי הממוצע של האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה ירד תוך עשור אחד בלבד ב-52%, מ-4.42% בשנים 1990-1995 לכדי 2.12% בשנים 2000-2005.⁸¹ לפי נתוני משרד הבריאות של הרשות הפלסטינית, תוך 14 שנה בלבד הריבוי הטבעי של ערביי יהודה ושומרון ירד ב-54%, מ-4.2% בשנת 1991 לכדי 2.1% בלבד בשנת 2005.⁸³ בחבל עזה הירידה בריבוי הטבעי הייתה ב-45%, מ-5.1% בשנת 1991 לכדי 3.1% בשנת 2005. בשנים הבאות, לפי נתוני הלמ"ס האמריקני, ירד הגידול השנתי של ערביי חבל עזה ב-14.8% בתשע שנים בלבד, מ-3.59% בשנת 2003 ל-3.06% בשנת 2012. ביהודה ושומרון ירד הריבוי הטבעי באותה התקופה ב-14.5% ובתקופה בת 13 שנה הוא ירד ב-30%, מ-3.06% בשנת 1997 ל-2.05% בשנת 2012. להשוואה, הריבוי הטבעי של ערביי ישראל ירד באותה תקופת הזמן ב-26%, מ-2.97% בשנת 2003 ל-2.19% ב-2012.⁸⁴

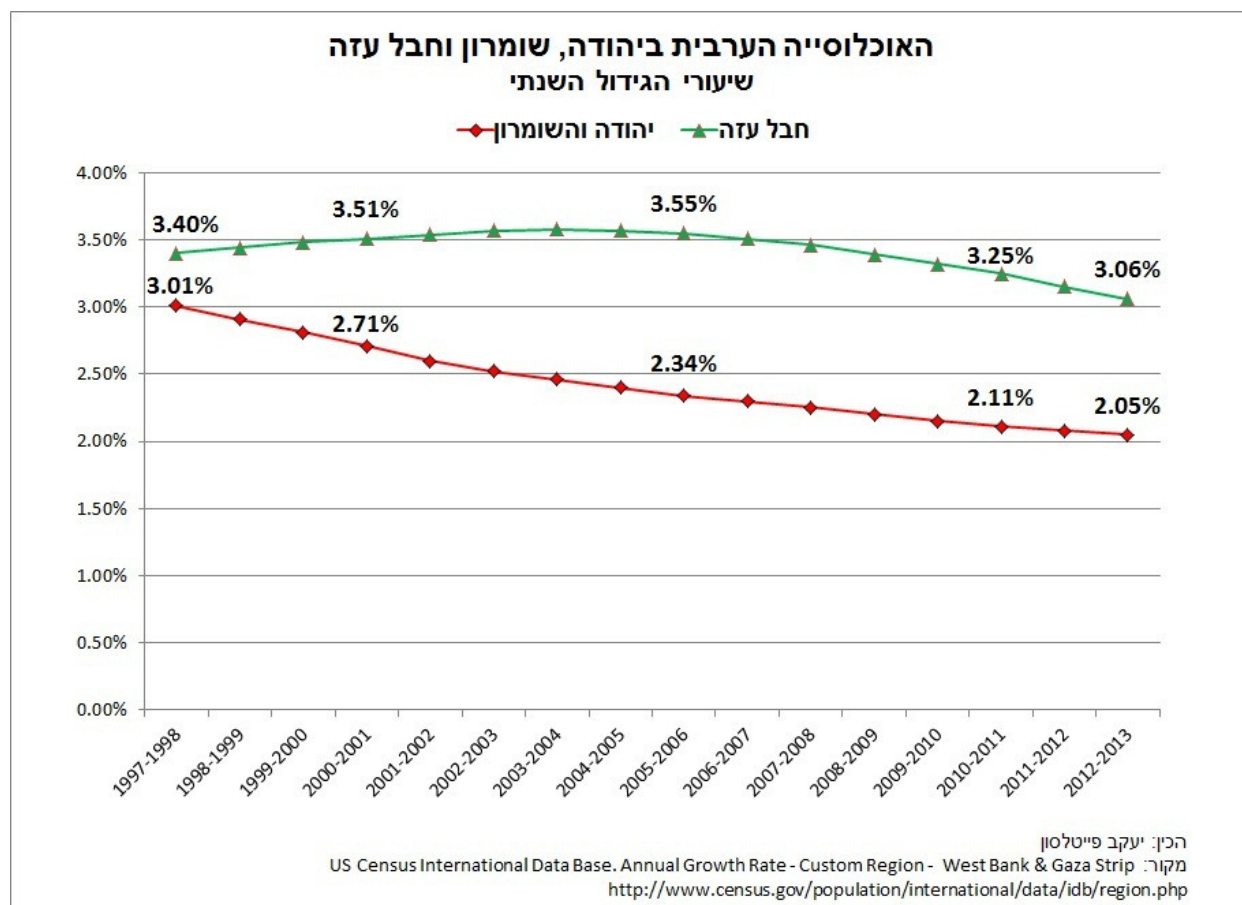

לפי התחזית הגבוהה שהוכנה על ידי דמוגרפים של המכון הנורבגי FAFO⁸⁵, הריבוי הטבעי ביהודה ושומרון עשוי היה לרדת מ-2.7% בשנת 2002 ל-2.6% בשנת 2005, ל-2.3% בשנת 2010 ול-2.1% בשנת 2015. התחזית של FAFO עבור חבל עזה הצביעה גם על מגמת הירידה מ-3.5% בשנת 2002 ל-3.3% בשנת 2005, ל-2.9% בשנת 2010 ול-2.6% בשנת 2015.

כפי שנוכחנו לדעת, הנתונים העדכניים מצביעים על כך כי התחזית של FAFO הייתה קרובה מאוד למציאות. אמנם לגבי אוכלוסיית חבל עזה היא פיגרה בשנתיים אך הירידה בריבוי הטבעי ביהודה ובשומרון הייתה בדיוק בהתאם לתחזית של FAFO - 2.11% בשנת 2010. (ראה תרשים מס' 30).

למעשה, לפי הערכת הלמ"ס האמריקני, הגידול השנתי אצל ערביי חבל עזה שעדיין עלה ב-4.4% מ-3.40% בשנת 1997 ל-3.55% בשנת 2005, החל משנה זו ועד שנת 2012 הוא כבר ירד ב-13.8% ל-3.06% - הרמה הנמוכה ביותר מזה 40 שנה.

הירידה בגידול השנתי של ערביי יהודה ושומרון הייתה רציפה יותר והוא היה נמוך יותר ב-12.4% מרמתו בשנת 2005 וב-31.9% נמוך מזה שהיה בשנת 1997. למעשה הגידול השנתי אצל ערביי יהודה ושומרון היה הנמוך ביותר מאז 1968 אז עמד על 2.22%.

תרשים מס' 30

בנוסף לתהליך המעבר הדמוגרפי קיים עוד גורם בעל השפעה חשובה ביותר על ההתפתחות הדמוגרפית בקרב ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה - הגירה ערבית לחו"ל. עד לא מזמן, בהערכות ובתחזיות של רוב הדמוגרפים בארצות הברית, ישראל, האו"ם ואחרים העדיפו להתעלם מגורם זה. לעומת זאת הפלסטינים, מסיבות מובנות, הניחו בתחזיותיהם קיום מאזן הגירה חיובי ליהודה, שומרון וחבל עזה בסדרי גודל של 50,000 נפש לשנה. כעת לאחר שההנחה הזאת התבררה כמופרכת מיסודה, הדמוגרפים הערביים ואחרים מניחים בתחזיותיהם כי המאזן ההגירה הוא אפסי. גם להנחה זו אין שום בסיס, כפי שנראה בהמשך.

הגירה ערבית מיהודה, השומרון וחבל עזה לחו"ל

תהליכי ההגירה בכל מקום בעולם, וכך, כמובן, גם ביהודה, שומרון וחבל עזה, נובעים מסיבות כלכליות פוליטיות, אקולוגיות ואחרות. שטח קטן ועני במשאבי טבע וללא תשתית כלכלית מודרנית לא מסוגל לפרנס את אוכלוסיית המקום הגדלה.

כפי שכתב פרופסור פרד גוטהיל (Fred M. Gottheil)⁸⁶: "מאות אלפים עזבו את המזרח התיכון לתמיד. מדוע מיהו יחשוד שהערבים הפלסטינים יתנהגו אחרת מאשר המצרים, המקסיקנים, או בני גאנה, או המרוקנים, או בני אינדונזיה, או כל אוכלוסייה אחרת שניצבת מול אי-שוויון אזורי בטכנולוגיה, יצרנות, הכנסה ותעסוקה?".

ההגירה מיהודה, שומרון וחבל עזה איננה תופעה חדשה: היא הייתה קיימת במשך 60 השנים האחרונות לפחות. כבר עשרות שנים שצעירי השטחים הללו עוזבים ומחפשים חיים חדשים במקומות מבטיחים יותר. זאת תופעה דמוגרפית טבעית וידועה בארצות רבות בעולם.

מגמה רצופה זו לא נבעה מחילופי השלטון באזורים אלו. כפי שנראה בהמשך, ועל אף שזה ישמע פרדוקסלי, השלטון הישראלי אפילו עיכב לזמן מה את ההגירה הערבית מהארץ.

על פי הערכת פרופ' ג'נט אבו-לוגהוד כ-122,500 תושבים היגרו מיהודה והשומרון בתקופת שלטונם של הירדנים בשנים 1950-1967.⁸⁷ והיא הוסיפה: "האוכלוסייה הערבית בתוך פלסטין לא יכולה לצמוח ללא גבול. הגירה מסוימת, גם ללא הפעלת כוח כדי לגרשם, היא בלתי נמנעת".⁸⁸

"על-פי ההערכות הגיעו הפסדי ההגירה בין 1952 ל-1961 לכ-170 אלף תושבים. מרבית ההגירה הייתה מהגדה המערבית לגדה המזרחית של הירדן מכיוון שמרבית משאבי הפיתוח רוכזו ע"י הירדנים בגדה המזרחית" כך לפי הדיווח של החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית. ובהמשך באותו המקור: "בין השנים 1961-1967 היגרו כ-90 אלף תושבים מהגדה המערבית, כלומר כ-13 אלף תושבים בשנה בממוצע".

כפי שדיווח הדמוגרף הפלסטיני מוסטפא חאוואג'ה (Mustafa Khawaja)^k, מאזן ההגירה נטו ביהודה ובשומרון בכל התקופה 1967-2008 היה שלילי והסתכם בממוצע ב-10,000 מהגרים לשנה. זאת למעט שנים מסוימות, כגון בזמן שתי מלחמות המפרץ וכאשר בעקבות הסכמי אוסלו הגיעו ראשי אש"ף ובני משפחותיהם לשטחי האוטונומיה הפלסטינית.⁸⁹

לפי דו"ח של מכון הנורבגי FAFO: "מאז 1967 השטחים התאפיינו בהגירה נטו גבוהה החוצה ובשנים מסוימות היא הגיעה עד 2 אחוז מכלל האוכלוסייה. רבים מן המהגרים הונעו על ידי סיבות פוליטיות שנגרמו על ידי איום ממשי או מדומה של רדיפות על ידי הרשויות הישראליות, אך הרוב המכריע של המהגרים עזב מפני שחיפש עבודה, חינוך או נישואים. תהיינה הסיבות אשר תהיינה, ההגירה בכך מתאפיינת בכך של כ-57% של משקי הבית בגדה המערבית וברצועת עזה יש קרובי משפחה בחו"ל. ההשפעה של ההגירה ניכרת גם במבנה הגילים של האוכלוסייה. בפרט, יש מעט מדי גברים מבוגרים בהשוואה למה שאמור היה להיות באוכלוסייה אם הפריון והתמותה יציבים וללא הגירה כלל".⁹⁰

גם ד"ר חוואג'ה מאשר כי לפי תוצאות הסקרים שנערכו על ידי הלמס"פ, אוניברסיטאות ביר זית וא-נג'אח והמרכז הפלסטיני לסקרי דעת הקהל של חברת 'ניר איסט קונסלטינג' (NEC), הסיבה העיקרית להגירתם של הפלסטינים נובעת מבעיות כלכליות כתוצאה מחוסר היציבות הפוליטית והמאבקים הפנים פלסטיניים.⁹¹

הנתונים של הלמ"ס הישראלי מראים כי בין 1967 ל-1993 ביהודה, שומרון וחבל עזה היה מאזן הגירה ערבי שלילי מצטבר של 258,900 נפש⁹², בממוצע שנתי 9,958 נפש. מכאן שיעור המהגרים בתקופה זו היה שווה ל-14% מכלל האוכלוסייה הערבית ביהודה ושומרון וחבל עזה בסוף שנת 1993.

משנת 1994 המאזן ההגירה השלילי משטחי האוטונומיה הפלסטינית גדל בהרבה עד שהפך לסחף של ממש⁹³. לפי נתוני המנהל האזרחי של יהודה ושומרון, בשנים 1994-2007 הוא הסתכם ב-321,239 נפש⁹⁴,

^j פרופסור פרד גוטהיל, מנהל מרכז לחנוך הכלכלי ליד אוניברסיטת אילינויס בארה"ב, וחבר מערכת של מידל איסט ריווי (Middle East Review)

^k ד"ר חוואג'ה מוסטפא, מנהל מחלקה לסטטיסטיקה של ירושלים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית (הלמס"פ)

ממוצע של 22,946 נפש לשנה. רק בשנת 2007 לבדה היגרו מיהודה והשומרון 59,861 נפש⁹⁵. אך להבדיל מכך, כתוצאה מהסגר אשר הוטל על חבל עזה בעקבות השתלטות חמאס עליו, ההגירה הערבית, אשר בשנת 2005 הגיעה ל-24,915 נפש, צנחה ל-507 נפש בלבד בשנת 2006 ול-1,547 נפש בשנת 2007. בשנים 2005-2007 היגרו מיהודה והשומרון 125,838 נפש ומחבל עזה – 26,969 נפש, בסך הכול 152,807 נפש, ממוצע שנתי של 50,936 לשנה.

כפי שאמר סלאם פיאד, ראש ממשלת החירום הפלסטינית, בראיון לעיתון 'א-שרק אל-אוסט' ביולי 2007: "כיצד אוכל להתמודד עם בעיה של 40 עד 50 אלף פלסטינים שהיגרו, ורבים עוד יותר שאינם מהגרים רק מפני שאין ביכולתם. אנו מפסידיים בעניין זה...."⁹⁶.

בשנים 2007-2009 התגברה ההגירה הערבית מיהודה והשומרון עוד יותר. לפי הנתונים הירדניים על תנועת ההגירה הפלסטינית בנקודת המעבר הירדנית-פלסטינית היחידה הממוקמת ליד גשר אלנבי, רק בשבעת החודשים הראשונים של שנת 2008 הסתכם מאזן ההגירה השלילי מיהודה והשומרון ב-63,386 נפש⁹⁷. בשמונת החודשים הראשונים של שנת 2009 הסתכם מאזן ההגירה השלילי ב-44,000 נפש⁹⁸. לא במקרה נתוני הבנק העולמי הצביעו על ירידה בגודל האוכלוסייה הפלסטינית בשנים הללו⁹⁹. מכאן, בשנים 2008-2009 מאזן ההגירה השלילי היה גבוה מהריבוי הטבעי של האוכלוסייה הערבית.

הממוצע השנתי של מאזן ההגירה השלילי מיהודה והשומרון הסתכם ב-9,882 נפש לשנה בכל התקופה בת 40 השנה, 1967-2007^{100 101}. נניח כי בשנים הבאות ממדי מאזן ההגירה הזה יישארו ללא שינוי. נניח, גם כי הריבוי הטבעי הממוצע יישאר ברמה קבועה של 2.61% לשנה כפי שהיה במשך 29 שנה, מ-1967 ועד 1996. במקרה זה גודל האוכלוסייה ביהודה ובשומרון היה מגיע לכ-1,472,750 נפש בשנת 2010.

שמירת הנחות הללו גם בשנים הבאות מביא את גודל האוכלוסייה הערבית ביהודה ובשומרון ל-1,530,666 נפש בשנת 2012 ול-1,689,223 נפש בשנת 2017.

בשנים 1967-2007 שיעור מאזן ההגירה מחבל עזה הסתכם ב-5,330 נפש לשנה בממוצע. לפי כך, תוך שמירת הריבוי הטבעי הממוצע ברמה קבועה של 2.90% לשנה, כפי שהיה בין 1967-1996, האוכלוסייה של חבל עזה הייתה עשויה להגיע לכדי ל-1,187,696 נפש בשנת 2010, 1,246,876 נפש בשנת 2012 ול-1,410,539 נפש בשנת 2017.

לפי נתוני הסקרים של אוניברסיטאות ביר-זית ברמאללה וא-נג'אח בשכם, כ-32% מכלל הפלסטינים ו-44% מהצעירים שבהם יהגרו ממקום מגוריהם, אם יעלה בידם^{102 103}. סקר דעת קהל שנערך בחבל עזה על ידי חברת 'ניר איסט קונסלטינג' מרמאללה הצביע על שיעור גדול עוד יותר – 47% מתושבי הרצועה מעוניינים להגר לחו"ל¹⁰⁴.

במידה ונתרגם שיעורים אלה למספרי נפשות נקבל כי מדובר ביותר ממיליון מערביי יהודה, שומרון וחבל עזה שרוצים להגר לחוץ לארץ.

סיכום

מהחישובים המובאים בניתוח שערכנו לעיל יוצא כי סך האוכלוסייה הערבית ביהודה, השומרון וחבל עזה עשויה להגיע בשנת 2017 לכדי 3,099,762 נפש. בפועל, ההגירה של הצעירים גורמת לירידה נוספת בריבוי הטבעי כפי שאכן ניתן היה לראות גם מהמגמה הקיימת בנתוני הפרייון הכולל אליהם התייחסנו לעיל. למעשה, סביר להניח כי בעקבות הגירת הצעירים מאזורים האלה לחו"ל, הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית עשוי להצטמצם במהירות גבוהה עוד יותר.

במידה והאוכלוסייה הערבית של אזורי ישראל תמשיך לגדול באופן קבוע כפי שגדלה בשנת 2012, דהיינו, ב-2.34% לשנה, היא תגיע מ-1,648,600 נפש בשנת 2012 לכדי 1,850,000 נפש בשנת 2017. במקרה זה כלל האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל המערבית עשוי להגיע ל-4,950,000 נפש.

אך להבדיל משנים קודמות מתגברת מגמת ההגירה של הערבים תושבי ישראל לחו"ל. בעשור האחרון שיעור הערבים מכלל המהגרים ממדינת ישראל מגיע עד ל-15% מכלל אזורי המדינה המהגרים ממנה. מתוצאות סקר ראשון מסוגו בנושא עמדותיהם הפוליטיות-חברתיות של בני נוער ערבים, שערכו עמותת 'באלאדנא' שפועלת למען נוער וצעירים ערבים והמרכז הערבי 'מדה' למחקר חברתי יישומי מתברר כי כ-25 אחוז מהם שוקלים הגירה¹⁰⁵. המגמה הזאת עשויה להביא לתאוצה נוספת בירידת הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית ותקטין את שיעורה מכלל אזורי מדינת ישראל.

בהנחה שהאוכלוסייה היהודית המורחבת תמשיך לגדול בשיעור שהיה בשנת 2012, דהיינו, ב-1.72% לשנה, היא עשויה להגיע ל-6,897,000 נפש בשנת 2017 ול-66.1% מכלל האוכלוסייה של אזורי מדינת ישראל והתושבים הערביים של יהודה והשומרון ולשיעור של 58% מכלל האוכלוסייה של ארץ ישראל המערבית.

הירידה הנמשכת בילודה הערבית, הגירה של צעירים ערבים לחו"ל והתבגרות והזדקנות האוכלוסייה הערבית שתביא לגידול בתמותה הטבעית במרוצת הזמן, יביאו לכך שהגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית ילך ויפחת גם בשנים הבאות. כתוצאה מכך שיעור הערבים בכלל האוכלוסייה בארץ ישראל עשוי לרדת באופן דרסטי החל משנת 2030. גם התגברות העלייה היהודית לישראל בעקבות התרחבות תופעות האנטישמיות בארצות שונות בעולם תתרום לגידול שיעור היהודים באוכלוסיית ארץ ישראל.

מסקנות

מתחילת פעילותה של התנועה הציונית, אנו שומעים על תחזיות קודרות המבשרות על האסון הדמוגרפי המתקרב אל היהודים בארץ ישראל. חרף תחזיות הללו במשך 120 שנים האחרונות האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל הצליחה לגדול מ-5% ל-64% מכלל האוכלוסייה. כפי שראינו מהניתוח המובא לעיל, היהודים גם מצליחים לשמור על שיעור זה.

לפי ההערכה לעיל, כלל האוכלוסייה בארץ ישראל המערבית הגיעה בשנת 2012 לכ-10,755,000 נפש. היא כוללת אוכלוסייה יהודית מורחבת בת 6,332,900 נפש, כ-4,109,000 מוסלמים, 181,000 ערבים נוצרים וכ-132,000 דרוזים.

מכאן יוצא ששיעור האוכלוסייה היהודית המורחבת הוא 58.9% מכלל האוכלוסייה בארץ ישראל המערבית בהשוואה ל-63.7% בשנת 1967, ירידה של 7.6% תוך 45 שנה. שיעור כלל המוסלמים הוא 38.2%, בהשוואה לכ-33% בשנת 1967, גידול של 15.8%. שיעור הערבים הנוצרים – 1.7% ושל הדרוזים – 1.2% בהתאמה.

אוכלוסיית ערביי יהודה, שומרון וחבל עזה כוללת 2,726,000 מוסלמים וכ-52,000 נוצרים, בכ-1,331,000 נפש פחות מההערכות של הרשות הפלסטינית.

שיעור ערביי יהודה והשומרון מכלל האוכלוסייה בארץ ישראל המערבית בשנת 2012 הוא כ-14.2% בהשוואה ל-15.7% בשנת 1967. שיעור ערביי חבל עזה – כ-11.6%, בהשוואה ל-10.2% בשנת 1967. קיים גם סיכוי סביר ששיעור היהודים בכלל האוכלוסייה בארץ ישראל יתחיל לעלות לקראת סוף העשור השני של המאה ה-21.

ראוי לציין כי לפי תוצאות המחקר שנערך על ידי הכלכלן אייל אופר ואדם רויטר, נשיא חברת ייעוץ הפיננסי, הסיוע הפיננסי המוענק על ידי הקהילה הבינלאומית לתושבי הרשות הפלסטינית מסתכם בשנים 2009-2010 בכ-3.96 מיליארד דולר ארה"ב לשנה, שהם כ-1,000\$ לנפש לשנה על בסיס נתוני הלמס"פ הפלסטיני¹⁰⁶.

בהתחשב בהערכה המציאותית יותר, כפי שהובאה לעיל, הקהילה הבינלאומית מעבירה לרשות הפלסטינית בפועל כ-440\$ יותר לנפש. אם הקהילה הבינלאומית התכוונה לסיוע בגודל של 1,000\$ לנפש לשנה בלבד, הסכום העודף המשולם לרשות הפלסטינית מעבר לכוונותיהם של הספונסרים מגיע לכ-1.21 מיליארד דולר לשנה.

המגמות הדמוגרפית בקרב הערבים בארץ ישראל ברבע האחרון של המאה העשרים ובעשור הראשון של המאה העשרים ואחת תואמות את האלגוריתם של 'המעבר הדמוגרפי'. המשך התהליך הזה, המתלווה לשיפור ברמת ההשכלה ולהעמקת העיור, משווה את הריבוי הטבעי של הערבים לזה של היהודים. אפשר להניח שגם בדורות הבאים היחס בין שיעורי הערבים והיהודים, כמו במאה ועשרים השנים האחרונות, ימשיך להיקבע על ידי אותם תהליכים דמוגרפיים.

ללא פיתוח ויישום מדיניות דמוגרפית ציונית מושכלת, מדינת ישראל והעם היהודי עלולים להיגרר אחר הערכות דמוגרפיות מוטעות, מבוססות יותר על רגשות מאשר על עובדות, ולקבל החלטות גורליות אשר עלולות לפגוע קשות בעתיד המדינה היהודית.

לעומת זאת, מדיניות דמוגרפית של עידוד העלייה היהודית והחזרת מהגרים ישראלים לישראל יחד עם שיפור מתמיד ברמת החיים בארץ, וכמו כן הירידה בריבוי הטבעי אצל הערבים והמשך הגירתם מן הארץ, עשויים להביא לגידול נוסף בשיעור היהודים בכלל האוכלוסייה של ארץ ישראל.

¹ נייר עמדה: המגמות הדמוגרפיות בארץ ישראל (1800-2007), יעקב פייטלסון, המכון לאסטרטגיה ציונית, 2008

² סלוא עלינאת, סקר: רבע מבני הנוער הערבים חושבים על הגירה מישראל. פורסם: 22.04.04

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2906455,00.html>

³ הלמ"ס, הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 04/2013, ב. אוכלוסייה. לוח ב/1. אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה

⁴ הלמ"ס, הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 04/2013, ג. תנועה טבעית לוח ג/1. לידות חי, לפי קבוצת אוכלוסייה ודת האם

⁵ סדרת ניירות עבודה, מס' 60, דר' אחמד חליחל, פירון של נשים יהודיות ומוסלמיות בישראל לפי מידת הדתיות שלהן

בשנים 1979-2009. נספח 4: שיעורי פרייון של נשים יהודיות, לוח 7: שיעורי פרייון של נשים יהודיות לפי גיל ולפי מידת הדתיות 1979-2009, ע' 32-34. הלמ"ס, אגף דמוגרפיה ומפקד, תשע"א - יוני 2011.

⁶ World Bank Indicators, Fertility rate, total (births per woman).

<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>

⁷ CIA Factbook, Total Fertility Rate

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2127.html>

⁸ הלמ"ס, אוכלוסיית עולי בריה"מ (לשעבר), לוח 1. - לפי שנת עלייה

⁹ הלמ"ס, אוכלוסיית עולי בריה"מ (לשעבר), לוח 5. - לידות חי, לפי גיל האם

¹⁰ הלמ"ס, הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 01/2013, לוח 1/ג. - לידות חי(1), לפי קבוצת אוכלוסייה ודת האם

¹¹ The State of World Population 1999. 6 Billion: a Time for choices. ICPD: An Agenda for Choices.

Population and Development, *Social investment, demographic change and development*, page 7.

UNFPA, 22 September 1999

¹² The Quantity-Quality Transition in Asia. (Policy Research Division working papers), Mark R.

Montgomery, Mary Arends-Kuenning, Cem Mete. Population Council Policy Research Division.

Page 34. 1999 No. 123

¹³ Final Report, Evaluation of the Female Bedouin Student Scholarship Program of the Center for Bedouin Studies and Development Ben-Gurion University of the Negev, *The Education of Bedouin Women*, p. 5-6. Submitted by Dr. Khaled Abu 'Asbeh Amira Karakra, Beer-Sheva, April 2006

¹⁴ הלמ"ס, שנתון 1997, #48, לוח 22.01, בני 15 ומעלה, לפי קבוצת אוכלוסייה, שנות לימוד בבית ספר, מין וגיל

¹⁵ הלמ"ס, שנתון 2012, #63, לוח 8.73, בני 15 ומעלה, לפי קבוצת אוכלוסייה, שנות לימוד, גיל ומין

¹⁶ United Nations. Population Division. Department of Economic and Social Affairs. World

Population Prospects: The 2010 Revision. File 1: Total fertility by major area, region and country,

1950-2100 (children per woman). Estimates, 1950-2010. POP/DB/WPP/Rev.2010/01/F01. April

2011

¹⁷ הלמ"ס, הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 04/2013, לוח 1/ג. - לידות חי(1), לפי קבוצת אוכלוסייה ודת האם

¹⁸ הלמ"ס, הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 04/2013, לוח 2/ג. - פטירות, לפי קבוצת אוכלוסייה ודת

¹⁹ הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2012, #63, לוח 3.11, לידות חי, פטירות ופטירות תינוקות, לפי מחוז ונפה, קבוצת

אוכלוסייה ודת

²⁰ הלמ"ס, 1962, ג. תנועה טבעית, לוח 2, שיעורי נישואין, גירושין, לידות, פטירות, ריבוי טבעי, תמותת תינוקות ולידות מת,

לפי קבוצת אוכלוסייה (1923-1961)

²¹ מ'ש' לקליטת העלייה, סטטיסטיקה, העלייה לישראל. נתוני עלייה לשנת 2012, לוח 1: התפלגות לפי תתי יבשות מוצא וחודש עליה - שנת

עליה 2012

<http://www.moia.gov.il/Hebrew/InformationAndAdvertising/Statistics/Pages/ImmigrationToIsraelCurrentYear.aspx>

²² מ'ש' לקליטת העלייה, סטטיסטיקה, העלייה לישראל. נתוני עלייה לשנת 2012, לוח 10: התפלגות לפי ארצות מוצא וסוג

משפחה

²³ מ'ש' לקליטת העלייה, סטטיסטיקה, העלייה לישראל. נתוני עלייה לשנת 2012, לוח 4: התפלגות לפי גיל בעת עליה ותתי

יבשות מוצא

²⁴ הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2012, #63, לוח 2.19, תכונות דמוגרפיות. אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה, דת, מין וגיל

²⁵ הלמ"ס, הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 04/2013, ג. תנועה טבעית לוח 1/ג. - לידות חי(1), לפי קבוצת אוכלוסייה ודת האם

²⁶ "Israel Defeated in the Demographic Battle: An Interview with Dr. Yousef Ibrahim," *The International Press Center*, Feb. 14, 2005.

²⁷ Benjamin Schwartz, "Will Israel live to be 100?" *The Atlantic*, May 2005

²⁸ "1. Demography, 1-1 Projection of Palestinians worldwide", Demographic and Socioeconomic Status of the Palestinian People at the end of 2006 (Ramallah: Palestinian National Authority, Palestinian Central Bureau of Statistics, December 2006), p. 3

²⁹ PCBS: Arab majority in 'historic Palestine' after 2014. Published Friday 31/12/2010

(updated) 01/01/2011 18:00 <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=346950>

³⁰ الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني الفلسطيني في نهاية عام 2010, كانون أول/ديسمبر, 2010 الجدول جدول 2:

عدد السكان الفلسطينيين المقدر في الأراضي الفلسطينية حسب حالة اللجوء والمنطقة نهاية عام 2010

(הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית 2010, הפלסטינים בסוף 2010, טבלאות. 2: מספר משוער של האוכלוסייה

הפלסטינית בשטח הפלסטיני לפי מעמד ואזור, סוף 2010, ע' 34. דצמבר 2010.

³¹ The World Bank. Gender Statistics. West Bank and Gaza. Population, total. Last Updated: 09/18/2012.

Downloaded 01/01/2013, 20:19 <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>

³² Palestine's Population During The Ottoman And The British Mandate Periods, by Justin McCarthy.

[PalestineRemembered.com](http://www.palestineremembered.com) Posted on September-8-2001

<http://www.palestineremembered.com/Acre/Palestine-Remembered/Story559.html>

³⁴ Dr. Wael R. Ennab, Al-Najah University, the West Bank, UNCTAD consultant. Population and Demographic Developments in the West Bank and Gaza Strip until 1990, Population Growth and Its Determinants in the Occupied Palestinian Territory, 1967-1990. A. Population size and growth, 1967-1990. 47. Page 22, United Nations Conference on Trade and Development. UNCTAD/ECDC/SEU/1 28/6/1994 <http://www.unctad.org/en/docs/poecdcseud1.en.pdf>

³⁵ Dr. Wael R. Ennab, Al-Najah University, the West Bank, UNCTAD consultant. Population and Demographic Developments in the West Bank and Gaza Strip until 1990, Population Growth and Its Determinants in the Occupied Palestinian Territory, 1967-1990. B. Fertility, natality, mortality, and life expectancy. 48. Page 22.

³⁷ Palestine - Archives of Public Health Research - Demographic Research, 'Abdul Haq, A., Al-'Amary, S., Haifa, S., Nasser, S., Scott, A., Taraki, L. Housing Requirements in the Future Independent Palestinian State. A study for the United Nations Center for Human Settlements (HABITAT) commissioned from Birzeit University, 1989: 121 pp.

<http://www.hdip.org/HealthArchives/Demography-Research/dem.html>

³⁸ MOH-PHIC. Population and Demography. Health Status in Palestine 2003, 1.8 The Demographic Characteristics of Palestinians in Diaspora, The Palestinian Population in Palestine, Page 3, Sex ratio in Palestine, Page 4, July 2004

³⁹ PCBS: Special Report on the 61th Anniversary of the Nakba; Palestinians at the end 2006

⁴⁰ U.S. Census Bureau, Population Division. International Data Base (IDB).

<http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php>

⁴¹ UNRWA West Bank & Gaza Strip, Population census of 2007, Briefing Paper January 2010

⁴² U.S. Census Bureau, Population Division. International Data Base (IDB). Source Information: Demographic Overview - Custom Region - West Bank. Migration. January 5, 2013, 11:35 A.M.

⁴³ US Census, International Data Base. Source Information West Bank. Latest Data Used in the Estimates and Projections. Migration. Notes. Net migration assumed to be zero. Last updated on IDB: June 2008

<http://www.census.gov/population/international/data/idb/metadata.php?R=Custom%20Region&C=West%20Bank>

⁴⁴ CARIM-AS 2010/30, Mustafa Khawaja, Highly-skilled into, through and from the southern and eastern Mediterranean and sub Saharan Africa. The case of Palestine. Conclusion. p. 8. Robert Shuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2010

⁴⁵ US Census.gov > People and Households > International Programs Main > Data > International Data Base > Search Results. Demographic Overview - Custom Region - West Bank. January 5, 2013, 11:35 A.M.

<http://www.census.gov/population/international/data>.

⁴⁶ Demography of the Palestinian population with special emphasis on the occupied Territories*. Arjun L. Adlakha, Kevin G. Kinsella and Marwan Khawaja. B. Demographic characteristics of the Palestinian population in the occupied territories. Past population trends. Table 4. The de facto Palestinian population of the remaining West Bank and Gaza Strip, 1961-1993

[United Nations Population Division - Department of Economic and Social Affairs](http://www.un.org/popin/regional/escwa/popbull/bull43/chapter2.htm)

<http://www.un.org/popin/regional/escwa/popbull/bull43/chapter2.htm> Downloaded May 25, 2013 14:23

⁴⁷ **Palestinian Central Bureau of Statistics, 2012. Palestine in Figures 2011.** Ramallah – Palestine. March, 2012 fit.iugaza.edu.ps/picict/PalestineinFigures.pdf

⁴⁸ **Palestinian Central Bureau of Statistics (PCBS) Palestinians at the end of 2012** Press_En_PalestiniansEOY2012E

⁴⁹ MOH-PHIC. Population and Demography. Health Status in Palestine 2003, 1.8 The Demographic Characteristics of Palestinians in Diaspora, The Palestinian Population in Palestine, Page 3, Sex ratio in Palestine, Page 4, July 2004

⁵⁰ PA MOH Annual_2005_pdffile_chapter1.pdf Chapter 1, 1. Population and Demography, 1.2 The Palestinian Population in Palestine, Sex Ratio in Palestine. Page 3

⁵¹ MOH-PHIC. Population and Demography. Health Status in Palestine 2005, Chapter 1, Demography and Population, I.O. Demography and Population, 1.2.The Palestinian Population in Palestine, 1.2.3 Sex ratio in Palestine, Page 3, October 2006

⁵² Palestinians at the end 2006, Table 2: Estimated Palestinian Population in the Palestinian Territory by Refugee Status and Region, End Year 2006, Page 31

⁵³ UNRWA West Bank & Gaza Strip, Population census of 2007, Briefing Paper January 2010, Executive Summary, 1.

Population and Population Growth, 1997-2007, page 2

⁵⁴ Statistical Abstract of Palestine 2009 book1644

1.3. مساحة المحافظة، وعدد السكان، والكثافة السكانية في الأراضي الفلسطينية حسب المحافظة، 2008

3.1.3 Area of Governorate, Population, and Population Density in the Palestinian Territory by Governorate,

008, Page 250

⁵⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית, 2010 הפלסטינים בסוף 2010, טבלאות. טבלה 2: מספר משוער של

האוכלוסייה הפלסטינית בשטח הפלסטיני לפי מעמד ואזור, סוף 2010, דצמבר 2010

الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني الفلسطينيون في نهاية عام, 2010, كانون أول/ديسمبر, 2010 الجداول جدول 2: عدد السكان الفلسطينيين المقدر في الأراضي الفلسطينية حسب حالة اللجوء والمنطقة نهاية عام, 2010

⁵⁶ Palestinian Central Bureau of Statistics, 2012. Palestine in Figures 2011. Ramallah – Palestine.

fit.iugaza.edu.ps/picict/PalestineinFigures.pdf

⁵⁷ Palestinian Central Bureau of Statistics (PCBS) Palestinians at the end of 2012

www.pcbs.gov.ps/.../Press_En_PalestiniansEOY2012E

⁵⁸ Tamari, S. The Fertility of Palestinian Woman: Nationalistic View and Social Fact. Woman's Issues Journal 1991; 1: 155-183. In Arabic only, "Archive of Public Health Research",

http://www.hdip.org/health%20resources/health_resourcespage.htm

⁵⁹ הלמ"ס 1996, לוח 27.35, השכלה, תושבי יהודה ושומרון בני 15 ומעלה(1), לפי שנות לימוד, גיל ומין

⁶⁰ הלמ"ס שנתון סטטיסטי לישראל מס 40, 1989

⁶¹ West Bank and Gaza. Education Sector Analysis. Chapter 3: Education and the Labour market, page 37, The World Bank Group. Middle East and North Africa Human Development Group, September 7, 2006

⁶² World Bank Indicators – West Bank and Gaza - Outcomes. Literacy rate; adult female (% of females ages 15 and above) in West Bank and Gaza; Literacy rate; adult male (% of males ages 15 and above) in West Bank and Gaza. Trading Economics.

<http://www.tradingeconomics.com/west-bank-and-gaza/literacy-rate-adult-male-percent-of-males-ages-15-and-above-wb-data.html>

⁶³ The World Bank. Gender Statistics. West Bank and Gaza. Literacy rate, youth female (% of females ages 15-24). Literacy rate, youth male (% of males ages 15-24). Last Updated: 09/18/2012. Downloaded 01/01/2013, 20:19 <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>

⁶⁴ [الصفحة العربية](#)

Education - Current Main Indicators, A. General Education. 1. Schools and Kindergartens Palestinian Central Bureau of Statistics 2009

<http://www.pcbs.gov.ps/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=0&lang=en&ItemID=256&mid=10967>

⁶⁵ Ibid., B. Higher Education. 1. Universities and Community colleges.

⁶⁶ The Demographic War For Palestine, The Bottom Line, by Janet Abu-Lughod, The Link, Vol. 19, No. 5, December 1986

⁶⁷ The Ministry of Health Palestinian Authority, Population and Demography, Health status in Palestine 2005, October 2006, Annual Report 2005, Chapter 1, Demography and Population, 1.2.9 Population Natural Increase, p. 4., 15_01_2007 http://www.moh.gov.ps/pdf/files/1_Demography.pdf

⁶⁸ Protracted National Conflict and Fertility Change: Palestinians and Israelis in the Twentieth Century, Philippe Fargues. *Population and Development Review*. Vol. 26, No. 3 (Sep., 2000), pp. 441-482.

[Population Council](#)

<http://www.tau.ac.il/dayancenter/dayanim/2006/Protracted-National-Conflict-and-Fertility.PDF>

⁶⁹ US Census Bureau, International Data Base (IDB), [Census.gov > People and Households > International Programs Main > Data > International Data Base > Search Results](#). Fertility Rates for Custom Region - West Bank. Downloaded on January 12, 2013, 9:04 P.M.

<http://www.census.gov/population/international/data/idb/region.php>

⁷⁰ CIA the World Factbook. Middle East: Gaza Strip. People and Society. Total Fertility Rate. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gz.html> page last updated on November 6, 2012

⁷¹ CIA the World Factbook. Middle East: West Bank. People and Society. Total Fertility Rate. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/we.html> page last updated on November 13, 2012

⁷² MOH-PHIC. Population and Demography. Health Status in Palestine 2003. I. Population and

Demography: 1.8 The Demographic Characteristics of Palestinians in Diaspora. High fertility rate in Palestine. Page 4. July 2004;

⁷³ MOH-PHIC. Population and Demography. Health Status in Palestine 2005. Chapter 1. I. Population and Demography. 1.2 The Palestinian Population in Palestine. High total fertility rate in Palestine. pages 3-4. October 2006, downloaded on 13/06/2007

⁷⁴ Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, World Population Prospects: The 2008 Revision, <http://esa.un.org/unpp>, Thursday, December 16, 2010; 12:49:51 AM

⁷⁵ US Census Bureau, International Data Base (IDB), Census.gov > People and Households > International Programs Main > Data > International Data Base > Search Results. Fertility Rates for Custom Region - West Bank. Downloaded on January 12, 2013, 9:04 P.M.

⁷⁶ הלמ"ס 2012, לוח 3.11, לידות חי, פטירות ופטירות תינוקות, לפי מחוז ונפה, קבוצת אוכלוסייה ודת

⁷⁷ US Census Bureau, International Data Base (IDB), Census.gov > People and Households > International Programs Main > Data > International Data Base > Search Results. Fertility Rates for Custom Region – Gaza Strip. Downloaded on January 12, 2013, 9:25 P.M.

<http://www.census.gov/population/international/data/idb/region.php>

⁷⁸ הלמ"ס 2010, לוח מס' 2.22, יהודים, לפי יבשת מוצא(1), מין וגיל

⁷⁹ הלמ"ס 2012, לוח מס' 3.14, שיעורי פרייה, גיל ממוצע של האם ויחס מינים בלידה, לפי תכונות נבחרות של האם

⁸⁰ US Census Bureau, International Data Base (IDB), Census.gov > People and Households > International Programs Main > Data > International Data Base > Search Results. Fertility Rates for Custom Region – West Bank and Gaza Strip. Downloaded on January 12, 2013, 9:25 P.M.

⁸¹ Source: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, World Population Prospects: The 2010 Revision, <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm> Downloaded at Saturday, January 19, 2013; 1:42:33 PM

⁸² ICBS 1996, #47, Population, Population estimates and sources of its growth, st. 27.1

⁸³ The Ministry of Health Palestinian Authority, Population and Demography, Health status in Palestine 2005, October 2006, Annual Report 2005, Chapter 1, Demography and Population, 1.2.9 Population Natural Increase, p. 4., 15_01_2007 http://www.moh.gov.ps/pdf/files/1_Demography.pdf

⁸⁴ הלמ"ס, הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 04/2013, ב. אוכלוסייה, לוח ב/1. אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה;

ג. תנועה טבעית, לוח ג/1. לידות חי(1), לפי קבוצת אוכלוסייה ודת האם; לוח ג/2. פטירות, לפי קבוצת אוכלוסייה ודת

⁸⁵ FAFO 2004, report #433, "The Future Size of the Palestinian Population of the West Bank and Gaza Strip", p. 18, by Kristin Dalen and Jon Pedersen, www.fafo.no/english/pub/Emner/mideast.htm

⁸⁶ "The Smoking Gun: Arab Immigration into Palestine, 1922-1931", by Fred M. Gottheil Middle East Quarterly, Winter 2003, on the Middle East Forum website, <http://www.meforum.org/article/522>

⁸⁷ "The Demographic War For Palestine", by Janet Abu-Lughod, The Link, Vol. 19, No. 5, December 1986

⁸⁸ Ibid, "The Bottom Line", p. 10

⁸⁹ CARIM-AS 2010/30, Mustafa Khawaja, Highly-skilled into, through and from the southern and eastern Mediterranean and sub Saharan Africa. The case of Palestine. Conclusion. P. 8 Robert Shuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2010

⁹⁰ Jon Pedersen, Sara Randall and Marwan Khawaja Growing Fast The Palestinian Population in the West Bank and Gaza Strip.pdf Introduction. Jon Pedersen. Migration, page 18. Fafo-report 353. Fafo Institute for Applied Social Science 2001

⁹¹ CARIM-AS 2010/30, Mustafa Khawaja, Highly-skilled into, through and from the southern and eastern Mediterranean and sub Saharan Africa. The case of Palestine. Conclusion. P. 8

⁹² ICBS 1997, #48, st. 27.1 Population estimates and sources of its growth, Migration Balance

⁹³ Palestinian emigration soars. Published: 8:12PM Wednesday November 22, 2006 Source: Reuters <http://tvnz.co.nz/content/898332/425822.html>

⁹⁴ נתונים סופקו על ידי סא"ל שרון ביטון, קצין אג"מ מנהל אזרחי יו"ש, ב-6 לדצמבר 2008 בתשובה לשאלות שנמסרו לו בעקבות הפגישה אשר התקיימה בהשתתפותם של יורם אטינגר, מיכאל ווייס ויעקב פייטלסון

⁹⁵ נתונים סופקו על ידי סא"ל שרון ביטון, קצין אג"מ מנהל אזרחי יו"ש, ב-6 לדצמבר 2008 בתשובה לשאלות שנמסרו לו בעקבות הפגישה אשר התקיימה בהשתתפותם של יורם אטינגר, ד"ר מיכאל ווייס ויעקב פייטלסון

⁹⁶ דלית הלוי, "הרש"פ מודה: עשרות אלפי פלשתינים היגרו", ערוץ 7, 02/07/07

<http://www.inn.co.il/News/News.aspx/164272>

⁹⁷ CARIM Mediterranean Migration Report 2008-2009, Edited by Philippe Fargues. Yasser Shalabi,

---

Palestine: the political and social dimension of migration. Emigration and immigration flows. p. 284. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute October 2009

<http://www.carim.org/publications/MMR-0809%20-%20Part%204%20-%20Palestine-Turkey.pdf>

⁹⁸ Mustafa Khawaja, Highly-skilled into, through and from the southern and eastern Mediterranean and sub Saharan Africa. The case of Palestine. 3. Patterns and dynamics of highly-skilled migrants, p. 3

⁹⁹ The World Bank. Gender Statistics. West Bank and Gaza. Population, total. Last Updated: 09/18/2012. Downloaded 01/01/2013, 20:19 <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>

¹⁰⁰ CARIM Mediterranean Migration Report 2008-2009, Edited by *Philippe Fargues*. Palestine: the demographic and economic dimension of migration. *Mustafa Khawaja*. Conclusion. p. 261. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute October 2009

<http://www.carim.org/publications/MMR-0809%20-%20Part%204%20-%20Palestine-Turkey.pdf>

¹⁰¹ CARIM-AS 2010/30, Mustafa Khawaja, Highly-skilled into, through and from the southern and eastern Mediterranean and sub Saharan Africa. The case of Palestine. 3. Patterns and dynamics of highly-skilled migrants, p. 3

¹⁰² Mark MacKinnon, "Heavy-hearted Palestinians taking their chances abroad", Posted on 20/11/06

<http://www.theglobeandmail.com/international/africa-mideast>

¹⁰³ Yousef Alhelou, **Bleak reality in Gaza gives rise to dreams of emigration**. The emigration dream, 4 May 2007. <http://electronicintifada.net/v2/article6862.shtml>

¹⁰⁴ חגי הוברמן, "סקר ברצועה: כמחצית מבקשים לעזוב", 05/20/07,

<http://www.inn.co.il/News/News.aspx/167201>

¹⁰⁵ סלוא עלינאת, סקר: רבע מבני הנוער הערבים חושבים על הגירה מישראל. פורסם: 22.04.04

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2906455,00.html>

¹⁰⁶ Research: PA highly dependent on aid. By Gil Kol. Published: 01.16.11, 07:53 / *Israel Business*
<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4013700,00.html>